

5

FÓRUM

ODBORNÝ RECENZOVANÝ ČASOPIS

sociální politiky

dvouměsíčník/ročník 5

2011

Editorial

Stati, studie, úvahy a analýzy

Vztah profesní dráhy a založení rodiny
z hlediska generací žen
Jana Paloncyová

Nastavení sociálních politik, odborný diskurs
a „správná“ péče o děti - srovnání
České republiky a Francie
Radka Dudová, Hana Hašková

Koordinace sociální integrace přistěhovalců z hlediska
interakcí mezi jednotlivými úrovněmi veřejné správy
Robert Trbola, Miroslava Rákokczyová

Statistiky a analýzy

Transformace pobytových sociálních služeb
pro osoby s mentálním postižením:
dosavadní vývoj, existující mýty a pasti
a ekonomické podmínky jejich poskytování

1	Poznatky z praxe	
	Analýza důvodů podání žádosti o pobytovou sociální službu	23
2	Zajímavosti ze zahraničního tisku	
	Krise otevřela nový prostor pro diskriminaci	26
8	Informační servis čtenářům	
	Recenze	
	Sociální politika systematicky podle oborů	28
15	Dlouhodobá péče vyžaduje integrovanou sociální práci	29
	Jak podpořit hospodářský růst a snížit nezaměstnanost ve Španělsku	30
	Novinky v knižním fondu	30
	Z domácího tisku	31
20	Ze zahraničního tisku	32

For summaries of selected articles see the 3rd page of the cover.

Obsahové zaměření časopisu

Sociální problematika v nejširším vymezení,
zejména tyto tematické okruhy:

- sociální teorie, sociální politika,
- sociální služby, státní sociální podpora, hmotná nouze,
- posudková služba, zdravotní postižení,
- rodina, sociálně-právní ochrana dětí, rovné příležitosti,
- pojistné systémy, důchodové, nemocenské a úrazové pojištění,
- příjmová politika,
- zaměstnanost, politika zaměstnanosti,

- služby zaměstnanosti, trh práce, zahraniční zaměstnanost,
- mzdová politika, mzdové a platové systémy,
- bezpečnost práce a pracovní prostředí,
- pracovní podmínky, organizace práce,
- sociální dialog a kolektivní vyjednávání,
- migrace, integrace cizinců,
- mezinárodní spolupráce v oblasti sociálního zabezpečení,
- legislativa upravující všechny tyto oblasti,
- další příbuzná tematika.

Informace pro autory

Časopis se skládá ze dvou částí, v první, tvořené rubrikou Stati, studie, úvahy a analýzy, jsou uveřejňovány pouze recenzované příspěvky. O zařazení do recenzované části časopisu rozhoduje redakční rada na základě výsledků recenzního řízení, které je oboustranně anonymní. Redakce v tomto směru provádí potřebné kroky.

Autoři mohou nabízet příspěvky do obou částí, tj. do recenzované i nerecenzované části, s tím, že uvedou, do které.

Redakce přijímá pouze dosud nepublikované příspěvky v elektronické podobě.

Autor by měl připojit úplnou kontaktní adresu včetně telefonního čísla a e-mailové adresy.

Příspěvky zasílejte v elektronické podobě na e-mailovou adresu: helena.lisa@vupsv.cz.

Uveřejněné příspěvky jsou honorovány.

Formální požadavky

Rukopis příspěvku do recenzované části (nejlépe v členění souhrn /resumé, abstrakt/, úvod, současný stav poznání a odkazy na odbornou literaturu, zkoumaná problematika a použité metody, výsledky, diskuse, závěr) o rozsahu zhruba 25 tisíc znaků včetně mezer v editoru Word musí vedle vlastního textu obsahovat cca 20řádkové resumé a klíčová slova v češtině.

Citace a bibliografické odkazy musí být úplné a v souladu s příslušnou normou, příklady viz www.vupsv.cz.

Grafy a obrázky musí být přizpůsobeny černobílému provedení (ve formátu excel skupinový sloupcový, ne prostorový).

Připojeny musí být i jejich zdrojové soubory.

Redakce provádí jazykovou úpravu textu.

FÓRUM sociální politiky

odborný recenzovaný časopis

5/2011

Vydává Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v. v. i.
Palackého nám. 4
128 01 Praha 2
IČO 45773009

Šéfredaktorka: Mgr. Helena Lisá
kontakt: helena.lisa@vupsv.cz
tel. 224 972 645

Tisk: Vydavatelství KUFŘ, s. r. o.
Naskové 3, 150 00 Praha 5

Distribuce a předplatné: Postservis
Poděbradská 39, 190 00 Praha 9
Kontakt: e-mail postabo.prstc@cpost.cz
fax: 284 001 847
tel.: 800 300 302 (bezplatná infolinka ČR)
www.periodik.cz

Prodej za hotové:
Knihkupectví Karolinum
Celetná 18, 116 36 Praha 1

Cena jednotlivého čísla: 50 Kč

Vychází: 6krát ročně

Dáno do tisku: 10. 10. 2011

Registrace MK ČR E 17566
ISSN 1802-5854 – tištěná verze
ISSN 1803-7488 – elektronická verze
© VÚPSV

Redakční rada:

Doc. Ing. Ladislav Průša, CSc. (předseda - VÚPSV)
Doc. Ing. Marie Dohnalová, CSc. (FHS UK)
Prof. JUDr. Vilém Kahoun, Ph.D. (ČSSZ, ZSF JČU)
Prof. Ing. Vojtěch Krebs, CSc. (VŠFS)
Mgr. Aleš Kroupa (VÚPSV)
PhDr. Věra Kuchařová (VÚPSV)
Prof. PhDr. Tomáš Sirovátka, CSc. (MU)
Doc. JUDr. Iva Chvátalová, CSc. (MUP, o. p. s., VŠE)

Vážení čtenáři,

letní měsíce byly ve znamení projednávání návrhů změn řady zákonů z oblasti zaměstnanosti, důchodového pojištění, zdravotního pojištění a poskytování sociálních dávek Poslaneckou sněmovnou, která je přijala ve vládou předkládaném znění. Během podzimu se k nim vyjádří Senát. Koncem září vláda zaslala Poslanecké sněmovně rovněž návrh zákona o státním rozpočtu na příští rok. Tyto zákonné úpravy ovlivní životy občanů České republiky, kteří se změnám budou muset přizpůsobit. Míra nezaměstnanosti v posledních měsících mírně klesala, mírně přibývalo volných pracovních míst. Výroba v některých sektorech, např. ve stavebnictví, oproti předchozím obdobím klesala, i průmyslová výroba zaostala za očekávanými. I když klesají spotřební výdaje obyvatelstva a výběr daní zaostává za předpoklady, v evropském kontextu lze naši situaci zatím vnímat pozitivně, i když období úspor ve všech oblastech rozhodně nekončí.

Do rubriky Stati, studie, úvahy a analýzy, v níž jsou uveřejňovány recenzované články, jsou zařazeny tři příspěvky. Cílem autorky prvního příspěvku „Vztah profesní dráhy a založení rodiny z hlediska generací žen“ je analyzovat postavení žen na trhu práce s ohledem na rané fáze rodinného života z hlediska generací. V ČR přetrvává vliv kulturně zakotvených preferencí v oblasti rodinného a rodičovského chování spolu s jen pomalu překonávanými stereotypy v dělbě práce mezi muži a ženami v soukromé sféře. To spolu se strukturálními a institucionálními faktory ovlivňuje specifickou situaci v postavení žen na trhu práce obecně, konkrétně pak v období přechodu z rodičovské dovolené na trh práce. Sladování rodinných a profesních rolí nabývá na významu zejména v období rostoucích nároků trhu práce a zvyšujících se sociálních rizik.

Autorky článku „Nastavení sociálních politik, odborný diskurs a ‘správná’ péče o děti – srovnání České republiky a Francie“ analyzují tři vzájemně provázané oblasti: státní příspěvky pro rodiče osobně pečující o své děti, instituce péče o děti a veřejné a odborné diskursy týkající se péče o děti. Francouzsko-česká komparativní analýza ukazuje, že jak v Československu/České republice, tak i ve Francii mělo zásadní vliv na formování politik a utváření institucí péče o děti mladší tří let zejména expertní vědění a jeho prezentace ve veřejném diskursu. Odborný diskurs v obou zemích určoval ideje, představy a chování lidí, kteří instituce a opatření využívali a ve svých činnostech reprodukovali. Z původně podobných základů se v obou zemích vyvinula velmi odlišná odborná a veřejná diskuse o psychických dopadech nerodičovské a kolektivní péče na děti. V České republice je výsledkem genderově konzervativní nastavení sociálních politik a institucí péče o malé děti i přístup k jejich využívání.

Autoři příspěvku „Koordinace sociální integrace přistěhovalců z hlediska interakcí mezi jednotlivými úrovněmi veřejné správy“ zkoumají vertikální a horizontální úroveň spolupráce jednotlivých aktérů integrace. Sociálně politická agenda se dlouhodobě rozvíjí na národní úrovni, dopady imigrace a integrační potřeby vyvstávají především na úrovni lokální. Na nižších úrovních veřejné správy však integrační politika zůstává spíše opomíjeným tématem. V ČR obecně dochází k selhávání spolupráce aktérů jak horizontálně, tak vertikálně. Spolupráci jednotlivých aktérů sociální integrace i charakter poskytovaných integračních služeb mimo jiné ovlivňuje způsob financování neziskových organizací, které představují nejvýznamnějšího doručovatele integračních služeb.

Nerecenzovaná část a rubrika Statistika a analýzy začíná příspěvkem o transformaci pobytových sociálních služeb pro osoby s mentálním postižením s ohledem na ekonomické podmínky jejich poskytování. Rubrika Poznatky z praxe obsahuje článek analyzující podávání žádostí o pobytovou sociální službu, Zajímavosti ze zahraničního tisku příspěvek o nárůstu diskriminace v průběhu ekonomické krize. Informační servis čtenářům obsahuje recenze knížek o sociální politice a dlouhodobé péči, obvyklé krátké informace a ukázky z přírůstků a databáze odd. knihovnicko-informačních služeb.

Helena Lisá
šéfredaktorka

Vztah profesní dráhy a založení rodiny z hlediska generací žen¹

Jana Paloncyová

V prostředí rostoucích nároků pracovního trhu a zvyšujících se sociálních rizik se zintenzivňuje potřeba sladování rodinných a profesních rolí, soukromé a veřejné sféry v životě člověka. V ČR si uchovávají velký vliv v kulturních tradicích zakotvené preference v oblasti rodinného a rodičovského chování spolu s pomalu překonávanými stereotypy v dělbě práce mezi muži a ženami v soukromé sféře. Spolu se strukturálními faktory (např. segmentace trhu práce, mzdové rozdíly mezi muži a ženami) a institucionálními faktory (rodinně politická opatření zákoníku práce, systém denní péče o děti aj.) mají tyto jevy za následek specifickou situaci v postavení žen na trhu práce obecně, konkrétně pak v období přechodu z rodičovské dovolené na trh práce. Cílem příspěvku je analyzovat postavení žen na trhu práce s ohledem na rané fáze rodinného života z hlediska generací.

Úvod

V posledních 20 letech prošla česká společnost transformací ve všech oblastech. Společenské změny se velmi silně dotkly jak veřejného života, tak života soukromého. Z hlediska jednotlivců došlo po roce 1989 k nastolení tržního prostředí mimo jiné i v oblasti trhu práce, dřívější systém zaručující jistotu nástupu do prvního zaměstnání, plnou zaměstnanost, kariérní vzestup závislý ne na osobních předpokladech a znalostech, ale zejména na sympatiích s vládnoucími kádry, byl nahrazen konkurencí na trhu práce. S tím se objevil fenomén nezaměstnanosti a vyprofilovaly se skupiny s vyšším rizikem neúspěchu na trhu práce. Mezi ně patří i mladé ženy a matky malých dětí (např. Bartáková, 2005).

Změny rodinného chování v České republice v posledních 20 letech odpovídaly svými projevy procesu druhého demografického přechodu, kterým prošly země západní Evropy již v 60. a především 70. letech. Průvodním jevem druhého demografického přechodu je snižování plodnosti pod hranici prosté reprodukce, snižování sňatečnosti a rozšíření alternativních rodinných forem vedle klasického manželství (Paloncyová, 2009). Teorie druhého demografického přechodu je založena na změně hodnotového systému směrem k pluralizaci, na změně životních preferencí, jež se pak odrážejí ve skutečném chování jedinců. Do popředí se přesouvají tzv. hodnoty postmaterialistické, tzn. svobodné rozhodování individua, účast na veřejném životě, kvalita života, životní prostředí. Výsledkem je obecně větší uznání svobod, a to včetně sféry rodinného života. Rozhodnutí mít děti je možné přizpůsobit životním strategiím obou partnerů. Druhý demografický přechod se nejvíce projevuje v těch zemích, kde je relativně úspěšná ekonomická transformace. Pro ty země, kde ekonomická a sociální reformy probíhají pomaleji, je stále typický spíše předchozí demografický režim - nižší věk při prvním sňatku a porodu, vysoký podíl předmanželských početí, vyšší umělá potratovost (Sobotka, 2001).

Rodina se v novém společenském prostředí dostala do větší konkurence s ostatními oblastmi. Současná globalizovaná společnost je dynamičtější, na druhé straně

je však méně předvídatelná. To vede ke zvýšení nejistoty o dalším ekonomickém a sociálním vývoji a to se následně odráží v rozhodnutích a v životních strategiích každého jedince. Rostoucí nejistota a nestabilita jsou do konkrétní podoby přeneseny tzv. institucionálními filtry, které určují míru, jakou jsou lidé nejistotou zasaženi a ovlivněni. Mezi instituce, které mají největší vliv na životní dráhu mladých lidí, patří systém vzdělávání, zaměstnání, systém sociálního zabezpečení a rodina (Blossfeld, Mills, 2003).

V této souvislosti se nabízí otázka, do jaké míry na změny společenských podmínek reagovaly a reagují generace mladých žen. Zdá se, že právě tato populace byla jednou z těch, kterých se společenské změny dotkly nejvíce. Na jedné straně se rozšířily možnosti seberealizace, kdy úspěch ve veřejné sféře je závislý především na osobních znalostech, předpokladech a zkušenostech, na druhé straně prosazení se na trhu práce, ale i např. uspokojení potřeb v otázce bydlení či obecně určitého materiálního standardu nezbytného pro založení rodiny vyžadují daleko více úsilí. V této souvislosti se zdá logické, že mladé generace, respektive ženy odsouvají založení rodiny do pozdějšího věku, případně ji i odmítají. Velký vliv na životní strategie mají i v kulturních tradicích zakotvené preference v oblasti rodinného a rodičovského chování spolu s pomalu překonávanými stereotypy v dělbě práce mezi muži a ženami v soukromé sféře. Spolu se strukturálními faktory (např. segmentace trhu práce, mzdové rozdíly mezi muži a ženami) a institucionálními faktory (rodinně politická opatření zákoníku práce, systém denní péče o děti aj.) tak mají tyto jevy za následek specifickou situaci v postavení žen na trhu práce obecně, konkrétně pak v období přechodu z rodičovské dovolené na trh práce. Cílem tohoto příspěvku je analyzovat postavení žen na trhu práce právě s ohledem na rané fáze rodinného života.

Vztah rodiny a zaměstnání

Francouzská ekonomka Béatrice Majnoni D'Intignano rozlišuje tři fáze ve vývoji vztahu mezi porodností a zaměstnaností žen v evropských zemích (Paraskewopou-

los, 2009). První, tradiční fáze se vyznačuje vysokou mírou porodnosti a nízkou mírou zaměstnanosti žen. Toto období vystřídala v západní Evropě koncem 60. let tzv. přechodná fáze s rostoucím podílem zaměstnaných žen a klesající mírou porodnosti. Současná, tzv. moderní fáze, je charakteristická vysokou mírou zaměstnanosti (také u žen) se stabilním nebo lehce klesajícím počtem porodů (Skandinávie a Francie). Vývoj ukazuje, že v západních a severovýchodních zemích, kde je zaměstnaným ženám z hospodářského a sociálněpolitického aspektu umožněno vést rodinný život a mít děti, jsou míry porodnosti vysoké a z tohoto důvodu vykazují tyto země relativně stabilní demografický vývoj (Matějková, Paloncyová, 2005). Komunistické státy systematicky podporovaly růst porodnosti, protože se potýkaly s trvalým nedostatkem pracovních sil. Provedením nejrůznějších opatření – např. díky podpoře veřejných zařízení předškolní péče a výchovy pro děti umožňovaly tyto režimy lépe skloubit rodinný a profesní život matek. Tím také docílily poměrně vysokých křivek porodnosti, ale i zaměstnanosti. Se začátkem transformace komunistických systémů v systémy demokratické a tržně hospodářské se tento vývoj nejen zastavil, ale nabral zcela opačný směr. V současné době mají téměř všechny tyto státy jedny z nejnižších měr porodnosti v zemích Evropské unie, při relativně vysoké zaměstnanosti žen na plné úvazky.

Rodinná politika České republiky přešla v průběhu transformace od genderovaného de-familialismu, kdy byla plná zaměstnanost žen umožněna zejména rozsáhlou institucionalizovanou péčí o děti, k genderovanému explicitnímu familialismu², vyznačujícím se, v důsledku nízké úrovně nabídky formální péče o děti do tří let (navíc omezeně finančně a prostorově dostupně), poměrně dlouhou rodičovskou dovolenou a komparativně nejdelší dobou pobírání (relativně nízkého) rodičovského příspěvku, svou délkou přesahujícího rodičovskou dovolenou. Je zde tedy zřejmá tendence udržovat ženy v domácnosti, dokud jsou jejich děti malé (Bartáková, Sirovátka, 2008). Tento rys však nemusí být nutně v rozporu s preferencemi žen samotných (Höhne, Kuchařová, Svobodo-

vá, Šťastná, Žáčková, 2009). Česká republika se tak ocitá ve skupině zemí s politikou explicitního familialismu spolu se zeměmi, jako je Rakousko, Německo, Itálie, Lucembursko a Nizozemsko, které mohou být v klasických typologiích sociálního státu považovány za země korporativní tradice sociálního státu, reprezentující tzv. male breadwinner model (Bartáková, 2006). Muži je v těchto systémech připisována role hlavního živitele rodiny, aktivního ve veřejné sféře, ženě je naopak připsána role hlavní pečovatelky o rodinu. V této souvislosti jsou ženy strukturálními podmínkami směřovány do oblasti sekundárního trhu, kde jsou pracovní podmínky horší, šance na kariérní vzestup minimální a platové podmínky demotivující. Tím dochází k vertikální i horizontální genderové segmentaci na trhu práce.

Kulturní a strukturální podmínky mají tedy vliv na kariérní dráhu žen³. Na jedné straně může jít o kontinuální pracovní dráhu, kdy ženy nemají děti nebo období péče o ně výrazně zkracují, nebo se jedná o přerušovanou kariéru či tzv. model sekvenčního zaměstnání, kdy žena odchází, i opakovaně, na poměrně dlouhou dobu z trhu práce v období péče o malé dítě. Becker a Moen (Bartáková, 2006) identifikovali při analýze amerických domácností tři rodinné strategie: a) strategie omezování (odmítání přesčasů, odmítání práce vyžadující cestování, odmítání povýšení vyžadující větší pracovní zapojení či přestěhování), b) strategie práce versus kariéra, kdy jeden partner „dělá kariéru“ a druhý partner „má zaměstnání (tzv. ‘one-job-one-career marriage’),“ partner s „kariérou“ je hlavním živitelem a partner se „zaměstnáním“ je převážně zodpovědný za rodinu, podřizuje se kariéře partnera a často pracuje na částečný úvazek (obvykle se jedná o genderovanou strategii: mužská kariéra a ženské zaměstnání), c) strategie výměny/kompromisu (tzv. „trading-off“) znamená, že partneři střídají zaměstnání a kariéru v průběhu životního cyklu

(nejčastěji to znamená, že žena má „zaměstnání“, pokud jsou děti malé, a „kariéru“ později, když děti odrostou).

Podle dosavadních poznatků vycházejících z analýz českého prostředí se zdá, že v současné době uplatňují ženy spíše určitou kombinací uvedených strategií. Před narozením dětí pracují nejčastěji na plný úvazek, v období do věku 3 až 4 let nejmladšího dítěte preferují přerušit pracovní kariéru (Kuchařová et al., 2006). Po tomto období se vrací na trh práce, a to ve většině případů na plný úvazek. K volbě této strategie přispívá fakt, že možnosti využívání zkrácené pracovní doby, jež do značné míry mohou pomoci lépe skloubit profesní a rodinný život, jsou v České republice zatím spíše omezené, i když podíl částečných úvazků u matek malých dětí v posledních letech roste (Hora, 2010). V souvislosti s částečnými úvazky je také v českém prostředí poukázováno na určité nevýhody, jako je např. omezený pracovní postup, účast na dalším vzdělávání, jistota zaměstnání, nárok na zaměstnanecké výhody apod. (Haberlová, Kyzlinková, 2009). Tyto skutečnosti mohou mít v důsledku vliv na strategii ženy zůstat v období prvních let dítěte doma a poté volit návrat na plný úvazek. V období, kdy jsou děti malé, volí české rodiny model komplementárního rozdělení rolí, jež je např. podle ekonomů Gary S. Beckera nejvíce racionální a efektivní pro fungování domácnosti (Becker, 1993). Tato skutečnost vychází na jedné straně ze současné politiky genderovaného explicitního familialismu s v evropském kontextu dlouhou délkou rodičovské dovolené, na druhé straně je možnost osobně pečovat o děti do 2 až 3 let jejich věku matkami vítána (Höhne, Kuchařová, Svobodová, Šťastná, Žáčková, 2009). Po rodičovské dovolené volí české ženy spíše výše zmíněnou strategii „trading-off“, strategie „one-job-one-career marriage“ se zdá být zatím spíše minoritní, pravděpodobně spíše dočasnou překlenovací fází mezi obdobím rodičovské dovolené a obdobím, kdy děti dosáhnou

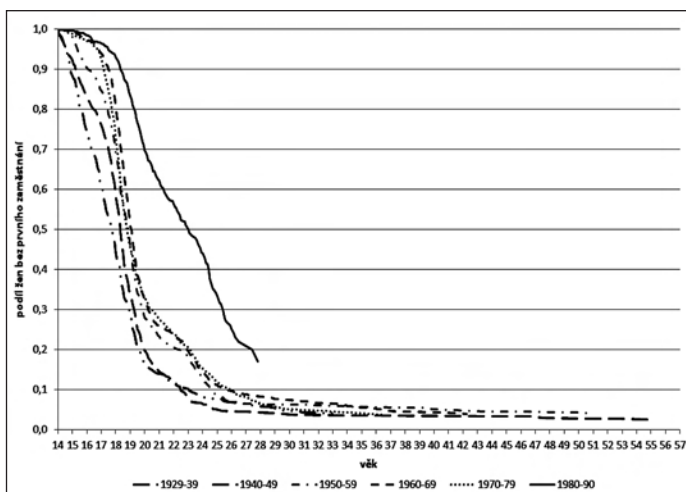
školního věku a ženy se vrací ke strategii „trading-off“. Takovýto sled strategií můžeme souhrnně pojmenovat jako strategii odložené harmonizace. Uvedená strategie přerušované kariéry pochází v České republice již z doby socialismu, vyznačující se kombinací relativně vysoké míry participace žen na trhu práce obecně s nízkou mírou jejich zaměstnanosti v době, kdy vychovávají děti ve věku do tří/čtyř let (Sirovátka, Bartáková, 2008). Spolu s návratem na trh práce však souvisí i vyšší riziko nezaměstnanosti žen. Tento fakt se však netýká pouze matek vracících se na trh práce, ale v souvislosti se stereotypním dělením rolí, kdy péče o děti a domácnost je stále zajišťována ženami (Kuchařová et al., 2006), se týká i matek dětí starších (Hora, 2010). Tyto skutečnosti vedou i k anticipační negativní diskriminaci zaměstnavatelů přijímat ženy ve věku, kdy se mohou stát matkami.

Položme si v této souvislosti otázku, do jaké míry se spolu se změnou společenských poměrů změnily okolnosti početí, resp. narození dítěte. Zájem je soustředěn především na vztah založení rodiny a profesní kariéry. Nejprve se zaměříme na okolnosti mající vliv na početí prvního a druhého dítěte, a to z pohledu věku, generace, vzdělání, rodinného stavu a socioekonomického postavení ženy. Dále se budeme snažit popsat profesní status matek v době početí a narození prvního a druhého dítěte, délku přerušování jejich kariéry v důsledku péče o malé dítě/děti a jejich návrat na trh práce, to vše v kontextu různých generací žen.

Data

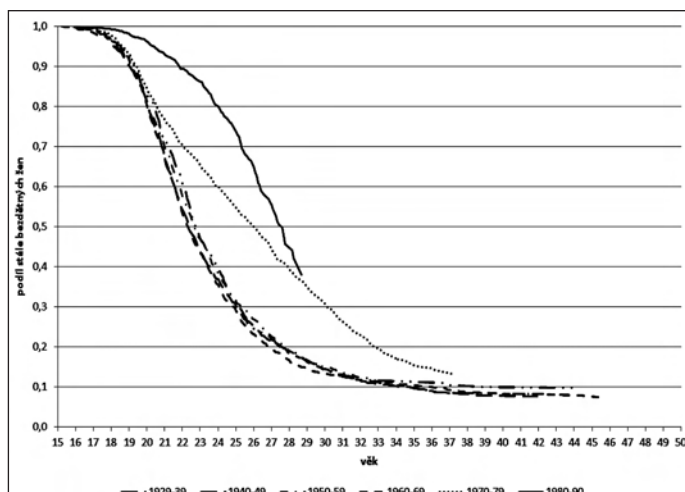
V tomto příspěvku budou využita unikátní data výzkumu „GGs-Muži a ženy v ČR: životní dráhy a mezigenerační vztahy“ z let 2008–2009 (dále GGS08). Toto mezinárodní šetření osob ve věku 18–82 let bylo druhou vlnou panelového výzkumu, jehož první vlna byla uskutečněna v roce 2005. Druhá vlna výzkumu z roku 2008 zahrnuje

Graf č. 1: Podíl žen bez prvního trvalejšího zaměstnání (delšího než 6 měs.) podle věku a generace (metoda Kaplan-Meier)

Zdroj: GGS08

Graf č. 2: Narození prvního dítěte podle věku a generace ženy (metoda Kaplan-Meier)

Zdroj: GGS08

data o ekonomické aktivitě, životních podmínkách ekonomicky aktivních a neaktivních, o vybraných životních plánech lidí v různých etapách životního cyklu, stejně jako o jejich rodinném zázemí, dále o rodinách a jejich dětech, domácnostech i o zdravotním stavu.

Časování životních událostí

Pokud se tento text má zaměřit na analýzu zaměstnanosti žen především ve vztahu k rodinnému životu, operacionalizovanému zejména počety a narozením prvního a druhého dítěte, má význam podívat se nejprve na časování relevantních životních událostí.

Generace žen 30. let končily své studium v porovnání s generacemi mladšími v nižším věku a v této souvislosti nastupovaly tyto ženy do prvního zaměstnání delšího než 6 měsíců dříve. Generace žen narozených v období 50.–70. let studovaly v porovnání s generacemi staršími déle a tím pádem vstupovaly na trh práce později. V souboru žen GGS08 se projevil výrazným nárůstem počtu studujících ve věku do 25 let u generací žen narozených v 80. letech. S tím opět souvisí jejich opožděný vstup na trh práce (graf č. 1).

Podobně tomu je i z pohledu základních rodinných událostí, jako je uzavření prvního sňatku a narození prvního dítěte. Generace žen 70. a 80. let jako nositelky změn rodinného chování po roce 1989 významně odkládají jak uzavření prvního sňatku, tak narození prvního dítěte (graf č. 2). V důsledku odkladu narození prvního dítěte je z hlediska věku odkládáno i narození druhého dítěte.

Z generačního pohledu je tedy zřejmý odklad hlavních životních událostí do vyššího věku. To koresponduje i s delším obdobím studia a pozdějším nástupem na trh práce. Podívejme se však na samotný, tzn. „očistěný“ vliv základních sociodemografických proměnných na pravděpodobnost založit rodinu, respektive mít první dítě.

Největší vliv na početí prvního dítěte má při kontrole ostatních proměnných rodinný stav, v našem případě operacionalizovaný skutečností, zda žena žila v době početí dítěte v manželství či ne. Šance vdané ženy na početí prvního dítěte se zvyšuje 2,2krát. Z hlediska generací Coxova regrese (metodologie viz např. Šťastná, 2011) ukázala, že v porovnání s generacemi žen narozenými ve 30. letech 20. století se šance založit rodinu zvyšovala až po generaci let 60., to znamená, že ženy narozené v letech 60. měly oproti ženám narozeným v 30. letech šanci na početí prvního dítěte 1,4krát vyšší. Generace let 40. a 50. se historicky vyznačovaly nejnižší bezdětností a koncentrací plodnosti do mladého věku. V generacích z let 70. zakládaly ženy rodiny méně často, ženy narozené v 80. letech měly šanci mít první dítě o 20 % nižší než referenční kategorie žen narozených ve 30. letech. Významnou roli měla i výše dokončeného vzdělání, kdy, jak je zřejmé z tabulky č. 1, se šance na založení rodiny snižuje s rostoucím vzděláním při kontrole vlivu ostatních proměnných. Vysokoškolačky také zakládají rodinu ve vyšším věku. Status studentky významně často snižoval šanci na založení rodiny v porovnání se ženou aktivní na trhu práce, tj. zaměstnanou nebo osobou samostatně výdělečně činnou. Skutečnost,

že žena studuje, při kontrole vlivu ostatních charakteristik, snižuje její šanci na početí prvního dítěte přibližně o jednu polovinu. Poměrně překvapivě je však zjištěno, že ženy nezaměstnané mají oproti ženám zaměstnaným, případně podnikajícím, šanci vyšší (1,4krát). V tomto smyslu se nabízí k vysvětlení teorie redukce nejistoty, kdy založení rodiny může být jednou z možností snížení životní nejistoty, neboť na novou roli rodiče jsou na rozdíl od jiných rolí vázány relativně známé vzorce chování, práva a povinnosti (Friedmanová, Hechter, Kanazawa, 1994), případně je založením rodiny dočasně řešena ekonomická situace rodiny, a to převážně v populaci s nižším vzděláním a horším postavením na současném trhu práce.

Pokud žena již porodila první dítě, generační vliv na početí druhého dítěte se vytrácí, to znamená, že šance žen mít druhé dítě se napříč generacemi nemění (při kontrole vlivu ostatních vybraných proměnných). Z pohledu dat GGS08 je tedy pro vývoj rodinného chování klíčové narození prvního dítěte. Čím později však žena porodí první dítě, tím se její šance na početí druhého dítěte snižuje. Významnou roli hraje opět skutečnost, zda žena žije v manželství, kdy šance ženy na početí druhého dítěte je v porovnání se svobodnou ženou s jedním dítětem 1,6krát vyšší. Studentky s jedním dítětem se k narození druhého dítěte odhodlávají méně často než ženy zaměstnané nebo podnikající. Logicky významnou roli hraje skutečnost, že žena má již jedno dítě a je s ním na mateřské či rodičovské dovolené. V těchto případech se šance na početí 2. dítěte zvyšuje v porovnání s matkami s jedním dítětem aktivními na trhu práce 1,5krát. Na rozdíl od případu početí prvního dítěte, kdy se zdá, že nezaměstnanost může být částečně řešena založením rodiny, fakt, zda je žena zaměstnaná nebo nezaměstnaná, nemá na početí druhého dítěte vliv. Rovněž výše dosaženého vzdělání již nemá takový vliv na početí druhého dítěte jako u prvního dítěte, šance mít druhé dítě však měly vysokoškolačky vyšší v porovnání s ostatními ženami. Zdá se tedy, že pokud se vysokoškolačka rozhodne mít rodinu, při kontrole vlivu ostatních proměnných má podle dat GGS08 větší šance mít druhé dítě.

Okolnosti založení rodiny podle dat GGS05/08

Jak již bylo zmíněno, generace žen narozených v 70. letech odkládají založení rodiny do vyššího věku, případně rodinu odmítají. V datech GGS08 bylo v době šetření (2008–2009) bezdětných 7,7 % (generace 1940–49 a 1960–69) až 9,2 % žen (generace 1929–39). V generacích žen narozených v 70. letech bylo v době průzkumu stále bez dítěte 21 % (generace 1980–90: 82 %). Počínaje generacemi let 70. můžeme rovněž pozorovat významné rozdíly podílů bezdětných v závislosti na výši ukončeného vzdělání, kde především

Tabulka č. 1: Vliv sociodemografických proměnných na početí 1. a 2. dítěte z hlediska věku ženy (Coxova regrese)

proměnná	početí 1. dítěte: exp (B)	početí 2. dítěte: exp (B)
generace 1929–39	1,00	1,00
generace 1939–49	1,21	1,05
generace 1950–59	1,22	1,18
generace 1960–69	1,43	1,14
generace 1970–79	1,08	1,02
generace 1980–89	0,82	1,09
svobodná/rozvedená/ovdovělá	1,00	1,00
vdaná	2,15	1,59
věk při 1. dítěti (v měsících)	X	0,98
zaměstnankyně/OSVČ	1,00	1,00
bez práce/nezaměstnaná*	1,41	0,90
v domácnosti, pomáhající člen rodiny	1,35	1,17
na mateřské/rodičovské dovolené	X	1,54
studentka	0,46	0,58
jiné	1,13	1,05
základní vzdělání	1,00	1,00
bez maturity	0,81	1,05
s maturitou	0,76	1,03
vysokoškolské	0,66	1,19

*nezaměstnaná na základě vlastní deklarace respondentky, bez přesně vymezené definice

Zdroj: GGS05, GGS08, soubor žen

Pozn.: Coxova regrese-kategorizované proměnné mění se v čase: rodinný stav, socioekonomický status; tučně statisticky významné rozdíly na hladině významnosti vyšší než 0,05

vysokoškolačky mají větší tendenci narození dítěte odkládat. Vzhledem k tomu, že se v další analýze soustředíme na okolnosti početí prvního a druhého dítěte, budeme se dále zabývat pouze populací matek.

Matky narozené ve 30. až 60. letech počaly své první dítě v průměru ve věku 22,5 let, matky narozené po roce 1970 počaly své první dítě v průměru o rok později (tabulka č. 2).

Zajímavý je pohled na rodinný stav, respektive „legitimitu“ vztahu při početí prvního dítěte. Z rekonstrukce epizod rodinného stavu, tedy období, kdy byla žena vdaná a kdy žila mimo manželství, vyplývá, že v generacích 40. a 50. let bylo první dítě počato v přibližně jedné polovině mimo manželství. Z průběžných demografických údajů víme, že podíl prvních dětí narozených do 8 měsíců po sňatku měl od počátku 50. let, tedy v období, kdy tyto generace v průměru počaly a porodily své první dítě, vzrůstající trend (koncem 60. let na úrovni 48 %, Palonciová, 2009) při relativně nízkém podílu dětí, které se mimo manželství následně narodily (5 %). Podíl početí mimo manželství v mladších generacích podle dat GGS08 vzrůstá, a to, jak víme z dat běžné evidence, díky růstu podílu dětí narozených mimo manželství (2007: 35 %).

V generacích let 40. až 60. je možné pozorovat klesající trend průměrné doby uplynulé mezi ukončením studia a početím prvního dítěte. Tomu odpovídají další zjištění o socioekonomickém postavení. V naprosté většině, napříč generacemi, byly ženy v době početí zaměstnané. Nicméně z pohledu socioekonomického statusu jsou zřejmé dvě tendence: generace 50. a 60. let počaly své první dítě významně častěji i jako studentky (16 %), generace let pozdějších pak v nově nastolených společenských podmínkách byly v době prvního početí také nezaměstnané (5 %). Ve všech generacích je naprosto převažujícím typem úvazku v období kolem početí prvního dítěte úvazek na plnou pracovní dobu.

Adekvátně k délce těhotenství se v porovnání s průměrným věkem při početí prvního dítěte zvýšil průměrný věk při narození prvního dítěte (tabulka č. 3). Na rozdíl od okolností početí se nakonec převážná část prvních dětí narodila do manželství, velká část početí mimo manželství byla tedy následně legitimizována sňatkem. Spolu s mladšími generacemi je však zřejmý nárůst podílu prvních dětí, které se nakonec mimo manželství narodily⁵ (tabulka č. 3).

K mírným změnám dochází z pohledu socioekonomického postavení. Ve všech generacích se v porovnání s okamžikem početí snížil podíl studentů při narození prvního dítěte, zvýšil se podíl zaměstnaných a v nejmladších generacích se snížil podíl nezaměstnaných matek. V porovnání s obdobím kolem početí prvního dítěte se mírně snížil podíl úplných úvazků. Toto snížení však není příliš významné, stále tedy převládala zaměstnanost na plný úvazek.

Tabulka č. 2: Okolnosti početí 1. dítěte podle generací (sloupcová %)

	generace					celkem
	1929–39	1940–49	1950–59	1960–69	1970 +	
průměrný věk při 1. početí (v letech)	22,4	22,4	22,6	22,3	23,4	22,7
početí mimo manželství	37,8	46,2	51,9	57,5	60,1	53,6
početí v manželství	62,2	53,8	48,1	42,5	39,9	46,4
průměrná doba od ukončení studia (v letech)	4,2	2,9	2,3	1,5	3,8	2,8
studentka	6,4	7,9	16,1	16,6	11,9	12,6
zaměstnankyně/OSVČ	85,3	86,7	79,4	80,5	79,8	81,6
bez práce/nezaměstnaná*	0,3	0,3	0,5	0,8	4,5	1,7
v domácnosti	1,1	0,6	0,3	0,2	0,5	0,5
jiné	7,0	4,5	3,7	1,8	3,2	3,6
plný úvazek pracujících	97,2	96,7	92,3	93,2	91,8	93,7
jiný úvazek pracujících (částečný, měnící se apod.)	2,8	3,3	6,7	6,8	8,2	6,3

*nezaměstnaná na základě vlastní deklarace respondentky, bez přesně vymezené definice

Zdroj: GGS08

Pozn.: početí prvního dítěte je situováno do jednotlivých životních epizod; tučně statisticky významné rozdíly na hladině významnosti vyšší než 0,05

Tabulka č. 3: Okolnosti narození 1. dítěte podle generací (sloupcová %)

	generace					celkem
	1929–39	1940–49	1950–59	1960–69	1970 +	
průměrný věk při 1. narození (v letech)	23,2	23,1	23,3	23,0	24,1	23,4
narození mimo manželství	13,8	14,4	15,0	18,5	31,6	20,9
narození v manželství	86,2	85,6	85,0	81,5	68,4	79,1
průměrná doba od ukončení studia (v letech)	4,9	3,6	3,0	2,2	4,5	3,6
studentka	6,4	6,9	14,3	15,5	12,1	11,9
zaměstnankyně/OSVČ	80,8	84,3	79,5	81,1	77,0	80,2
bez práce/nezaměstnaná*	0,0	0,5	0,7	0,7	3,4	1,3
v domácnosti	0,8	0,7	0,0	0,2	0,5	0,4
jiné	12,0	7,6	5,5	2,5	7,0	6,3
plný úvazek pracujících	96,8	95,7	90,7	90,5	89,5	91,9
jiný úvazek pracujících (částečný, měnící se apod.)	3,2	4,3	9,3	9,5	10,5	8,1

*nezaměstnaná na základě vlastní deklarace respondentky, bez přesně vymezené definice

Zdroj: GGS08

Pozn.: narození 1. dítěte je situováno do jednotlivých životních epizod; tučně statisticky významné rozdíly na hladině významnosti vyšší než 0,05

Pokud žena zatím porodila pouze jedno dítě, pak v naprosté většině případů (98 %) o ně pečovala nepřetržitě, to znamená, že období péče o malé dítě nebylo rozděleno do více epizod. Matky s maturitou a vysokoškolským vzděláním měly tendenci se vracet na trh práce v průměru o půl roku dříve než ženy s nižším vzděláním (GGS08). Matka narozená ve 30. letech pečovala o dítě v průměru 21 měsíců, žena narozená ve 40. letech 26 měsíců, žena narozená v 50. letech 34 měsíců a matky narozené v 60. letech pak pečovaly o své jedno dítě v průměru 38 měsíců (tabulka č. 5). Toto prodloužení období péče o dítě bylo zcela jistě ovlivněno postupným prodloužováním nep placené další mateřské dovolené a zavedením vyplácení příspěvku po dobu další mateřské dovolené, později rodičovské dovolené⁶. Ženy narozené po roce 1970 strávily zatím péčí o jedno dítě kratší dobu, velká část z nich však byla v době šetření stále na rodičovské dovolené, je tedy pravděpodobné, že se období péče o malé dítě

ještě bude prodloužovat, případně tyto ženy porodí další dítě.

Matky jednoho dítěte narozené do konce 50. let vzhledem k socialistickému zřízení a oficiální politice plně zaměstnanosti v podstatě uniformně zastávaly po období péče o malé dítě pozici zaměstnankyně. Jedinou možností, tvořící převážně v těchto generacích kategorii „jiné“, byla možnost zůstat v domácnosti. Tento status však zastávalo velmi málo žen. Počínaje generacemi 60. let se zcela zřetelně objevuje problém nezaměstnanosti. Mezi těmito matkami majícími jedno dítě v době výzkumu bylo po ukončení období péče o dítě přibližně 20 % nezaměstnaných (tabulka č. 6).

Druhé děti byly počaty v průměru 2 až 3 roky po narození prvního dítěte. V porovnání s prvními dětmi byly druhé děti počaty výrazně častěji v manželství a pouze malá část z nich se posléze narodila mimo manželství (tabulka č. 4). Pouze v generacích matek narozených v 70. a 80. letech mají-

Tabulka č. 4: Okolnosti narození 2. dítěte podle generací (sloupcová %)

	generace					celkem
	1929-39	1940-49	1950-59	1960-69	1970 +	
početí mimo manželství	8,2	7,0	8,7	10,8	19,5	11,6
početí v manželství	91,8	93,0	91,3	89,2	80,5	88,4
průměrný věk při 2. nar. (v letech)	26,4	26,8	26,2	26,0	26,8	26,4
2. narození mimo manželství	6,4	5,4	6,0	6,8	17,1	8,9
2. narození v manželství	93,6	94,6	94,0	93,2	82,9	91,1
průměrná doba mezi ukončením studia a nar. 2. dítěte (v letech)	8,2	7,6	6,1	5,1	7,7	6,7
Socio-ekonomický status při narození 2. dítěte*						
plně pečující o 1. dítě	51,9	40,3	56,4	64,6	76,7	62,2
zaměstnankyně/OSVČ	46,8	59,0	42,2	32,1	17,9	34,8
bez práce/nezaměstnaná*	0,0	0,0	0,0	2,4	4,3	2,0
jiné	1,3	0,7	1,4	1,0	1,1	1,0
plný úvazek pracujících	100,0	89,8	96,8	95,6	90,0	93,8
jiný úvazek pracujících (částečný, měnící se apod.)	0,0	10,2	3,2	4,4	10,0	6,2

*nezaměstnaná na základě vlastní deklarace respondentky, bez přesně vymezené definice

Zdroj: GGS08; * matky se dvěma dětmi, jež poskytly údaje o přerušení ekonomické aktivity z důvodu péče o děti, uveden status při narození 2. dítěte, status při početí 2. dítěte se příliš nelišil vzhledem k velkému zastoupení matek pečujících v té době o 1. dítě

Pozn.: tučně statisticky významné rozdíly na hladině významnosti vyšší než 0,05

Tabulka č. 5.: Průměrná délka období péče o malé děti v měsících

		generace					N	
		1929-39	1940-49	1950-59	1960-69	1970+		
1 dítě		21	26	34	38	30	499	
2 děti	počet období péče							
	1	69	62	60	69	69	528	
	2	1. období	12	20	23	28	41	327
		2. období	16	36	32	38	36	327
	celkem	28	56	55	65	76	327	

Zdroj: GGS08

cích alespoň dvě děti byl zaznamenán výrazný nárůst podílu druhých dětí narozených mimo manželství.

Ženy mající v době výzkumu dvě děti zvolily ve dvou třetinách případů kontinuální, tedy jedno období péče o malé děti. Z generačního pohledu je však patrný nárůst zastoupení těchto žen, mladší ženy tedy čím dál tím častěji volí přerušení kariéry pouze jednou. V generacích matek narozených po roce 1970 se dvěma dětmi v době výzkumu řetězilo období péče o děti 77 % (tabulka č. 4). Výrazně se tedy snižuje podíl matek zaměstnaných v období mezi narozením prvního a druhého dítěte (nejmladší generace 18 %), zvyšuje se však podíl nezaměstnaných v tomto období (nejmladší generace 4 %). Pokud žena před narozením druhého dítěte pracovala, pak v naprosté většině případů pracovala na plný úvazek. Celková průměrná doba strávená převážně péčí o malé děti se v populaci matek se dvěma dětmi, jež přerušila kariéru pouze jednou, z hlediska generací statisticky nelišila a činila v průměru 67 měsíců (tabulka č. 5). Ženy s vysokoškolským vzděláním však začaly opět pracovat v průměru o 16 měsíců dříve než ostatní ženy. Při návratu na pracovní trh pracovaly matky, jež přerušily profesní dráhu pouze jednou, nejčastěji jako zaměstnankyně (či OSVČ), v nejmlad-

ších generacích bylo však silně zastoupeno riziko nezaměstnanosti, bez zaměstnání se tak po období péče o děti ocitlo 20 % dotázaných žen. Podíl populace nezaměstnaných je navíc v případě matek se dvěma dětmi pravděpodobně snižován relativně vysokým podílem kategorie „jiné“ tvořené převážně ženami v domácnosti.

Pokud žena přerušila období péče o malé děti a vrátila se na trh práce, pak první období strávené s prvním dítětem bylo kratší než období péče o druhé dítě, a to z hlediska všech generací, s výjimkou nejmladších (tabulka č. 5). To do jisté míry koresponduje s opatřeními rodinné politiky, jež nejprve zohledňovala situaci matek se dvěma a více dětmi (viz poznámka 6). Období péče se dále v průměru prodlužovalo spolu s rokem narození ženy. Zajímavé je, že pokud matky narozené především ve 30. a 40. letech rozdělily období péče o své dvě děti do 2 období, pak celková délka období péče o děti byla výrazně kratší než u matek, které zvolily kontinuální strategii. Opak však platí pro nejmladší generace, kdy se zatím (tyto ženy pravděpodobně ještě neukončily reprodukci) na základě dat GGS08 zdá, že řetězení období péče o dvě děti vede ke kratšímu přerušení kariéry. S kontinuální strategií přerušení kariéry souvisí výrazně kratší meziporodní interval, polovina 2. dětí se narodila do 33 měsíců od naro-

zení 1. dítěte, v případě přerušení péče o děti se polovina 2. dětí narodila do 65 měsíců. Tento trend bude pravděpodobně umocněn, neboť od roku 2008 volí matky mezi třemi rychlostními variantami rodičovského příspěvku. Dvouletá varianta s vyšším příspěvkem může vést k uspišení narození druhých dětí.

V období po ukončení prvního přerušení kariéry se matka vracela na trh práce nejčastěji jako zaměstnankyně, v nejmladších generacích je však opět patrný dramatický nárůst podílu nezaměstnaných (tabulka č. 6). Podíl populace nezaměstnaných je navíc v případě matek se dvěma dětmi po definitivním návratu na trh práce pravděpodobně snižován relativně vysokým podílem kategorie „jiné“, kterou tvoří převážně ženy v domácnosti, a to bez ohledu na to, zda žena byla s dětmi doma kontinuálně nebo mezi jednotlivými obdobími péče pracovala.

Souhrnně lze říci, že období přerušení pracovní aktivity z důvodu péče o malé děti je u českých matek tradičně velmi dlouhé, podle dat GGS08 využívají ženy možnosti zůstat s dítětem doma v průměru po dobu 3 let, a to bez ohledu na pořadí dítěte. Po návratu na trh práce pracují matky podle dat GGS08 téměř výhradně na celý úvazek (tabulka č. 7).

Závěr

V České republice je poměrně silně zakořeněna tradice, kdy žena odchází z trhu práce na poměrně dlouhou dobu, aby se mohla starat o malé dítě/děti. Tato zvyklost má svůj původ na jedné straně v zakořeněných stereotypech v české společnosti, kdy je stále silný názor, že o malé dítě se má starat převážně matka, na druhé straně se tato tradice postupně utvářela spolu s opatřeními rodinné politiky, a to především postupným prodlužováním další mateřské/rodičovské dovolené. V období komunismu byla nabídka institucionální péče o děti do 3 let širší, než tomu je v období po roce 1989, nicméně ani tehdy zdaleka nepokrývala celou populaci těchto dětí (Hašková, 2007). Svou roli zde sehrál i diskurs o vhodnosti institucionální péče o malé děti do 3 let, poukazováno bylo např. na častou nemocnost, psychickou deprivaci apod. Vzhledem k omezeným kariérním možnostem tedy matky zůstávaly s dětmi doma tak, jak to umožňoval systém rodinné politiky. Podobně tomu bylo i po roce 1989, kdy došlo velmi výrazně k omezení státní podpory zařízení péče o děti do 3 let bez adekvátního rozvoje soukromých služeb v této oblasti. V důsledku změn plodnosti se v posledních letech stala nedostatečnou i nabídka míst v mateřských školách pro děti starší 3 let. Navíc i přes modernizační trendy v charakteru hospodářství zaměstnavatelé upřednostňují zaměstnance s plným úvazkem a pevnou pracovní dobou, bez ohledu na soukromé potřeby a povinnosti zaměstnanců. V tomto ohledu se s nástupem tržního hospodářství situace na trhu práce

z hlediska pečujících osob nevyvíjí po roce 1989 pozitivně, naopak spolu s většími nároky kladenými na pracovní výkon se spíše zhoršuje.

Před založením rodiny, ale na základě dat GGS05/08 i po návratu na trh práce po rodičovské dovolené stále dominovala jak v generacích matek narozených v letech 1930 až 1969, tak v mladších generacích práce na plný úvazek, i když je třeba říci, že v nejmladších generacích matek se podíl částečných úvazků či jiných flexibilních forem zaměstnávání zvyšuje, nicméně v evropském srovnání jsou tyto formy v České republice stále méně časté.

Na základě výzkumu GGS08 je dále možné vyslovit hypotézu (část mladých matek-respondentek byla v době výzkumu stále na mateřské/rodičovské dovolené, případně ještě tyto ženy neukončily reprodukci), že generace matek narozené po roce 1970 mající více než jedno dítě volí častěji než generace starší kontinuální období péče o malé děti, tj. bez návratu na pracovní trh před narozením druhého dítěte, a toto období strávené mimo zaměstnání je kratší než v případech, kdy žena přeruší pracovní dráhu kvůli péči o malé děti víckrát. U vysokoškolsky vzdělaných matek je zjevný trend více zkracovat dobu péče od dítě/děti, a to i přesto, že podle jejich výpovědí mají relativně vysokou jistotu ohledně jejich návratu k původnímu zaměstnavateli. Ruku v ruce s vysokou kvalifikací těchto žen jde tedy snaha udržet si dosažené pracovní místo a zůstat v kontaktu s oborem. Na druhou stranu se v nejmladších generacích zřetelně vyděluje skupina matek, jejichž postavení na trhu práce je problematické. Buď jsou nezaměstnané ihned po ukončení mateřské nebo rodičovské dovolené, nebo zůstávají v domácnosti, což jejich výhledové pozice na trhu práce nijak nezlepšuje. V současném převládajícím modelu, kdy péči o rodinu a domácnost stále zajišťuje převážně žena, je matka malých dětí pro zaměstnavatele často méně perspektivním zaměstnancem, ať již např. z důvodu časté absence v případě, že jsou děti nemocné, nebo z důvodu obav, více či méně opodstatněných, že v důsledku dlouhého období stráveného mimo trh práce ztratila svoji kvalifikaci (objevují se však i názory, že v období péče o dítě žena naopak některé dovednosti získává, např. schopnost efektivně plánovat čas apod.).

Nutno však podotknout, že relativně dlouhé období péče o dítě, jakkoli je samozřejmě ovlivněné i vnějšími podmínkami, jako je délka rodičovské dovolené, možnosti externí péče o děti, nabídka flexibilních forem zaměstnání apod., odpovídá preferencím samotných matek. Dvě třetiny matek souhlasí s výrokem, že děti často trpí, když se rodiče příliš věnují svému zaměstnání, a to bez ohledu na výši vzdělání. Pouze každá pátá pak považuje péči o domácnost a rodinu za méně uspokojivější než práci vykonávanou za peníze (GGS08). Z dalších výzkumů vyplývá, že

Tabulka č. 6: Status matky po ukončení období péče o děti (sloupcová %)

	generace	1929–39	1940–49	1950–59	1960–69	1970+	celkem
1 dítě	zaměstnankyně/OSVČ	93,5	98,3	92,4	88,6	75,7	86,2
	bez práce/nezaměstnaná*	0,0	0,0	3,0	10,0	19,4	8,7
	jiné	6,5	1,7	4,5	1,4	4,9	5,1
2 děti - 1 období péče	zaměstnankyně/OSVČ	92,5	96,7	97,7	93,2	69,4	88,4
	bez práce/nezaměstnaná*	0,0	0,0	0,0	5,3	19,8	6,7
	jiné	7,5	3,3	2,3	1,5	10,8	4,9
2 děti - 2 období péče	zaměstnankyně/OSVČ	97,3	98,9	96,9	90,7	76,9	92,1
	bez práce/nezaměstnaná*	0,0	0,0	0,0	6,7	18,5	5,2
	jiné	2,7	1,1	3,1	2,7	4,6	2,7
2 děti - 2. období	zaměstnankyně/OSVČ	97,3	98,9	94,1	94,6	71,8	93,1
	bez práce/nezaměstnaná*	0,0	0,0	0,0	2,7	17,9	3,0
	jiné	2,7	1,1	5,9	2,7	10,3	3,9

*nezaměstnaná na základě vlastní deklarace respondentky, bez přesně vymezené definice

Zdroj: GGS08

Pozn.: tučně statisticky významné rozdíly na hladině významnosti vyšší než 0,05

Tabulka č. 7: Velikost úvazku po ukončení období péče o děti (sloupcová %)

	generace	1929–39	1940–49	1950–59	1960–69	1970+	celkem
1 dítě	plný úvazek	89,7	98,2	93,4	98,4	93,6	95,1
	jiné (částečný, měnící se apod.)	10,3	1,8	6,6	1,6	6,4	4,9
	plný úvazek	100,0	94,8	96,5	95,1	87,0	94,2
2 děti - 1 období péče	plný úvazek	100,0	94,8	96,5	95,1	87,0	94,2
	jiné (částečný, měnící se apod.)	0,0	5,2	3,5	4,9	13,0	5,8
	plný úvazek	100,0	89,8	96,8	95,6	90,0	93,8
2 děti - 1. období péče	plný úvazek	100,0	89,8	96,8	95,6	90,0	93,8
	jiné (částečný, měnící se apod.)	0,0	10,2	3,2	4,4	10,0	6,2
	plný úvazek	100,0	94,1	96,9	92,9	96,4	95,4
2 děti - 2. období	plný úvazek	100,0	94,1	96,9	92,9	96,4	95,4
	jiné (částečný, měnící se apod.)	0,0	5,9	3,1	7,1	3,6	4,6
	plný úvazek	100,0	94,1	96,9	92,9	96,4	95,4

Zdroj: GGS08

Pozn.: tučně statisticky významné rozdíly na hladině významnosti vyšší než 0,05

ženy se chtějí minimálně do 3 let věku dítěte starat o rodinu převážně samy, dobře placená a přiměřeně dlouhá rodičovská dovolená je v kontextu dalších pro rodinných opatření včetně např. podpory částečných úvazků mladými rodinami považována za nejdůležitější (Höhne, Kuchařová, Svobodová, Šťastná, Žáčková, 2009). Poměrně velká část populace žen dokonce vědomě prodlužuje období péče o dítě i po 3 letech věku dítěte (jedna třetina po prvním dítěti i druhém dítěti; Kuchařová, 2006), mimo jiné i v důsledku nesouladu mezi možnou délkou pobírání rodičovského příspěvku (4 roky) a délkou rodičovské dovolené (3 roky). Toto uspořádání vede k vyvážení pečující osoby z chráněných pracovních vztahů. Prvky politiky zaměstnanosti napomáhající ženám při návratu na trh práce se rovněž příliš nezaměřují na podporu a rozvoj lidského kapitálu. To vše přispívá k tomu, že ženy v současné době volí, jak již bylo řečeno, spíše strategii oddálené harmonizace neboli po relativně dlouhou dobu se věnují naplno péči o děti a poté opět (spíše) naplno zaměstnání. V období, kdy jsou děti malé, se tak snaží dvojí zatížení omezit či oddálit.

1 Tento text vznikl v rámci grantového projektu MŠMT: „Aktivní stárnutí, rodina a mezigenerační solidarita“ (č. 2D06004).

2 Explicitní familialismus vynucuje absencí alternativních forem péče, a to jak poskytovaných státem, tak i soukromým sektorem, péči v rámci rodiny.

Familialistická politika tak akcentuje např. mateřskou a rodičovskou dovolenou, rodinné přídatky, daňové odpočty nebo sociální práva navázaná na poskytování péče (právo na důchod apod.). Tato opatření ve svém důsledku posilují roli ženy pečovatelské a muže živitele. De-familialistická politika se vyznačuje opatřeními vedoucími k oslabení pečující funkce rodiny nabídkou služeb péče o děti, seniory, zdravotně postižené apod., ať již prostřednictvím státu nebo podporou soukromého trhu. Tak dochází k oslabení modelu ženy pečovatelské a muže živitele. Pokud vedou opatření k nerovnosti v péči mezi muži a ženami, jedná se o genderovanou variantu familialismu, příp. de-familialismu (Leitner, 2003).

3 Z mnoha analýz v České republice vyplývá, že rodičovství nemá příliš velký dopad na kariéru otců. Otcové svoji pracovní činnost v období raného dětství svých dětí nepřerušují, naopak často pracují na delší pracovní dobu, což odpovídá jejich připisované roli živitele rodiny, a pracují v nepravidelných časových režimech. Celkově lze říci, že rodičovství ekonomické postavení otců příliš neovlivňuje (Hora, 2010; Kuchařová a kol., 2006). Z tohoto důvodu bude pozornost tohoto textu zaměřena na ženy.

4 Vzdělání bylo v Coxové analýze považováno za konstantní proměnnou, neměnnou v čase, vzhledem k nízké spolehlivosti rekonstrukce vzdělanostní trajektorie, způsobené především nízkým počtem žen s nespojitou vzdělanostní kariérou a dále častou nepřesností uvedených časových údajů.

5 Uvedené podíly prvních dětí narozených mimo manželství jsou mírně vyšší v porovnání se statistickými běžnými evidencemi. Na přelomu let 80. a 90. se mimo manželství rodilo přibližně každé desáté dítě. Rozdíl je dán především samotnou podstatou výběrového šetření, velkou roli však sehrává schopnost přesně rekonstruovat sled životních událostí, resp. uvést přesně jejich data. Základní trendy jsou však v datech GGS08 zachovány.

6 V letech 1964–68 byla matkám poskytována neplacená další mateřská dovolená po dobu 1 roku, od roku 1970 pak po dobu 2 let. Placená „další mateřská dovolená“ byla zavedena v roce 1970, avšak pouze u druhého dítěte, a to do 1 roku věku, od roku 1971 pak do 2 let věku. Nárok na placenou „další mateřskou dovolenou“ měly matky s jedním dítětem od roku 1985 po dobu 1 roku, od roku 1987 došlo ke sjednocení délky placené „další mateřské dovolené“ na 3 roky, přičemž od roku 1995 existují nesrovnalosti mezi délkou rodičovské dovolené (3 roky) a celkovou možnou délkou poskytování rodičovského příspěvku (4 roky, zavedeno v roce 1990).

Literatura:

- Bartáková, H. *Faktory ovlivňující chování žen po rodičovské dovolené ve vztahu k trhu práce*. Rigorózní práce. Brno: FSS, 2006.
- Bartáková, H. *Znevýhodnění žen s dětmi na trhu práce*. In Winkler, J. - Kimplová, L. - Žižlavský, M. (eds.) *Účelové programy na lokálních trzích práce. Jejich význam, potřebnost a realizace*. Brno: Masarykova univerzita, 2005. Pp. 91-103.
- Bartáková H. - Sirovátka, T. *Harmonizace rodiny a zaměstnání v České republice a role sociální politiky*, 2008. [cit. 20.2.2011]. Dostupné z <http://samba.fsv.cuni.cz/~kotrusov/Socialni%20politika%20jako%20spol.praxe/Seminare/Seminar%204/Text%201%20Sirovatka,%20Bartakova%20Harmonizace%20rodiny%20a%20zamestnani%20v%20CR.pdf>
- Becker, G. S. *A Treatise on the Family*. Cambridge, Massachusetts, London: Harvard University Press, 1993.
- Blossfeld, H.-P. - MILLS, M. *Becoming an Adult in Uncertain Times: A 14-country comparison of the losers of globalization*. EURESCO Conference „The Second Demographic Transition in Europe: Implications of family and Fertility Change for Individuals, Families and Society“, 2003.
- Friedmanová D. - Hechter M. - Kanazawa S. *A Theory of the Value of Children*. *Demography*, 1994, Vol. 31, No. 3.
- Haberlová, V. - Kyzlinková, R. *Rodinné potřeby zaměstnanců*. Praha: VÚPSV, 2009.
- Hašková, H. *Doma, v jeslích, nebo ve školce? Rodinná a institucionální péče o předškolní děti v české společnosti v kontextu změn na trhu práce, sociálních politik a veřejných diskurzů mezi lety 1945–2006*. Gender, rovné příležitosti, výzkum, 8 (2): 15–26.
- Höhne, S. et al. *Rodina a zaměstnání s ohledem na rodinný cyklus*. Praha: VÚPSV, 2009.
- Hora, O. *Situace rodičů s dětmi do sedmi let na trhu práce podle výsledků Výběrového šetření pracovních sil*. Poslední revize 6.2.2010 [cit. 16.2.2011]. Dostupné z www.genderonline.cz
- Kuchařová et al. *Postoje a zkušenosti s harmonizací rodiny a zaměstnání rodičů dětí předškolního a školního věku*. Praha: VÚPSV, 2006.
- Leitner, S. *Varieties of Familialism. The caring function of the family in comparative perspective*. *The Official Journal of the European Sociological Association*, 2003, 5(4), s. 353-375.
- Matějková, B. - Palonciová, J. *Rodinná politika ve vybraných evropských zemích s ohledem na situaci v České republice*. Brno: MU, Praha: VÚPSV, 2005.
- Palonciová, J. *Manželství a nesezdané soužití v České republice a ve Francii: projevy druhého demografického přechodu?* Disertační práce. Praha: PíF UK, 2009.
- Paraskewopoulos, S. *Rodičovská péče o děti a politika zaměstnanosti „Kolize nebo komplementarita?“*, [cit. 16.2.2011]. Dostupné z http://www.mpsv.cz/files/clanky/6607/6_Spiridon_Paraskewopoulos_CZ.pdf
- Sobotka, T. *Ten Years of Rapid Fertility Changes in European Post-communist Countries: Evidence and Interpretation*. Příspěvek na EAPS konferenci, 2001.
- In van de Kaa, D. J. *Demographies in transition an essay on continuity and discontinuity in value change*. *European Population Conference*, 2003.
- Štátná, A. *Analýza historie událostí (event history analýza) – možnosti a základní principy při studiu životních drah*, *Data a výzkum*, 2011 (v tisku).

Autorka působí ve VÚPSV, v v. i., a rodinnou politikou se zabývá dlouhodobě.

Nastavení sociálních politik, odborný diskurs a „správná“ péče o děti - srovnání České republiky a Francie¹

Radka Dudová, Hana Hašková

České republika a Francie jsou země, které prošly odlišným historickým vývojem, ale přesto mají v určitých ohledech podobné charakteristiky - vysokou zaměstnanost žen, podobný design institucí formální péče o děti (jesle, školky), rodičovskou dovolenou a příspěvek pro rodiče osobně pečující o své děti. Přes zdánlivou institucionální podobnost se ale chování rodičů v obou zemích výrazně liší - francouzské ženy častěji volí relativně brzký návrat na pracovní trh, zatímco české ženy po narození dítěte přerušují pracovní aktivitu na několik let. Pro vysvětlení této odlišnosti analyzujeme tři vzájemně provázané oblasti: státní příspěvky pro rodiče osobně pečující o své děti, instituce péče o děti a veřejné a odborné diskursy týkající se péče o děti. Francouzsko-česká komparativní analýza ukazuje, že jak v Československu/České republice, tak i ve Francii mělo zásadní vliv na formování politik a utváření institucí péče o děti mladší tří let zejména expertní vědění a jeho prezentace ve veřejném diskursu. Odborný diskurs v obou zemích určoval ideje a představy, které opřádaly instituce péče o děti, a tím také chování lidí, kteří instituce a opatření využívali a ve svých činnostech reprodukovali. Z původně podobných základů ve Francii a v České republice se vyvinula velmi odlišná odborná a veřejná diskuse o psychických dopadech nerodičovské a kolektivní péče na děti. V České Republice je výsledkem genderově konzervativní nastavení sociálních politik a institucí péče o malé děti i přístup k jejich využívání.

Úvod

Z mezinárodních výzkumů vyplývá, že participace matek na pracovním trhu souvisí vedle strukturálně, institucionálně a kulturně podmíněných preferencí samotných rodičů s nastavením rodinných politik a s dostupností a využíváním institucí péče o děti (např. Plantenga a Siegel, 2004; Pfau-Effinger, 2004). Nedostupnost formální péče o děti znamená nižší účast matek na trhu práce a zároveň jejich horší uplatnění po skončení období celodenní péče o děti. Chceme-li zabránit zhoršování postavení žen na pracovním trhu po narození dětí, je nutné zaměřit se na dostupnost institucí formální péče o malé děti, a normy, které využívání těchto institucí ovlivňují. V tomto textu se věnujeme srovnání České republiky s Francií - se zemí, jež prošla odlišným historickým vývojem, ale která má v mnoha ohledech podobné charakteristiky.

Obě země mají i z historické perspektivy relativně vysokou zaměstnanost žen². V obou zemích je také historicky zakotveno rozdělení institucí péče o předškolní děti podle jejich věku, přičemž do pedagogicky orientovaných mateřských škol pro děti od tří let, které mají dobrou reputaci v odborných kruzích i mezi rodiči, dochází v obou zemích okolo 90 % dětské populace příslušného

věku (Kuchařová, Bareš, Höhne et al, 2009; Plaisance, 1999: 32). V obou zemích existuje kromě toho i institut tříleté rodičovské dovolené, kryté rodičovským příspěvkem, jehož výše je ve vztahu k průměrnému platu v obou zemích podobná, i když jeho délka je vázána k odlišným kritériím. Přes určitou podobnost politik a institucí je ale chování francouzských a českých matek odlišné. Zatímco ve Francii pracovalo v roce 2008 60 % matek, jejichž nejmladší dítě bylo mladší tří let, v ČR to byla méně než pětina matek s nejmladším dítětem mladším tří let (OECD, 2008a). Adekvátně k tomu mohly ve Francii pečovat celodenně o děti mladší tří let maximálně dvě pětiny matek, zatímco v ČR takto pečují více než čtyři pětiny matek.³ Obdobně, zatímco v rodinách se dvěma rodiči s dítětem mladším tří let praktičtěji model jediného živitele 80 % českých rodin a v dalších 4 % nebyl zaměstnán ani jeden z rodičů, ve Francii praktičtěji model jediného živitele pouze 35 % takových rodin a v dalších 6 % nebyl zaměstnán ani jeden z rodičů (OECD, 2007).

Ačkoliv si jsou tedy obě země podobné co do relativně vysoké zaměstnanosti žen, rozdělení a ideového zakotvení institucí péče o děti podle věkových skupin na pedagogicky orientované mateřské školy

a zdravotně-výchovné jesle, popularity a vysoké návštěvnosti mateřských škol, relativně dlouhé rodičovské dovolené a ve vztahu k průměrnému platu obdobně vysokého rodičovského příspěvku pro pečujícího rodiče, zaměstnanost matek malých dětí se v těchto dvou zemích značně liší.

Cílem tohoto textu je odpovědět na otázku, proč se přes zdánlivou institucionální podobnost chování rodičů v obou zemích liší. Proč francouzské ženy častěji volí relativně brzký návrat na pracovní trh, zatímco české ženy přerušují pracovní aktivitu na několik let? Pro nalezení odpovědi analyzujeme tři vzájemně provázané oblasti: státní příspěvky pro rodiče osobně pečující o své děti, instituce péče o děti a veřejné a odborné diskursy týkající se péče o děti. Zároveň se zabýváme i vlivem dostupnosti a využívání práce na částečný úvazek. Právo na něj je v obou zemích pro rodiče malých dětí dlouhodobě legislativně zakotveno. Zatímco ve Francii je však jeho praktické uplatnění posilováno, mimo jiné flexibilním nastavením příspěvku pro pečujícího rodiče a podmínkami pro využívání formální péče o děti, v ČR je tomu právě naopak.

Teorie a metoda

Historický institucionalismus je sociálněvědní přístup zabývající se analýzou institucí ve snaze vysvětlit sledy událostí v sociální, politické či ekonomické oblasti. Institucionální analýza využívá koncept „path-dependency“, podle kterého rozhodnutí učiněné v minulosti předznamenává „cestu“, kterou bude vývoj instituce následovat. Pokud aktéři v určitém časovém okamžiku, kdy mají na výběr z různých alternativ nastavení politiky, vyberou jednu z nich, každé další rozhodnutí je již omezené tímto výběrem - je totiž jednodušší pokračovat v dříve zvolené cestě nežli kompletně měnit směr (Pierson, 2000). Historický institucionalismus je přístup umožňující dobře vysvětlit kontinuitu institucí, ovšem nedokáže stejně dobře vysvětlit změnu (Peters, Jon a King, 2005; Schmidt, 2010). Jedním z přístupů, které usilují o překonání omezení původního historického institucionalismu, je diskursivní institucionalismus. Činí tak zdůrazněním role idejí a diskursů při vysvětlování institucionálních změn (Schmidt, 2010: 2).

Inspirováni tímto přístupem jsme při analýze institucionálního vývoje věnovaly pozornost roli diskursů a diskursivních rámců a položily si otázku, zda a jaký vliv měly tyto rámce na utváření podoby politik a institucí péče o děti a o jaké diskursivní rámce se jednalo. Pozornost jsme zároveň věnovaly dalším faktorům - roli politických aktérů a politických změn, sociálním a demografickým změnám ve studovaných společnostech a jejich ekonomické situaci. Nejprve jsme přistoupily ke srovnávání historie institucí a utváření politik péče o děti v obou zemích. Následně jsme analyzovaly a srovnávaly diskursy týkající se péče o děti do tří let. Zaměřily jsme se na období od roku 1945 do současnosti.

Pro analýzu diskursů jsme využily metodologii popsanou Paolem R. Donatim (political discourse analysis, viz Donati, 1992) a čerpaty jsme taktéž z konceptu framing analysis (Snow and Benford, 1988, 1992). Předmětem analýzy bylo diskursivní rámování institucí péče o děti mladší tří let v Československu/České republice a Francii v období 1945–2010. Do analýzy byly zařazeny následující dokumenty: 1. zákony a legislativní opatření vztahující se k institucím péče o děti v daném období; 2. odborné sociologické, demografické a pediatričké články a knihy, analyzující rodinnou a sociální politiku, politiky péče o děti a instituce; 3. knihy a články popularizující odborná zjištění týkající se péče o děti do tří let, někdy psané samotnými pediatry a psychology; 4. sociologické výzkumy využívání různých typů péče o děti a postojů populace k nim a 5. rozhovory s odborníky (sociology, psychology a demografy) zabývajícími se danou problematikou. Kromě těchto zdrojů byly do analýzy zahrnuty pro případ Francie také 6a. oficiální reporty a zprávy, vypracované různými institucemi vlády a parlamentu či na jejich přímou objednávku; pro případ České republiky/Československa také 6b. parlamentní diskuse k návrhům legislativních opatření vztahujících se k institucím péče o děti, stanoviska vlády k politice péče o děti, a pro období před rokem 1989 také zprávy Státní populační komise.

Francouzské vládní reporty nedostupné on-line (z let předcházejících roku 1990) byly získány v Informačním centru Ministerstva zdraví a Ministerstva práce a sociálních věcí. Pro analýzu popularizačního tisku byl pro konzultaci s odborníky vybrán časopis L'École des Parents, vycházející nepřetržitě od padesátých let 20. století a těšící se značné popularitě rodičů a vychovatelů. V případě České republiky jsme také začaly s analýzou dobových odborných studií a zpráv, na kterou navázala analýza parlamentních diskusí, které jsou od roku 1945 dostupné přes internet, a analýza zpráv SPK, a dále populárně naučných knih o rodičovství, které byly dostupné v Národní knihovně.

Při analýze textů byly identifikovány diskursivní rámce. Nejprve byly rozpoznány jednotlivé argumenty použité v daném textu, poté byly kódovány a s pomocí neustálého porovnávání na různých úrovních byly seskupeny do kategorií. Takto bylo možno rozlišit několik různých „systémů“ argumentace. Poté, co byly rámce identifikovány, byly popsány jejich hlavní charakteristiky a argumenty, s přihlédnutím k tomu, kým a jakým způsobem byly prezentovány. Při analýze diskursu byl kladen důraz na expertní diskursy: jací aktéři měli v dané zemi legitimitu se k problému vyjadřovat, jaké byly jejich definice problému či rámce, k jakým střetům a k jakým sjednocením („alignments“, viz Snow a Bedford, 1988) docházelo a jak se tyto diskursivní rámce odrážely v utváření sociálních politik a potažmo v praktikách rodičů dětí do tří let.

V tomto článku prezentujeme některá z hlavních zjištění této analýzy, přičemž se zaměřuje na oblast veřejných politik formální a neformální péče o malé děti.

Prezentaci diskursů v článku strukturuje tak, že nejdříve představíme soudobé postoje české a francouzské populace k péči o předškolní děti a následně se budeme zabývat vývojem dominantních rámování péče o děti ve Francii a následně v Československu/ČR od druhé poloviny 20. století, kdy se v obou zemích stalo toto téma s narůstajícím počtem žen na trhu práce jednou z nedílných součástí sociální politiky. Ukážeme, jak se tato dominantní rámování péče o děti, v nichž podstatnou roli sehrálo expertní vědění, které se stalo vlivným skrze jeho pronikání do veřejné a politické diskuse, promítá do současných postojů české a francouzské populace, a ovlivňuje tak, v interakci se strukturálními a institucionálními podmínkami, chování českých a francouzských rodičů, zejména matek malých dětí.

Z hlediska historického se v tomto článku zaměřujeme na vývoj diskursů a institucí péče o děti a příspěvku pro rodiče, který pečuje o dítě, od druhé poloviny 20. století. V případě příspěvku pro rodiče, který pečuje o dítě, je tato situace pochopitelná, jelikož teprve s rozvojem sociálních politik v druhé polovině 20. století byla tato forma pomoci rodinám s dětmi v Evropě, a tedy i v Československu a ve Francii, teprve poprvé zavedena. Ačkoliv instituce péče o děti vznikaly v Evropě, a to i ve Francii a na území dnešní ČR již od 19. století, k jejich rychlému rozvoji a rozšiřování docházelo také až v druhé polovině 20. století, a to zejména v případě institucí péče o děti mladší tří let, na které se v tomto článku soustředíme. Z tohoto důvodu začínáme naši analýzu i v tomto případě v druhé polovině 20. století, a to konkrétně v 50. letech, kdy byl podíl dětí v jeslích, jejich legislativní vymezení jakožto zdravotně-výchovných zařízení i postoje populace k jeslím v obou zkoumaných zemích velmi podobné. Podrobné informace o vzniku a rozvoji institucí péče o děti předškolního věku ve Francii i na území dnešní ČR od 19. století lze v českém kontextu nalézt v knize V. Mišurcové (Mišurcová, 1980).

Sociální politiky, instituce a diskursy péče o děti ve Francii a v ČR

Rodičovský příspěvek

V obou zkoumaných zemích v současné době existuje institut tříleté rodičovské dovolené, kryté finančním příspěvkem určeným pečujícímu rodiči. Jeho výše byla až do konce roku 2006 ve vztahu k průměrnému platu v obou zemích podobná, ovšem jeho délka je vázána k odlišným kritériím. Zatímco v ČR mohou rodiče volit mezi příspěvkem po dobu dvou až čtyř let bez ohledu na počet dětí, ve Francii je možné pobírat rodičovský příspěvek u prv-

ního dítěte jen po dobu šesti měsíců, zatímco u každého dalšího dítěte po dobu tří let.

Po mateřské dovolené, která je ve Francii dlouhá 16 týdnů a je vyplácena ze systému nemocenského pojištění, následuje podobně jako v ČR rodičovská dovolená. Ta znamená právo přerušit úplně či částečně pracovní aktivitu až do tří let věku dítěte, v případě, že matka (či otec, zůstává-li s dítětem doma on) pracovala pro daného zaměstnavatele alespoň jeden rok. Nejprve rodič žádá o jeden rok a žádost může dvakrát zopakovat (Gassier, Chevallier a Saint-Sauveur, 2008: 131-135). Do roku 2004 byl rodič pečující o dítě oprávněn (za určitých podmínek) pobírat během rodičovské dovolené příspěvek APE (allocation parentale d'éducation). Ten byl v roce 2004 integrován do příspěvku PAJE (prestation d'accueil du jeune enfant), který zahrnuje porodné, základní dávku na dítě do tří let a dále volitelně buďto příspěvek na formální péči o dítě, nebo příspěvek pro rodiče, který o dítě osobně pečuje a přerušil kvůli tomu svou pracovní aktivitu (nebo začne pracovat na částečný úvazek). Nárok na něj je podmíněn předchozí pracovní aktivitou. Rodič, který celodenně pečuje o dítě a splní tuto podmínku, má pak ve Francii měsíčně nárok na 560 EUR (cca 29 % průměrného příjmu), u prvního dítěte pouze po dobu šesti měsíců, u každého dalšího do jeho třetího narození. V případě práce na částečný úvazek se částka poměrně krátí, může být ale doplněna příspěvkem na formální péči. V roce 2009 příspěvek pro osobně pečující rodiče čerpal celkem 553 tisíc rodičů (z nich 30,9 % pracovalo na částečný úvazek - Nicolas, 2010) - celkem jej čerpala čtvrtina rodin s dítětem mladším tří let (HCF, 2010: 1). Dostupnost práce na částečný úvazek a zejména možnost čerpat rodičovskou dovolenou i rodičovský příspěvek formou snížení pracovního úvazku je tedy jedním z důležitých faktorů, který ovlivňuje časování návratu francouzských matek na pracovní trh.

Francii lze z historického hlediska považovat za zemi s tradicí pronatalitní politiky, která měla ještě v 60. letech 20. století genderově konzervativní ráz. Koncem šedesátých a v průběhu sedmdesátých let ale vstoupila do aktivního věku početná generace žen narozených po válce, které získaly vzdělání a pro které práce mimo domov představovala hodnotu. Samotný jejich počet znamenal tlak na změnu politik a institucí. Ve Francii tak došlo k odstranění zvýhodnění nepracujících vdaných žen (Cuvillier, 1977) a k podpoře pracujících matek - dotace kolektivním zařízení péče o děti, zavedení příspěvku na zaměstnání pečovatelské atp. (Laroque, 1985). Osmdesátá léta, a zejména jejich druhá polovina, kdy v parlamentních volbách zvítězila pravice a předsedou vlády se stal konzervativní Jacques Chirac, se ale nesla ve znamení odklonu od tohoto směru. Cílem přestalo být dosažení rovnosti mužů a žen na trhu práce, nýbrž „svoboda volby“ rodičů při výběru způsobu, jakým bude pečováno

o jejich děti (Steck, 1994: 43-45; Martin, 2010). Bylo argumentováno diverzifikací nabídky způsobů péče o děti a jejich větší flexibilitou. Hlavním cílem však bylo snížení vysoké nezaměstnanosti (Daune-Richard, 1999).

Součástí opatření přijatých v tomto období bylo zavedení příspěvku pro rodiče pečující o děti v domácnosti. V roce 1985 byl zaveden příspěvek APE, určený rodiči, který pečuje o dítě a zároveň není aktivní na pracovním trhu. V prvním období se ale vztahoval jen na třetí dítě v rodině do jeho třetího narození. Byl podmíněn předchozí pracovní aktivitou. O deset let později, za vlády Jacquese Chiraca, byl příspěvek rozšířen i na druhé dítě v rodině (Coquide, 1993). Podmínkou bylo, aby pečující osoba odpracovala alespoň dva roky v období uplynulých pěti let a aby přerušila anebo omezila svou pracovní aktivitu z důvodu péče o dítě. Hlavním argumentem pro rozšíření příspěvku i na druhé dítě byla demografická situace Francie (míra porodnosti se v roce 1993 snížila na 1,63).

O příspěvek APE žádalo mnohem více žen, než se původně očekávalo. To vedlo k významnému zatížení francouzského rozpočtu - přitom jeden z argumentů, proč rozšířit příspěvek na domácí péči rodiče a snížit dotace pro státní zařízení zajišťující péči o děti, byl argument ekonomický: stát měl takto ušetřit peníze (Afsa, 1996). Zavedení příspěvku APE v roce 1994 (tj. období českého rodičovského příspěvku) mělo výrazný dopad na zaměstnanost žen. Zejména ženy s horší startovací pozicí na pracovním trhu (s nízkou kvalifikací; ve venkovských oblastech s nižší nabídkou formální péče o děti) jednoznačně preferovaly pobírání APE před nezaměstnaností - příspěvek byl vyšší a nárok na něj trval déle. Odborníci ale upozorňovali na ohrožení budoucího uplatnění těchto žen na pracovním trhu: pokud pro ně bylo obtížné najít zaměstnání před pobíráním APE, bylo to ještě obtížnější po několikaleté pauze (např. Fagnani, 1995; Marc, 2004: 29-31; viz také Dudová, Hašková, 2010).

I v České republice může pečující osoba po mateřské dovolené nastoupit na rodičovskou dovolenou, která by jí měla chránit před ztrátou zaměstnání až do tří let věku dítěte. Zároveň může pobírat rodičovský příspěvek. V současné době může rodič rodičovský příspěvek pobírat ve výši 11 400 Kč měsíčně do dvou let dítěte, ve výši 7600 Kč měsíčně do tří let dítěte nebo ve výši 3800 Kč měsíčně do čtyř let dítěte (pokud dítě mladší tří let nenavštěvuje jesle nebo jiné obdobné zařízení nebo je navštěvuje po dobu nejvýše pěti kalendářních dnů v kalendářním měsíci, a pokud dítě, které dosáhlo tří let, nenavštěvuje mateřskou školu nebo jiné obdobné zařízení nebo je navštěvuje v rozsahu nepřevyšujícím čtyři hodiny denně nebo 5 dní v kalendářním měsíci). Dvouletou a tříletou variantu pobírání rodičovského příspěvku si však nemohou vybrat všichni. O dvouletou variantu si může rodič zažádat pouze

tehdy, dosahoval-li jeho příjem před porodem dítěte takové výše, že má nárok na peněžitou pomoc v mateřství ve výši alespoň 380 Kč za kalendářní den. O dvouletou variantu si zároveň musí požádat nejpozději ve druhém kalendářním měsíci následujícím po měsíci, ve kterém nejmladší dítě dosáhne 22 týdnů života. O tříletou variantu si může rodič požádat, pokud má nárok na peněžitou pomoc v mateřství nebo nemocenské poskytované v souvislosti s porodem, a musí si o ni požádat nejpozději v kalendářním měsíci, ve kterém nejmladší dítě dosáhne 9 měsíců věku.

Tzv. další mateřská dovolená (předchůdce soudobé rodičovské dovolené), kterou nastupovaly matky po ukončení mateřské dovolené, byla u nás zavedena do 1 roku dítěte již v roce 1964 a na začátku 70. let byla v rámci propopulačních opatření prodloužena do 2 let dítěte a stala se placenou skrze mateřský příspěvek. Obdobně jako ve Francii, i zde byl mateřský příspěvek vyplácen matkám v závislosti na počtu dětí. Až do roku 1985 na něj měly nárok pouze ženy se dvěma závislými dětmi a dále osamělé matky nebo matky s postiženým dítětem. Ačkoliv byla o 4 roky později další mateřská dovolená prodloužena do tří let věku dítěte, matky jednoho dítěte měly nárok na mateřský příspěvek pouze do jeho jednoho roku. Teprve v roce 1990 se stal tento příspěvek dostupný do tří let dítěte bez ohledu na počet závislých dětí. I když byl tedy v Československu návrh na zavedení tříleté placené další mateřské dovolené diskutován již na konci 60. let, legislativní kroky k jeho zavedení byly činěny z ekonomických důvodů postupně po celých 20 let. I když by bylo možné předpokládat, že se orientace politiky péče po roce 1989 zcela změní, rodičovský příspěvek byl i nadále prodlužován (v polovině 90. let na 4 roky). Toto prodlužování bylo v souladu s doporučením Světové banky jako jedna ze strategií zabránění skokovému nárůstu nezaměstnanosti začleněním na trhu práce ohrožených skupin populace do ekonomicky neaktivních, kteří budou zajištěni určitým sociálním příjmem. Výsledkem bylo, že zatímco v 80. letech se téměř 70 procent matek vrátilo do svého zaměstnání nejpozději dva roky po porodu a déle než 3 roky zůstalo doma pouze 6 procent matek, v 90. letech a na začátku nového milénia se již 40 procent žen vracelo na trh práce okolo třetího narození dítěte a čtvrtina zůstávala v domácnosti déle než tři roky, přičemž zejména tyto matky a matky více dětí se staly nejohroženějšími dlouhodobou nezaměstnaností (Hašková, Maříková a Uhde, 2009). Na konci 90. let, kdy již bylo zřejmé, že se matky staly jednou ze skupin nejvíce ohrožených dlouhodobou nezaměstnaností, začal být rodičovský příspěvek postupně upravován, až se postupně změnilo celé jeho pojetí (Hašková, Klenner, 2010). Z příspěvku pro celodenní péči matky se stal příspěvek na péči o dítě bez ohledu na ekonomickou činnost osoby pobírající příspěvek (obdobně jako např. v Maďarsku); trvá ale zákaz využívání

kollektivní péče o děti při pobírání příspěvku (na rozdíl od Maďarska). Na rozdíl od Francie (ale dnes již např. i od Slovenska) v České republice neexistuje žádný speciální příspěvek na pokrytí nákladů speciálních rodičů na péči o dítě bez ohledu na její formu.

Zkušenosti obou srovnávaných zemí ukazují, že zavedení (či rozšíření) paušálního (flat-rate) příspěvku na celodenní péči rodiče mělo silný demotivační efekt na pracovní participaci určitých skupin žen. V ČR, obdobně jako ve Francii, zůstávají s každým jedním dítětem v domácnosti po nejdelší dobu podle očekávání ženy s nižším vzděláním, které dosahují nejnižších příjmů z výdělečné činnosti.⁵ Ve Francii se to týká také zejména matek dvou a více dětí. To je ovlivněno právě nastavením „rodičovského příspěvku“ (dříve APE, od roku 2004 CLCA), kdy tříletá finanční podpora náleží rodiči až od druhého dítěte. Zatímco tento příspěvek, jehož podmínkou je přestat pracovat nebo omezit pracovní úvazek, u prvního dítěte pobírá jen 13 % rodičů - převážně matek - jednoho dítěte, pobírá jej 52,5 % rodičů dvou dětí a 54,4 % rodičů tří a více dětí. Podíl rodičů pobírajících příspěvek klesá se stoupajícími příjmy rodiny: doma tedy zůstávají převážně ti, jimž se „nevypatí pracovat“. Stejně tak rodiče s nižšími příjmy častěji čerpají příspěvek v plné míře a úplně přerušují pracovní aktivitu (v roce 2009 měly dvě třetiny těch, kteří čerpali příspěvek v plné míře, roční rodinné příjmy nižší než 35 000 EUR měsíčně), zatímco se stoupajícími příjmy jej rodiče častěji čerpají na částečný úvazek a také se zvyšuje intenzita úvazku (72,7 procent rodičů, kteří čerpali příspěvek při práci na 0,5 až 0,8 úvazku, měli rodinný příjem mezi 30 000 a 60 000 EUR - Nicolas, 2010). Podle očekávání tedy zaměstnanost matek s rostoucím počtem jejich dětí klesá, a to nejen v období, kdy je nejmladšímu dítěti méně nežli tři roky, ale i z dlouhodobého hlediska. Zatímco ve Francii pracují více než tři čtvrtiny matek jednoho dítěte mladšího 15 let, mezi matkami dvou takto starých dětí pracují jen o málo více než dvě třetiny z nich, a mezi matkami tří takto starých dětí pracují již jen o málo více než dvě pětiny z nich (OECD, 2008b). V ČR, která dosahuje spolu se Slovenskem, Maďarskem a Itálií nejnižší míry zaměstnanosti matek dětí mladších 15 let v Evropě vůbec (OECD, 2008c), je zaměstnána pouze o něco málo více než polovina matek jednoho i dvou dětí mladších 15 let a v případě matek tří takto starých dětí se podíl zaměstnaných pohybuje těsně nad jednou třetinou (OECD, 2008b). Lze říci, že počet dětí diferencuje zaměstnanost matek ve Francii více než v ČR. V České republice mají matky menší spektrum možností kombinování práce a péče, a i proto ve skupině matek s dítětem mladším tří let v ČR není žádný statisticky signifikantní rozdíl v zaměstnanosti matek s ohledem na počet jejich dětí, i když o trochu více matek s takto malým dítětem pracuje, pokud je to jejich jediné dítě.⁶ I přes diferenciaci chování

matek na trhu práce v závislosti na jejich vzdělání, příjmech, počtu a věku dětí, je tedy ve Francii konečný podíl pracovně aktivních matek malých dětí poměrně vysoký. Zatímco ve Francii pracovaly v roce 2008 tři pětiny matek, jejichž nejmladší dítě bylo mladší tří let, v ČR to byla méně než pětina matek s nejmladším dítětem mladším tří let (OECD, 2008a).

Zařízení péče o děti

Vysvětlení tohoto rozdílu je možné spatřovat vedle nastavení možností čerpání příspěvku pro rodiče v odlišné podpoře institucí formální péče o děti mladší tří let. Základní design veřejných zařízení je v obou zemích podobný: formální péči o děti v obou zemích historicky zajišťovaly jesle, přičemž dvouleté děti byly a jsou přijímány i do mateřských škol.

Ve Francii byl podobně jako v ČR v 50. letech počet míst v jeslích zanedbatelný, mezi rodiči a odborníky se netěšily dobré pověsti a sloužily spíše jako pomoc rodinám v nouzi. Konzervativní politika, založená na uspokojivém demografickém vývoji v padesátých letech a podcenění motivace žen nastoupit na pracovní trh, tyto instituce nepodporovala. Vzhledem k vysoké dětské úmrtnosti byla v tomto období obdobně jako v Československu v provozu jeslí věnována pozornost zejména hygienickým a medicínským požadavkům (Sullerot, 1981: 150).

Situace se začala měnit počátkem šedesátých let: postupně se prosadil psychopedagogický model péče a vzdělávání v jeslích (Norvez, 1990: 341; CRESAS, 1985) a vzhledem k nástupu žen na pracovní trh se jesle staly základní potřebou. Politikové si uvědomovali voličskou sílu této početné mladé generace žen (Norvez, 1990: 379). Přesto byla nová místa vytvářena pomaleji, než ve svých projevech slibovali, navíc se změnou kursu politiky v polovině 80. let se růst jejich počtu významně zpomalil. V roce 2003 místa v jeslích pokrývala cca 11 % dětí do tří let (Leprince, 2003: 26), v roce 2008 12,4 % (Pélamourgues, Thibault, 2010). Funkci jeslí ale dlouho poměrně úspěšně suplovaly mateřské školy, které přijímaly i dvouleté děti⁷ - ovšem jen v limitu dostupných míst. V současné době, ve spojení s argumentací ekonomickou krizí, převládá snaha omezit přijímání dvouletých dětí do mateřských škol⁸. V roce 2008 docházelo do mateřských škol ve Francii 6 % dětí z celového počtu dětí mladších tří let. Ačkoli nabídka míst v institucích péče o děti mladší tří let ve Francii nikdy neuspokojila poptávku, bylo v roce 2010 pokryto péčí v klasických jeslích a školkách cca 19 % všech dětí mladších tří let (Pélamourgues, Thibault, 2010), což je o mnoho více než v České republice.

Dostupnost formální péče o děti je ale ve Francii vyšší než v ČR zejména díky rozvinutým „alternativním“ institucím, které jsou kontrolovány a podporovány státem. Jedná se o péči chův v domácnosti rodičů a o péči poskytovanou mateřskými asistentkami v jejich vlastních domácnostech.⁹

Na zaměstnání těchto pečovatelek mohou francouzští rodiče od roku 1980 čerpat státní příspěvek, navíc lze část nákladů odečíst z daní. Podoba příspěvku se proměňovala, v současné době stát poskytuje rodičům zaměstnávajícím mateřskou asistentku měsíčně dotaci závislou na příjmu rodiny a na věku dítěte (jedná o cca 300 EUR na dítě pro rodinu s průměrnými příjmy a 450 EUR pro rodinu s nižšími příjmy, viz <http://www.caf.fr>)¹⁰. Navíc stát za rodiče hradí 100 % povinných odvodů ze zaměstnání mateřské asistentky a poskytuje daňový kredit v podobě 50 % skutečných nákladů (se stropem 2300 EUR, tj. 1150 EUR na dítě na rok). Zaměstnávání mateřské asistentky je přístupné většině rodin a je hojně využíváno, zejména rodiči, kteří nezískali místo pro své dítě v jeslích. Péče mateřských asistentek teoreticky pokrývá celkem 25,2 % všech dětí mladších tří let, péče chův v domácnosti dalších 1,6 % (Pélamourgues, Thibault, 2010). V roce 2007 využívalo služeb mateřských asistentek (na určitý počet hodin v týdnu) celých 76 % dětí mladších tří let (Bideau, Collin, Vong, 2009). Vedle toho se od 70. let 20. století ve Francii rozvíjejí další alternativní instituce - „rodičovské jesle“ (jesle zřízené a vedené rodiči dětí) či „rodinné jesle“, (zaměstnávají několik mateřských asistentek, které se na část dne i s dětmi schází ke společným aktivitám). Ty pokrývají další 2 % dětí. Proto lze systém péče o děti do tří let ve Francii hodnotit v porovnání se současnou situací v České republice jako dobře rozvinutý (celkem je teoreticky pokryto 47,4 % dětí mladších tří let; Pélamourgues, Thibault, 2010). Výsledkem je pak mimo jiné relativně vysoká zaměstnanost matek, a to bez nutnosti na dlouhé roky přerušovat pracovní dráhu.

Ačkoliv i na území dnešní ČR existovaly jesle dlouho před nástupem komunistů, ještě na začátku 50. let jesle navštěvovala pouze 3 procenta dětí mladších tří let (Bulíř, 1990). A ani rychlý růst zaměstnanosti žen v 50. letech nebyl kompenzován adekvátně tomu rychlým růstem počtu míst v zařízeních péče o děti. Nejčastěji využívanou institucí péče o děti tak byly babičky (Srb a Kučera, 1959). Během 60. let již byla většina matek i starších žen (potenciálních babiček na hlídání) zaměstnána, zatímco podíl dětí v jeslích se zvýšil kvůli jejich pomalé výstavbě pouze na 13 procent. Vzhledem ke klesající plodnosti byla v roce 1962 ustavena jako orgán vlády Státní populační komise, aby na vědeckém základě připravila opatření ke zlepšení populační situace. Jako zástupci odborné veřejnosti se k problematice péče o děti vyjadřovali zejména pediatři, kliničtí psychologové, demografové a ekonomové.

Na rozdíl od Francie, kde došlo v této době ke zdůraznění vzdělávací a sociálně-integrační funkce institucí péče o děti, v ČR začali odborníci zvažovat škodlivost pobytu dětí v jeslích obecně (např. Langmeier a Matějček, 1974; Švejcár, 1985; Dunovský, Eggers et al., 1989). V jeslích byla od 50. let aplikována přísná hygienická pravidla,

kteřá byla uplatňována vesměs i později, kdy již psychologové kritizovali přílišné zaměření jeslových sester na zdravotní stránku vývoje dětí a opomíjení jejich psychického vývoje (např. Langmeier a Matějček, 1974).

Ekonomové upozorňovali na vysoké náklady provozu jeslí a v 60. letech, kdy došlo k pokrytí nedostatku pracovních sil ve feminizovaných odvětvích, se Československé národní shromáždění usneslo, že i přes očekávaný pokles zaměstnanosti žen při zavedení několikaleté placené další mateřské dovolené bude tato situace nejen demograficky, ale také ekonomicky výhodnější, jelikož dojde k poklesu poptávky po drahých jeslích a k poklesu výdajů v rámci nemocenského pojištění (Parlamentní diskuse ze dne 17. prosince 1969).

Ačkoli se již v 60. letech v Československu začaly zkoušet nové formy formální péče o nejmenší, konkrétně mikrojesle a společná zařízení jeslí a mateřských škol, jejich finanční náročnost neumožnila jejich rozvoj (Klíma, 1969). Kromě toho, propopulační politika 70. let, tedy období, kdy se populace stáhla do soukromí svých domovů, podporovala spíše prodlužování celodenní péče matek o děti mladší tří let (prostřednictvím rozšiřování mateřského příspěvku). I když v 80. letech začal podíl dětí navštěvujících jesle opět narůstat, podíl dětí mladších tří let navštěvujících jakoukoliv formu formální péče o děti se na našem území pohyboval maximálně okolo jedné pětiny (vlastní výpočet dle Bulíř, 1990).

V roce 1991 přestaly být jesle, jako stále ještě zdravotnická zařízení (od 50. let), státem dotovány (zákonem 390/1991 Sb., který je vyřadil z institucí předškolního vzdělávání). Následkem toho došlo k radikálnímu zvýšení plateb rodičů za využívání jeslí a jesle se staly pro české rodiny příliš drahými. Celkové náklady na využívání jeslí v České republice přitom nepředstavuje pouze cena, kterou musí rodiče za využívání jeslí zaplatit a jež se liší mezi jednotlivými zařízeními v řádu několika tisíců korun, ale také výše rodičovského příspěvku, o který rodiče v případě využívání jeslí přijdou. Podle brněnské studie z roku 2005 využívají v české společnosti jeslí lidé s nadprůměrnými příjmy (Gelnarová, Plasošová, 2005).

Zrušení dotací a snížení počtu jeslí nevyvolalo žádný odpor, jesle byly odmítnuty jako nezdravý kolektivistický projekt. Když se pak za vlády sociální demokracie na konci 90. let začaly ozývat hlasy po jejich obnovení, investice na jejich znovuvybudování byly již příliš vysoké. V současnosti jsou v rámci rétoriky svobodné volby odmítány investice do zařízení péče o děti mladší tří let, kterých by využily jen některé rodiny, ve prospěch transformovaného rodičovského příspěvku. Ten lze ale využít jen na individuální péči chůvy, což je pro většinu rodičů i s příspěvkem finančně nedostupné. Někdejší institucionální zakotvení nerodinné péče o děti mladší tří let jako péče zdravotně-výchovné navíc zbrzdilo

i rozvoj soukromých pečovatelských iniciativ, jelikož i soukromé osoby, které chtěly nabízet své služby v oblasti péče o děti mladší tří let, musely mít zdravotnické vzdělání. To platí de facto do současnosti, ačkoliv odborná způsobilost k výkonu pečovatelských služeb pro děti mladší tří let dnes zahrnuje nejen všeobecné sestry, zdravotnické asistenty, ošetřovatele, porodní asistentky a záchranáře podle zvláštního právního předpisu, ale také sociální pracovníky a pracovníky v sociálních službách podle zvláštního právního předpisu.

Diskursy

V posledních letech navštěvovala ve Francii jesle a mateřské školy zhruba pětina dětí mladších tří let, zatímco v ČR využívají jakékoliv formální péče pouhá tři procenta takto malých dětí (Kuchařová et. al, 2009; Silvera, 2005: 36). Kromě toho, zatímco francouzské děti navštěvovaly tato zařízení zhruba na třicet hodin týdně, jejich čeští vrstevníci zde trávili téměř o polovinu kratší dobu (OECD, 2006). Významný podíl dětí mladších tří let je navíc ve Francii svěřen do individuální péče, která je silně institucionálně ukotvena, zatímco v ČR je tento typ péče jen velmi málo rozvinutý. Rozdíl není dán jen odlišnou dostupností a nastavením těchto institucí a rodičovského příspěvku, ale také odlišnými názory a postoji rodičů v obou zemích.

Jesle mají ve Francii v posledních desetiletích velmi dobrou pověst. V roce 2003 je podle reprezentativního výzkumu považovalo 33 procent rodičů dětí mladších šesti let za typ péče nejprospěšnější pro dítě. Zároveň ale byly jesle hodnoceny jako typ péče představující nejvíce nevýhod pro rodiče - zejména z hlediska neflexibilních otevíracích časů a nedostupnosti. Jako nejvýhodnější pro rodiče byly hodnoceny služby mateřských asistentek. K přerušení práce na určitý čas v případě narození potomka se přiklonilo 47 procent z celkové populace (Credoc, 2003). Naopak v České republice v roce 2010 celých 84 procent rodičů dětí mladších šesti let souhlasilo s výrokem, že o dítě do 3 let má celodenně pečovat jeho matka (více než polovina vybrala variantu „rozhodně souhlasím“), zatímco pouze polovina souhlasila s výrokem, že jesle nebo školička pro dítě do 3 let může být pro dítě prospěšná (více než třetina rodičů však vybrala variantu „spíše souhlasím“). Jako velmi významná se v české společnosti ukázala být hranice dosažení třetího roku života dítěte, jelikož až 80 % matek s dítětem mladším šesti let považovalo za ideální zůstat se svým nejmladším dítětem v domácnosti v době, kdy mu bylo mezi druhým a třetím rokem života, zatímco v době, kdy mu bylo mezi třetím a pátým rokem života, již za ideální zůstat v domácnosti považovaly méně než dvě pětiny matek takto malých dětí.¹¹ Další téměř třetina považovala za ideální sice pracovat, ale na částečný úvazek, který však není v ČR příliš rozšířený, a to na rozdíl od Francie ani mezi matkami malých dětí.

Ačkoliv polovina francouzských zaměstnavatelů a téměř polovina českých zaměstnavatelů tvrdí, že se k nim matky po rodičovské dovolené navrací zpravidla na plný úvazek, další čtvrtina francouzských zaměstnavatelů uvádí, že se k nim matky vrací zpravidla na částečný úvazek, zatímco v případě českých zaměstnavatelů tuto variantu vybrala jen desetina z nich. Pro české zaměstnavatele byla totiž druhou nejčastější odpovědí varianta, že se k nim matky po rodičovské dovolené již nevrací (zhruba čtvrtina z nich), případně na otázku odmítli odpovědět (zhruba pětina z nich). Ve Francii variantu, že se matky zpět ke svému zaměstnavateli již nevrací, vybrala naopak méně než desetina zaměstnavatelů (Riedmann a kol., 2006). Následně, zatímco je ve Francii v rodinách s dítětem mladším tří let o něco více než třetina těch, kde je pouze jeden živitel, zhruba stejný podíl těch, kde jsou dva živitelé na plný úvazek a 22 % těch, kde je jeden a půl živitele, v ČR převládá v rodinách s dítětem mladším tří let model jediného živitele (80 % rodin) a druhou nejčastější kategorií je model dvou živitelů pracujících na plný úvazek (12 % rodin), zatímco model jednoho a půl živitele je v rodinách s takto malým dítětem zastoupen pouze v 5 % rodin. Obdobně, zatímco ve Francii převládá v rodinách s nejmladším dítětem ve věku 3–5 let model dvou živitelů, ale 22 % rodin praktikuje model jednoho a půl živitele a zhruba stejný podíl rodin praktikuje model jednoho živitele, v ČR v rodinách s takto malým dítětem stále ještě převládá model jednoho živitele, i když více než dvě pětiny rodin jsou již zastoupeny dvěma živiteli, ale pouze další desetina rodin praktikuje model jednoho a půl živitele (OECD, 2007).

Pokud bychom pak srovnávali postojová data za Francii a ČR, která byla získána v mezinárodním komparativním výzkumu, je rozdíl mezi postoji těchto dvou populací ještě názornější, zejména pokud se zaměříme na postoje Čechů a Francouzů mladších 40 let. Zatímco jak podle Čechů (76 %), tak podle Francouzů (80 %) může mít zaměstnaná matka stejně vřelý a bezpečný vztah se svým dítětem jako matka, která není zaměstnaná, a zatímco 63 % Čechů i 68 % Francouzů se domnívá, že by žena s předškolním dítětem měla být zaměstnána - nicméně zaměstnána pouze na v Čechách málo realizovaný částečný úvazek (více než polovina populace v obou zemích), celých 45 % Čechů, ale pouze 28 % Francouzů se zároveň domnívá, že předškolní dítě pravděpodobně strádá, pokud je jeho matka zaměstnána. Statisticky významně vyšší podíl Čechů než Francouzů je tedy přesvědčen o negativních důsledcích výdělečné činnosti matek na vývoj předškolního dítěte a zároveň více než polovina české populace, která je sice přesvědčena o tom, že by matka předškolního dítěte výdělečně činná být měla, ale ideálně pouze na částečný úvazek, naráží významně častěji než populace francouzská na překážky v realizaci práce na částečný úvazek, a to ať už se jedná např.

o překážky na straně zaměstnance, v podobě příliš nízkého příjmu v případě částečného úvazku ženy, nebo překážky institucionální a legislativní, které neumožňují flexibilní kombinování rodičovského příspěvku, výdělečné činnosti a formální péče o děti.¹²

Odlíšnosti v nastavení politik péče, v užívání různých institucí a v názorech populace lze do jisté míry vysvětlit odlišným historickým vývojem obou zemí. Analýza diskursu ukazuje ale na jeden faktor, kterému lze připsat zásadní význam jak při utváření politik, tak při konstrukci sociálních norem, hodnot a významů politik a institucí. Jedná se o odborný diskurs péče o děti, tj. o veřejnou debatu o vhodnosti či nevhodnosti různých typů péče, do které vstupují se svými poznatky a názory odborníci z různých vědních oblastí. Tento odborný diskurs se v Československu/České republice a ve Francii v průběhu let značně lišil.

V poválečné Francii převládalo konzervativní rámování péče ovlivněné psychoanalýzou a Bowlbyho teorií attachmentu. V sedmdesátých letech ale došlo k zásadní změně, již Alain Norvez (1990) přičítá vstupu nové generace odborníků do společenské diskuse o jeslích. Koncem šedesátých let byla ředitelem CNAF¹³ svolána skupina odborníků, kteří měli studovat podmínky péče o děti ve Francii - ve skupině převažovali psychologové a pedagogové, pediatri byli v menšině. Skupina se odmítla vyjádřit k vhodnosti či nevhodnosti určitého typu péče - neexistuje podle nich jednoznačně lepší nebo horší, záleží na konkrétním dítěti a rodině. Skupina se shodla pouze na tom, že první tři měsíce života by dítě mělo strávit výhradně s matkou. Odborníci zpochybnili tezi, že péče matky v následujícím období je „ta nejlepší a nejpřirozenější“. Co se týče jeslí, zdůraznili nutnost respektování psychologických potřeb dětí, které nejsou podle nich méně důležité nežli potřeby zdravotní, kterým byla do té doby v institucích věnována takřka výhradní pozornost.

Významný podíl na změně rámování psychologického diskursu měla také psychoanalytička Francoise Dolto. Dolto se stala v 70. letech velmi populární, její názory byly často citovány v médiích i ve vládních zprávách. Sice upřednostňovala péči o děti mladší tří let v domácnosti, zároveň ale zdůrazňovala neškodnost veřejných zařízení (Dolto, 1977: 30; 49) a nutnost socializace batolat ve skupinách vrstevníků (zejména v případě rodin s menším počtem dětí, jejichž počet narůstal).

K tezí klinických psychiatrů a psychologů přibyla v 70. letech i empirická šetření ukazující vlivy různých typů péče na vývoj dětí. V roce 1974 publikovali Catherine Mermillod a Claude Rossignol výsledky své studie, podle níž dopad daného typu péče na dítě závisel primárně na socio-ekonomickém statusu rodičů - péče matky se tedy neukázala jako bezpodmínečně nejlepší (Mermillod a Rossignol, 1974). Koncem 70. let publikovali F. Davidson a D. Soule výsledky další studie, podle které závisí psychická pohoda dítěte v první řadě na jeho vztahu

s matkou. Samotný typ péče, ať už rodičovský či nerodičovský, se ve studii neprokázal jako podstatný - kromě dlouhodobého umístění dítěte mimo rodinu a časté změny pečující osoby, které vykazaly negativní vliv (Soulé, 1978; Davidson, 1980). Obě studie byly hojně citovány i ve vládních zprávách.

Kromě publikací klinické a empirické psychologie se na vytvoření pozitivního vnímání kolektivní péče ve Francii podílela i expertiza z oblasti pedagogiky a vzdělávání. Raná docházka do mateřské školy (od dvou let dítěte) začala být spojována s vyšší úspěšností v dalších školních letech (Sullerot, 1981: 137-138; Norvez, 1990: 408). Tento přístup se zrcadlil i v jeslích. Ty začaly být chápány jako „škola pro miminka“ (Saltiel a Sullerot, 1974: 97; Cohen, 1995) a jako takové se staly přitažlivými pro nové vrstvy populace (Plaisance, 1999: 41).

V poválečné Československu byla sice Bowlbyho teorie attachmentu také známa, ale budování jeslí bylo podle sovětského vzoru podporováno jako jeden z nástrojů emancipace žen (Srb a Kučera, 1959). Provozní podmínky v podnicích vedly v průběhu 50. let k navyšování podílu jeslí s týdním a nepřetržitým provozem, které připomínaly spíše dětské domovy, jelikož v nich děti trávily mnohem více času než v prostředí rodinném. Na základě výsledků studií psychologů v těchto zařízeních (např. Damborská, 1957) začalo však již v průběhu 60. let docházet k poklesu jeslí s celotýdenním a nepřetržitým provozem ve prospěch denních jeslí. I v těch však děti trávily vzhledem k pracovní době rodičů zpravidla devět hodin denně. Psychologové a pediatri se zasazovali o zkrácení provozní doby jeslí a rozšíření mateřské dovolené tak, aby docházelo ke kratší a pozdější separaci od primárního pečovatele. Pro některé odborníky, jak poznamenal Josef Langmeier a Zdeněk Matějček, začala pak jakákoliv separace dítěte od matky a deprivace dítěte doslova splývat (Langmeier a Matějček, 1974). Pediatri zaznamenávali také zvýšenou nemocnost dětí navštěvujících jesle, zejména onemocněními horních cest dýchacích (např. Kuncová, 1963). Zatímco však ve Francii podle pediatri nemocí prodělané v raném dětství přispívaly k rozvoji imunitního systému a mohly omezit výskyt vážnějších onemocnění, např. alergií a astmatu (Buchet et al., 2002), v Československu byla zvýšená nemocnost horních cest dýchacích u malých dětí hodnocena velmi negativně (např. Klíma, 1969).

Zajímavá je absence pedagogického rámování v diskursu péče o děti mladší tří let v České republice. Schopnost kolektivní hry byla připsána až dětem tříletým, zatímco pro děti mladší tří let byla za nejdůležitější považována pevná vazba k jedné pečující osobě (attachment). Jesle tak začaly být vnímány nikoliv jako řešení péče pro rodiny obecně, ale jako řešení pro rodiny se špatnou sociálně-ekonomickou situací (Klíma, 1969). Ještě i v současné době je v ČR nejčastěji odkazováno k publikacím z 60. let a nezpochybnována zůstává i představa

o nepotřebnosti vrstevnických kontaktů mezi dětmi mladšími tří let¹⁴. To lze doložit jak na výrocích veřejně se k problematice vyjadřujících psychologů, tak i politických představitelů, kteří navíc diskursivně konstruují jesle jako komunistický výmysl (např. Šturma, 2007; vyjádření řady českých psychologů v článku, který napsala Labusová - nedatováno).

Z výše uvedeného je zřejmé, jak se z původně podobných základů ve Francii a v České republice vyvinula velmi odlišná diskuse o psychických dopadech nerodičovské a kolektivní péče na děti (viz také Dudová, Hašková, 2010). Ve Francii v podstatě nikdy nedošlo k zásadním názorovým potyčkám ohledně vhodnosti či nevhodnosti jeselské péče. Nutnost socializace dítěte a jeho postupná separace od matky a zapojování do vrstevnických skupin začala být v 70. letech chápána jako fakt (Neyrand, 1999). Za vědou a expertním poznáním podložený je pokládán názor, podle kterého příliš silná a exkluzivní vazba matky a dítěte škodí, pobyt ve skupině vrstevníků je prospěšný již pro děti okolo jednoho roku a nerodičovská péče neznamená pro děti žádnou psychickou újmu, naopak přináší obohacení v kognitivní oblasti a stírání sociální nerovnosti (viz např. Leprince, 2003: 37-42). V Československu/České republice se oproti tomu po ústupu budovatelského nadšení 50. let na základě klinických pozorování a výzkumů dětí v dětských domovech a týdenních jeslích jako vědecky podložený ustálil názor, podle kterého děti v kolektivních institucích trpí citovou deprivací a jejich vývoj je neuspokojivý; pobyt ve skupině jim do tří let věku nepřináší nic pozitivního a žádoucí je jejich setrvání s matkou v domácnosti.

Diskuse a závěr

Expertní vědění a jeho prezentace ve veřejném diskursu měly jak v Československu/České republice, tak i ve Francii zásadní vliv na formování politik a utváření institucí. Zároveň odborný diskurs v obou zemích určoval ideje a představy, které oprádkaly instituce péče o děti, a tím také chování lidí, kteří instituce a opatření využívali a ve svých činnostech reprodukovali. Jedná se tedy o tři vzájemně provázané oblasti: 1) expertní vědění prolínající do populárního diskursu a masmédií, 2) tvorbu a výslednou podobu politik (design rodičovských dovolených a příspěvků, podpora různých druhů rodičovské a nerodičovské péče); a 3) postoje a praktiky rodičů, rozhodujících se o konkrétním uspořádání péče o děti.

Expertní diskurs hrál v obou zkoumaných zemích klíčovou roli. Jak ale ukazuje naše analýza, expertní vědění má dosti arbitrární charakter - ve dvou národních kontextech se jeho poznatky mohou radikálně lišit. Ani expertní vědění, a zvláště to konstruované ve veřejných médiích, populárně-naučných textech a politikách, totiž není prosto hodnot a ideologií. Psychologické vědění má podobně jako jiná expertní vědění deskriptivní i preskriptivní složku. Normativní popi-

sy člověka, které vytváří psychologie, se lehce mění v naturalizované předpisy. Tím, že je popsán optimální vývoj a faktory, které se na něm podílejí, je zároveň předepisováno chování či praktiky, které jej mají doprovázet.

Francouzsko - česká komparativní analýza institucí, diskursů a praktik péče o děti mladší tří let přispěla k odhalení významu, jaký měly expertní diskursy pro formování politik a institucí péče a jejich následné využívání v obou srovnávaných zemích. Tyto aspekty jsou v mezinárodním kontextu zpravidla označovány jako odlišné kultury nebo ideály péče (např. Pfau-Effinger, 2004; Kremer, 2007). Zkoumání formování jejich podoby však zatím zůstávalo upozaděno.

Výsledkem psychologického rámování upřednostňujícího péči matky, které podporuje genderově konzervativně laděnou politiku a postoje veřejnosti k péči o malé děti, je mimo jiné velmi nízká ekonomická aktivita matek malých dětí, dlouhé přestávky v pracovní dráze vedoucí ke ztrátě kvalifikace a atraktivitu pro zaměstnavatele, vysoká nezaměstnanost žen po ukončení rodičovské dovolené a vnímání několikrátého rodičovského příspěvku jako nárokovatelné náhrady mzdy. Česká republika tak patří v evropském srovnání mezi země s nejsilnějším negativním dopadem mateřství na zaměstnanost žen, a tento negativní efekt přetrvává až do školního věku jejich dětí (European Commission, 2008). Je zřejmé, že nezbytnou součástí změny genderově konzervativního nastavení praxe raného rodičovství a rodinné politiky musí být i otevření široké diskuse na poli expertních diskursů péče, ke kterému v české společnosti doposud nedošlo.

- 1 Článek vychází z práce na projektu Institutu, mýty a přesvědčení: Zkoumání vlivu path-dependency na soudobé diskursy péče o děti v České republice, Švédsku a Francii (GA AV ČR; IAA700280901) a Proměny forem a uspořádání partnerského a rodinného života z hlediska konceptu životních drah (GA ČR; P404/10/0021). Děkujeme anonymním recenzentům/recenzentkám za jejich užitečné komentáře, které pomohly článek dovést do finální podoby.
- 2 Ve Francii je v současnosti zaměstnáno 60 % a v ČR 58 % žen ve věku 15-64 let a ekonomicky aktivních je ve Francii 66 % žen a v ČR 61 % žen tohoto věku (Eurostat, 2009a; Eurostat, 2009b).
- 3 Vlastní výpočty z výzkumu Životní dráhy 2010 (CVVM; N=4010), které byly kontrolovány nejen pro rok, ale i měsíc narození dítěte, potvrzují výsledky za ČR, které uvádí OECD Family Database. Ve výzkumu Životní dráhy 2010 totiž pečovalo o dítě na rodičovské dovolené nebo v domácnosti a nebylo zapojeno do výdělečné činnosti ani formou občasných brigádní práce 82 % matek dítěte mladšího tří let.
- 4 V roce 2009 byl v případě žen s jedním dítětem mladším tří let podíl zaměstnaných na částečný úvazek ve Francii 25,3 %, v případě žen majících dvě děti, z nichž jedno bylo mladší tří let, již činil 44 % (INSEE, http://www.insee.fr/fr/themes/document.asp?ref_id=ip1226). Je zřejmé, že částečný úvazek je častěji využíván po narození druhého dítěte, kdy má rodič nárok na snížení úvazku a na část příspěvku na formální péči do tří let věku dítěte.
- 5 Vlastní výpočty z šetření Životní dráhy 2010 (CVVM; N=4010), které byly kontrolovány nejen pro rok, ale i měsíc narození dítěte.
- 6 Vlastní výpočty z šetření Životní dráhy 2010 (CVVM; N=4010), které byly kontrolovány nejen pro rok, ale i měsíc narození dítěte.

- 7 V roce 1990 bylo v jeslích 6,2 % dětí mladších 3 let, zatímco ve školkách 11 % (Plaisance, 1999: 39). V roce 2009 docházelo do mateřské školy 15 % ze všech dvouletých dětí (HCF, 2011: 6).
- 8 Viz např. Rosenzweig, 2009.
- 9 Mateřské asistentky (vzhledem k tomu, že podíl mužů v této profesi je zanedbatelný, používáme ženský tvar slova, ačkoliv v oficiálních dokumentech je většinou používán „neutrální“ mužský tvar *assistant maternel*) mají již od roku 1977 ve Francii profesionální status - fungují jako zaměstnankyně rodičů, jimž pečují o dítě. Jsou tedy účastny zdravotního, nemocenského a sociálního pojištění. Pro výkon profese potřebují speciální certifikát, který vydává krajská samospráva ve spolupráci se státním orgánem PMI - Péče o matku a dítě (ten má na starosti i jesle, dětskou preventivní lékařskou péči atd). Podmínkou certifikátu je absolvování 60hodinového školení rozloženého do pěti let trvání platnosti certifikátu, potvrzení o nezávadnosti domácího prostředí asistentky a její morální bezúhonnosti. Asistentka může hlídat až tři, případně čtyři děti zároveň. Zákonem je stanovena její minimální mzda. Chůvy pracující v domácnosti rodičů mají také zaměstnanecký status, ale nejsou nijak státem ani obcemi kontrolovány.
- 10 Rodiče zaplatí za celodenní péči mateřské asistentky přibližně 600-700 EUR za měsíc, viz <http://www.pajemploi.urssaf.fr/pajeweb/actumini.jsp>.
- 11 Čeští otcové dětí mladších šesti let považovali v naprosté většině případů naopak za ideální pracovat na plný nebo i vyšší úvazek v období výchovy dvou až pětiletých dětí. Vlastní výpočty. Výzkum Životní dráhy 2010 (CVVM; N=4010).
- 12 Vlastní výpočty. Výzkum ISSP - Family and Changing Gender Roles z roku 2002. Datový soubor je dostupný v datovém archivu Sociologického ústavu AV ČR, v. v. i.
- 13 CNAF - Caisses Nationales d'Allocations Familiales - je státní orgán zabývající se rodinnou politikou i institucemi péče o děti (včetně jejich financování).
- 14 Zatímco ve Francii byla v 80. letech publikována a popularizována studie, podle které již roční děti profitují ze vzájemných kontaktů a spolupráce, viz Rayna a Stambak, 1985.

Literatura:

- Afsa, C. L'activité féminine a l'épreuve de l'allocation parentale d'éducation. *Recherches et Prévisions*, 1996, (46) s. 1-8.
- Bideau, G. - Collin, B. - Vong, M. Les assistantes maternelles sont présentes sur 26 000 communes." 2009. *L'es-sentiel* 85, <http://www.caf.fr/>
- Buliř, M. *Zařízení předškolní péče a výchovy v ČR: retrospektiva let 1881-1988 a 1921-1988*. Praha: ČSÚ, 1990.
- Cohen, S. *De la crèche à l'école*. Paris: Nathan, 1995.
- Coquide, P. La double illusion du salaire parental. *L'Expansion*, 1993, 20/12. http://www.lexpansion.com/economie/la-double-illusion-du-salaire-parental_1738.html. Navštíveno 19/5/2011.
- Credoc. Les opinions sur les modes de garde des jeunes enfants. Données CREDOC 2003. *L'es-sentiel*.l 2003, (11), 1-4. Avril. [http://www.caf.fr/web/WebCnaf.nsf/090ba6646193ccc8c125684f005898f3/83e2c72e980a6448c125763b0d2d79d5/\\$FILE/11%20%20ESSENTIEL%20%20CREDOC%202003.pdf](http://www.caf.fr/web/WebCnaf.nsf/090ba6646193ccc8c125684f005898f3/83e2c72e980a6448c125763b0d2d79d5/$FILE/11%20%20ESSENTIEL%20%20CREDOC%202003.pdf)
- CRESAS. *Ouvertures: l'école, la crèche, les familles*. Collection CRESAS. 3. Paris: CRESAS, 1985.
- Cuvillier, R. L'épouse au foyer: une charge injustifiée pour le collectif. *Droit Social*, 1977, (12), s. 427-437.
- Damborská, M. Rozdíly mezi dětmi vychovávanými v rodině, v jeslích a v ústavu během jednoho roku. *Čs. Pediatrie*, 1957, (12), s. 980-982.
- Daune-Richard, A.-M. La notion de référentiel appliqué à la garde des jeunes enfants. Une comparaison France-Suede. *Recherches et prévisions*, 1999, (56), s. 33-45.
- Davidson, F. *Relation entre le développement de l'enfant et son mode de garde dans la première enfance*. Paris: INSERM, unité de recherche sur les sociopathies, 1980.
- Dolto, F. *Lorsque l'enfant paraît, Tome 1*. Paris: Editions du Seuil, 1977. <http://www.sante.gouv.fr/drees/etude-resultat/er-pdf/er235.pdf>. Navštíveno 27/8/2010.

- Dudová, R. - Hašková. Diskursy, instituce a praxe péče o děti do tří let ve francouzsko-české komparativní perspektivě. *Gender, rovné příležitosti, výzkum* 2010, 11, (2), s. 36-47.
- Dunovský, J. - Eggers, H. et al. *Sociální pediatrie*. Praha: Avicenum, 1989.
- European Commission. *Indicators for Monitoring the Employment Guidelines Including Indicators for Additional Employment Analysis 2008 Compendium*: European Commission DG ESAEO, 2008.
- Eurostat. Míra ekonomické aktivity - ženy ve věku 15-64 let. 2009a. http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/kapitola/1607-09-za_rok_2009_%28vybrane_udaje%29-3. Navštíveno: 15/5/2011.
- Eurostat. Míra zaměstnanosti - ženy ve věku 15-64 let. 2009b. http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/kapitola/1607-09-za_rok_2009_%28vybrane_udaje%29-3. Navštíveno: 15/5/2011.
- Fagnani, J. L'allocation parentale d'éducation: effets pervers et ambigüités d'une prestation. *Droit Social*, 1995, (3), s. 287-295.
- Gassier, J. - Chevallier, B. - d. Saint-Sauveur, C. *Le guide de la puéricultrice*. Paris: Masson, 2008.
- Gelnarová, K. - Plasová, B. *Podkladová studie pro strategický rozvoj služby jeslí v Brně*. Brno: Magistrát města Brna, odbor zdravotnictví a Masarykova univerzita v Brně, Fakulta sociálních studií, Institut pro sociální otázky, 2005.
- Hašková, H. - Klenner, C. Why Did Distinct Types of Dual Earner Models in Czech, Slovak and East German Societies Develop and Persist? *Zeitschrift für Familienforschung/ Journal of Family Research*, 2010, 22 (3), s. 266-288.
- Hašková, H. - Maříková, H. - Uhde, Z. Leaves, allowances, and facilities: Childcare Past and Present. In H. Hašková, Z. Uhde (ed.) *Women and Social Citizenship in Czech Society: Continuity and Change*. Prague: Institute of Sociology, Academy of Sciences of the Czech Republic, 2009, s. 77-134.
- HCF. *Avis sur le complément de libre choix d'activité et l'accueil des jeunes enfants*. Haut Conseil de la Famille. 2010. http://www.hcf-famille.fr/IMG/pdf/Avis_du_HCF_sur_le_CLCA_et_l_accueil_des_jeunes_enfants.pdf. Navštíveno: 17/5/2011.
- HCF. *Point sur l'évolution de l'accueil des enfants de moins de trois ans*. Haut Conseil de la Famille, 2011. <http://www.hcf-famille.fr/IMG/pdf/PointEvolutionAccueilJeunesEnfantsJanvier2011-2.pdf>. navštíveno: 17/5/2011.
- Chauffaut, D. - Domingo, P. Evolutions familiales et stabilité des opinions concernant les enfants. *Politiques sociales et familiales*, 2011, 103, s. 47-63.
- Klíma, M. *Pečovateľská služba jako forma péče o děti jeslového věku a důsledky vyplývající z jejich zavedení*. Brno: VUT, 1969.
- Parlamentní diskuse ze 17. prosince 1969*. <http://www.psp.cz/cgi-bin/ascii/eknih/1969fs/sn/stenprot/006schuz/s006007.htm>.
- Kremer, M. *How Welfare States Care: Culture, Gender and Citizenship in Europe*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2007.
- Kučařová, V. et al. *Péče o děti předškolního a raného školního věku*. Praha: VÚPSV, 2009.
- Kuncová, Z. Nemocnost dětí v jeslích. *Zprávy Státní populační komise*, 1963, (5), s. 30.
- Labusová, E. Hranice tří let: přirozená potřeba, nebo dogma? <http://www.evalabusova.cz/ankety/hranice.php>. Navštíveno 20/10/2010.
- Langmeier, J. - Matějček, Z. *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Avicenum, 1974.
- Laroque, P. *La politique familiale en France depuis 1945*. Paris: Commissariat général au Plan, 1985.
- Leprince, F. *L'accueil des jeunes enfants en France: Etat des lieux et pistes d'amélioration*. Paris: Haut Conseil de la population et de la famille, 2003.
- Marc, C. L'influence des conditions d'emploi sur le recours à l'APE. *Recherches et prévisions*, 2004, (75), s. 21-38.
- Martin, C. The reframing of family policies in France: processes and actors. *Journal of European Social Policy*, 2010, 20 (5), s. 410-421. December 1, 2010. <http://esp.sagepub.com/content/20/5/410.abstract>
- Mermillod, C. - Rossignol, C. Le développement de l'enfant à 4 ans est-il significatif des modes de garde antérieurs? *Bulletin de statistiques Santé-Sécurité Sociale*, 1974 (mars-avril).

- Mišurcová, V. *Dějiny teorie a praxe výchovy dětí předškolního věku v 19. a 20. století*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1980.
- Neyrand, G. Savoirs et normes sociales en matière de petite enfance. *Recherches et Prévisions*, 1999, (57-58), s. 3-15.
- Nicolas, M. Interrompre ou réduire son activité à la naissance d'un enfant, et bénéficiaire du Clca de la Paje. *L'e-ssentiel*, 2010, 97, <http://www.caf.fr/>
- Norvez, A. *De la naissance à l'école. Santé, modes de garde et préscolarité dans la France contemporaine*. Paris: Presses Universitaires de France, INED, 1990.
- OECD. OECD Family Database. Full-time equivalent participation rates for children under 3 years old. 2006. http://www.oecd.org/document/4/0,3343,en_2649_34819_37836996_1_1_1_1,00.html. Navštíveno: 15/5/2011.
- OECD. Employment patterns among couple families by age of youngest child. 2007. http://www.oecd.org/document/4/0,3343,en_2649_34819_37836996_1_1_1_1,00.html. Navštíveno: 1/7/2011.
- OECD. OECD Family Database. Maternal employment rates by age of youngest child. 2008a. http://www.oecd.org/document/4/0,3343,en_2649_34819_37836996_1_1_1_1,00.html. Navštíveno: 1/7/2011.
- OECD. OECD Family Database. Maternal employment rates by number of children under 15. 2008b. http://www.oecd.org/document/4/0,3343,en_2649_34819_37836996_1_1_1_1,00.html. Navštíveno: 1/7/2011.
- OECD. OECD Family Database. Maternal employment rates compared to female employment rates. 2008c. http://www.oecd.org/document/4/0,3343,en_2649_34819_37836996_1_1_1_1,00.html. Navštíveno: 1/7/2011.
- Pélamourgues, B. – Thibault, F. En 2008, près d'un enfant sur deux âgé de moins de 3 ans bénéficie d'un mode d'accueil collectif ou individuel. *L'e-ssentiel* 101, <http://www.caf.fr/>
- Peters, B. G. - Jon, P. - King, D. S. The Politics of Path Dependency: Political Conflict in Historical Institutionalism. *The Journal of Politics*, 2010, 67 (4), s. 275-1300. <http://www.jstor.org/stable/3449905>
- Pfau-Effinger, B. *Development of Culture, Welfare States and Women's Employment in Europe*. Aldershot: Ashgate, 2004.
- Pierson, P. Increasing Returns, Path Dependence, and the Study of Politics. *American Political Science Review*, 2000, 94 (1), s. 251-267.
- Plaisance, E. L'école maternelle en France: normes éducatives et socialisation après la Seconde Guerre Mondiale. *Recherches et Prévisions*, 1999, (31), s. 57-58.
- Plantenga, J. - Siegel, M. *Position paper 'childcare in a changing world' Part 1: European child care strategy*. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen, 2004.
- Rayna, S. - Stambak, M. Les petits entre eux. *L'école des parents*, 1985, (8), s. 27-30.
- Riedmann, A. et al. *Working time and work-life balance in European companies*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2006.
- Rosenzweig, F. Jardin d'éveil ou Ecole maternelle: une fausse querelle. *Le Furet*, 2009, (59), s. 60-62.
- Saltiel, M. - Sullerot, E. *Les crèches et les équipements d'accueil pour la petite enfance*. Paris: Hachette Littérature, 1974.
- Schmidt, V. A. Taking Ideas and Discourse Seriously: Explaining change through discursive institutionalism as the fourth 'new institutionalism'. *European Political Science Review*, 2010, 2 (1), s. 1-25.
- Silvera, R. *Reconciliation of Work and Private Life in France*. EWERC, The University of Manchester, 2005.
- Soulé, M. *Recherche active sur les modes de garde des jeunes enfants*. Paris: INSERM, COPES, 1978.
- Srb, V. - Kučera, M. *Výzkum o rodičovství 1956*. Praha: Státní statistický úřad, 1959.
- Steck, P. *Les prestation familiales*. Paris: PUF, 1994.
- Sullerot, E. *Les modes de garde des jeunes enfants*. 128/Sec.1/15. Paris: Rapport présenté au nom de la La section des actions éducatives, sanitaires et sociales, Conseil économique et social, 1981.
- Šturma, J. Nové poznatky vývojové psychologie, rodina, společnost: perspektiva dítěte. 2007. <http://www.mpsv.cz/cs/5271>. Navštíveno 12/5/2011.
- Švejcar, J. *Péče o dítě*. Praha: Avicenum, 1985.

Obě autorky působí v Sociologickém ústavu AV ČR.

Koordinace sociální integrace přistěhovalců z hlediska interakcí mezi jednotlivými úrovněmi veřejné správy

Robert Trbola, Miroslava Rákoczyová

Vysoký počet cizinců ze třetích zemí, kteří dlouhodobě a trvale pobývají v ČR, klade nároky na podporu jejich sociální integrace. Zatímco se sociální integrace cizinců jako sociálně politická agenda dlouhodobě rozvíjí na národní úrovni, dopady imigrační potřeby vyvstávají především na úrovni lokální. Pro rozvoj lokálních integračních opatření je důležité komplexní pojetí sociální integrace přistěhovalců, politická vůle působit v této oblasti, schopnost vykonávat koordináční činnost horizontálně a reprezentovat integrační platformu vertikálně, tedy ve vztahu k centrální úrovni. Na nižších úrovních veřejné správy v ČR však integrační politika zůstává spíše opomíjeným tématem, a to navzdory dočasně zvýšenému zájmu představitelů měst o životní podmínky cizinců, jenž vyvolaly obavy spojené s dopady hospodářské krize. V ČR obecně dochází k selhávání spolupráce aktérů sociální integrace, a to jak horizontálně (mezi různými aktéry integrace cizinců), tak vertikálně (mezi jednotlivými úrovněmi veřejné správy). Na centrální úrovni byla poměrně neúspěšná snaha o rozvoj spolupráce v této oblasti do značné míry nahrazena aktivitami státu přímo na regionální úrovni, a to prostřednictvím regionálních integračních center, která jsou ve většině případů provozována podřízeným orgánem Ministerstva vnitra ČR. Spolupráci jednotlivých aktérů sociální integrace i charakter poskytovaných integračních služeb mimo jiné ovlivňuje způsob financování neziskových organizací, které představují nejvýznamnějšího doručovatele integračních služeb.

Ve strategiích řady přistěhovalců ze třetích zemí se dočasný pracovní pobyt postupně proměňuje v dlouhodobou nebo dokonce trvalou migraci. Počet cizinců ze třetích zemí, kteří mají v ČR trvalý pobyt, narůstá i v posledních letech. Tato tendence k usazování cizinců klade vysoké nároky na zajištění jejich plné integrace do života hostitelské společnosti. Zkušenosti ze zemí s dlouhodobou imigrační historií ukazují, že tento proces nezbytně vyžaduje podporu v podobě pro-aktivní integrační politiky na všech úrovních veřejné správy. Cílem této stati je analýza politiky sociální integrace cizinců v ČR z hlediska vzájemných vazeb mezi aktivitami různých aktérů na národní, regionální a lokální úrovni. Snažíme se mimo jiné poukázat na existující bariéry spolupráce mezi jednotlivými aktéry a na rizika spojená s neefektivní alokací zdrojů na podporu sociálních služeb pro migranty.

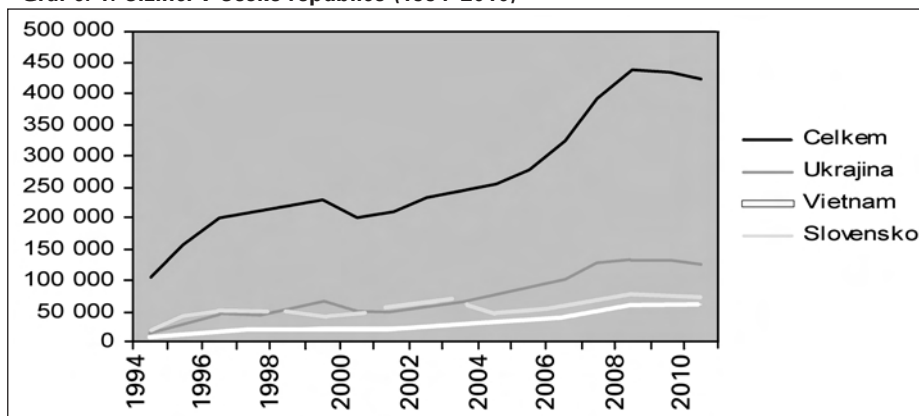
Prezentovaná zjištění jsou založena na analýze relevantních koncepčních a programových dokumentů a na analýze kvalitativních dat získaných v rámci tří studií realizovaných autory v letech 2008–2011:

- (a) Výzkum integračních strategií v Brně, v němž bylo v průběhu let 2008 a 2009 realizováno 22 polostrukturovaných rozhovorů se zástupci organizací, jejichž činnost (potenciálně) ovlivňuje integraci cizinců v nejvýznamnějších oblastech a klíčových integračních mechanismech hostitelské společnosti. Jednalo se o zástupce krajského úřadu, magistrátu, úřadu práce, policie, neziskových organizací, vzdělávacích institucí a zaměstnavatelů.

Rozhovory byly zaměřeny zejména na porozumění integračním mechanismům, institucionální provázanost integračních opatření a identifikaci institucionálních bariér integrace přistěhovalců na lokální úrovni¹.

- (b) Aktualizovaný výzkum lokálních strategií integrace přistěhovalců v ČR. Série polostrukturovaných rozhovorů zaměřených na přístup městských úřadů a magistrátů k integraci cizinců na lokální úrovni navázala na dřívější studii autorů na totéž téma (Rákoczyová, Trbola, 2008), v jejímž rámci se uskutečnilo 39 rozhovorů ve 25 městech s vysokým podílem (trvale usazených) cizinců². V rámci aktualizace dat v únoru 2011 bylo provedeno 13 nových rozhovorů s vybranými pracovníky magistrátů a městských úřadů, kteří se účastnili původního šetření. Cílem těchto rozhovorů bylo zejména zjistit, zda a jakým způsobem se do přístupu municipalit promítá aktuální socio-ekonomický vývoj.
- (c) Výzkum působnosti organizací neziskového sektoru v procesu sociální integrace cizinců v ČR. Dvacet sedm rozhovorů s pracovníky 26 neziskových organizací (NNO), které poskytují služby cizincům, bylo provedeno v období 2009–2010. Výběr neziskových organizací vycházel z databáze nestátních neziskových organizací činných v oblasti integrace cizinců zpracované Centrem pro výzkum neziskového sektoru (Centrum, 2008)³. Rozhovory zahrnovaly otázky spolupráce NNO s dalšími aktéry integrace cizinců a bariér, jimž tyto organizace čelí při poskytování služeb cizincům⁴.

Graf č. 1: Cizinci v České republice (1994–2010)

Zdroj dat: ČSÚ; <http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/kapitola/uvod>

Přistěhovalci ze třetích zemí v ČR – cílová skupina integračních opatření

Během dvaceti let po pádu komunismu v Evropě se Česká republika stala pro mnoho přistěhovalců cílovou zemí jejich migrace. Dnes žije na jejím území okolo 425 000 cizinců⁵, kteří tak představují asi 4 % celkového počtu obyvatel. Ačkoliv se ve srovnání s řadou dalších zemí stále jedná o relativně nízký podíl⁶, dynamika imigrace byla zejména v období let 2004–2008 velmi vysoká (viz graf č. 1), což v konečném důsledku vedlo k rychle rostoucí etnické různorodosti, a to zejména ve městech, do nichž cizinci směřují nejčastěji. Jedná se zejména o Prahu, kde podíl pobývajících cizinců na celkovém počtu obyvatel dosáhl v roce 2010 téměř 12 %; nadprůměrný podíl cizinců zaznamenávají také např. Karlovy Vary (7,9 %) a Cheb (8 %)⁷.

Migrace do České republiky je převážně ekonomického charakteru. Zvýšená imigrace byla silně ovlivněna růstem české ekonomiky v období 2004–2007. Důvodem vysoké poptávky po zahraniční pracovní síle byl především nedostatek domácích pracovníků v určitých typech pracovních pozic, ochota cizinců pracovat za nižší mzdy, jakož i jejich ochota pracovat přesčas a v nestandardní pracovní době⁸. Zaměstnavatelé v tomto období preferovali pracovníky z Ukrajiny a ostatních východních zemí pro výkon manuálních činností, zatímco v administrativních a manažerských pozicích se uplatňovali spíše pracovníci ze zemí západní Evropy. Tento fakt potvrzuje silnou tendenci k dualizaci zahraniční práce v ČR: zatímco lidé z ekonomicky vyspělých zemí se pohybují především ve vysoce kvalifikovaných pracovních pozicích na primárním trhu práce, ostatní cizinci, především ze zemí východní Evropy, obsazují pracovní místa na sekundárním trhu práce vyznačující se nízkou kvalitou a neatraktivností pro domácí pracovníky.⁹

U těchto pracovních míst se také očekávalo, že se stanou prvními obětmi hospodářské krize v ČR, což povede k hromadnému návratu propuštěných zahraničních pracovníků do zemí svého původu. Takový vývoj byl podpořen i opatřeními imigrační politiky. Tato očekávání se však naplnila jen napůl – krize skutečně měla negativní vliv na zaměstnanost cizinců, migranti ovšem

neprojevili výraznější tendenci ke zpětné migraci, zvláště pokud pocházeli ze vzdálenějších a/nebo méně ekonomicky vyspělých zemí¹⁰. Namísto návratu se spíše zaměřovali na hledání nových pracovních míst v rámci ČR. Jinou strategií řešení situace po ztrátě zaměstnání bylo zřizování živnostenských listů¹¹. Část cizinců se rovněž registrovala jako uchazeči o zaměstnání na úřadech práce; podle kvalifikovaného odhadu MPSV se počet registrovaných nezaměstnaných cizinců ze třetích zemí za dva roky téměř zdvojnásobil a v polovině roku 2010 dosáhl 4684 osob¹². Tento vývoj odpovídá snahám cizinců ze třetích zemí setrvat v České republice dlouhodobě, případně i trvale.

Sociální integrace cizinců jako víceúrovňová agenda

Integrace přistěhovalců, tedy „jejich začlenění a přijetí do klíčových institucí, vztahů a pozic v hostitelské společnosti“ (Bosswick, Heckmann, 2006), je obousměrný proces, jehož součástí jsou změny jak na straně přistěhovalců, tak i hostitelské společnosti. Sociální integrace je pak výslednicí působení (a) sociálního očekávání a požadavků vůči přistěhovalcům, (b) schopnosti migrantů pochopit a reagovat na tyto požadavky a (c) pomoci poskytované přistěhovalcům ze strany sociálního okolí.

Integrační politiky představují soubor opatření, jejichž cílem je podpořit procesy úspěšné sociální integrace přistěhovalců. Jako takové představují jednak formální povinnosti pro migranty a jednak institucionalizovanou pomoc na podporu jejich plnění. Současná imigrační politika v evropských zemích se zaměřuje na integraci imigrantů do většinové společnosti v klíčových oblastech (včetně jazykových a liberálně-demokratických zásad), a zároveň respektuje rozdíly přistěhovalců v oblasti kulturní a náboženské identity (Barša, Baršová, 2005:164). Integrační politiky jsou tradičně v kompetenci jednotlivých států. Jak však uvádějí tito autoři na jiném místě (2005:147), v posledních letech došlo ke zvýšení politické vůle přijmout integraci nejen jako národní téma, ale také jako téma evropské¹³. Současně jsou potřeby přistěhovalců, stejně jako dopady selhání jejich integrace, nejvýrazněji vnímá-

ny na místní úrovni. Přítomnost přistěhovalců se specifickými integračními potřebami a nutnost řešit konkrétní problémy vedly místní vlády k rozvoji integračních strategií, které jsou často mnohem realističtější, flexibilnější a obezřetnější než oficiální národní politika (Schierup et al., 2006). V současné době byla v zemích západní Evropy řada kompetencí v oblasti integrace přistěhovalců delegována na místní samosprávy (Alexander, 2007).

Vzhledem ke komplexnosti integračního procesu je nezbytné, aby integrační politika měla multidimenzionální charakter a aby do ní byli efektivně zapojeni jednotliví aktéři z různých úrovní veřejné správy (od evropské až po lokální). Na místní úrovni by se do procesu sociální integrace přistěhovalců měli vedle místních samospráv zapojovat také další klíčoví aktéři, jako jsou neziskové organizace, zaměstnavatelé a jejich sdružení, odbory, sociální firmy, státní instituce (např. úřady práce), vzdělávací instituce, sdružení přistěhovalců, sportovní kluby, církve ad. Úspěšná integrační politika tedy zahrnuje souběžně horizontální spolupráci (mezi zúčastněnými subjekty na stejné úrovni veřejné správy) a vertikální spolupráci (mezi různými úrovněmi veřejné správy). Ukazuje se však, že komunikace mezi uvedenými aktéry je často potlačena, ať už kvůli roztržitosti v této politické oblasti, nebo z důvodu přetíženosti zaměstnanců, omezenosti zdrojů, případně neadekvátně nastavených finančních mechanismů (OECD, 2006).

Vertikální spolupráce aktérů integrace cizinců v ČR

Sociální integrace cizinců jako sociálně politická agenda se v ČR vyvíjí především na centrální úrovni; k zapojování nižších úrovní veřejné správy dochází pouze pozvolna a s obtížemi. Do roku 2004 koordinovalo politiku integrace na národní úrovni Ministerstvo vnitra; migrační a integrační politika tedy byla v působnosti jednoho ústředního orgánu, což potenciálně usnadňuje formulaci i implementaci přistěhovalčeské politiky jako vnitřně provázaného systému opatření. Na druhou stranu však je takové podřízení Ministerstvu vnitra spojeno s rizikem upoždění sociální dimenze integračního procesu. V roce 2004 byla role koordinátora agendy sociální integrace cizinců převedena do kompetencí Ministerstva práce a sociálních věcí, nicméně již v roce 2008 se tato sociálně politická agenda vrátila zpět do působnosti Ministerstva vnitra. K této změně došlo v období zvýšené dynamiky imigrace do ČR a nově vyvstalých očekávání sociálních problémů spojených se životem cizinců v ČR. Proto se přesun koordinace aktivit jeví jako výraz potenciální kriminalizace migrace, resp. preference kontroly a regulace migračních toků na úkor integračních aktivit.

Koncepce integrace cizinců od počátku reflektovala význam zapojení partnerů z nižších úrovní veřejné správy. Již Zásady koncepce integrace cizinců¹⁴, které předcházely vzniku samotného koncepčního dokumentu,

deklarovaly, že Koncepce „... je realizována prostřednictvím příslušných rezortů, orgánů státní správy a ve spolupráci s orgány územní samosprávy a NNO a sdruženími imigrantů.“ (zásada č. 10) a že „nezastupitelnou úlohu v integraci cizinců mají orgány územní samosprávy“, jejichž činnost v této oblasti bude vláda organizačně i finančně podporovat (zásada č. 11). Vláda již v počátcích vzniku agendy sociální integrace cizinců aktivně podpořila vznik sítí aktérů sociální integrace na lokální úrovni, když v roce 2000 vyzvala primátory čtyř největších měst (Prahu, Brno, Plzeň a Ostravu) nejen ke spolupráci při realizaci Koncepce, ale také k vytvoření poradních orgánů pro otázky integrace cizinců. Týmž dokumentem¹⁵ vláda rovněž podpořila zavedení agendy na regionální úrovni, když přednostům okresních úřadů uložila zřízení okresních poradních orgánů pro otázky integrace cizinců a také přípravu jejich transformace do vyšších územních samosprávných celků¹⁶.

Přes tuto počáteční snahu byly nově vzniklé orgány na místní i okresní úrovni spíše formálního charakteru a jejich primární činnost spočívala ve výměně informací o situaci cizinců v daném okrese. Respondentka, která se podílela na činnosti okresního orgánu (komise), v jednom z rozhovorů jeho roli shrnula následovně:

„R: ... tehdy ještě byly okresy a na úrovni okresů byly okresní integrační komise, kam jsme také docházeli, tady na (jméno okresu). Tam se dělal spíše monitoring.“

T: A myslíte, že je škoda, že toto zmizelo? Měly ty komise nějakou reálnou funkci?

R: My jsme tam dodávali nějaké podklady k cizincům, ke klientům, k chodu organizace, co mají cizinci za problémy, ale pak to vyšumělo.“

T: Významný aktér to nebyl?

R: Myslím, že ne. Ono se to pak sbíralo z okresů do Prahy.“ (pracovnice neziskové organizace)

Spolupráce mezi centrální vládou a místními samosprávami probíhala formou pravidelných setkání klíčových zainteresovaných subjektů. Také tato jednání převážně sloužila jako platforma pro výměnu informací o přistěhovačích. Efektivní spolupráce mezi různými úrovněmi veřejné správy se však v systému decentralizované správy ukázala být obtížná, a to zejména v situaci, kdy integrace cizinců nebyla municipalitami identifikována jako (potenciální) sociální problém na lokální úrovni. Centrálně formulovaná koncepce integrace cizinců, jež má pro samosprávné orgány nezávazný charakter, a současná absence podpory směřující k municipalitám v podobě alokace finančních prostředků, resp. lidských zdrojů, do této oblasti legitimovaly v očích vedoucích pracovníků, s nimiž jsme vedli rozhovory v roce 2007, neaktivitu městských úřadů a magistrátů. Integrace byla považována za oblast, jež je dominantně v kompetenci národní vlády.

Na lokální úrovni tedy byla integrace cizinců většinou opomíjena, což se projevilo mimo jiné ve fragmentaci odpovědnosti mezi jednotlivými městskými a krajskými

úřady a v tendencích slučování agendy integrace přistěhovačů s jinými agendami (např. integraci romské populace, podpory národnostních menšin nebo agendou sociální pomoci obecně), které byly pro lokální vlády prioritou (Rákoczyová, Trbola, 2008). Vztahy mezi centrálním koordinátorem a regionálními/místními zástupci obecně zůstaly na formální úrovni a nevedly k rozvoji účinné vertikální spolupráce.

Situace se na mnoha místech změnila v souvislosti s hospodářským poklesem a jeho důsledky pro zahraniční pracovníky, jež zástupci nižších úrovní veřejné správy identifikovali jako potenciální zdroj sociálních problémů. V lokalitách s velkým počtem propuštěných zahraničních pracovníků v dělnických pozicích, kde se začalo projevovat zvýšené sociální napětí, byly představeny takzvané emergentní programy, které byly prováděny ve spolupráci místních vlád s Ministerstvem vnitra. Kromě toho Ministerstvo vnitra v roce 2009 iniciovalo vznik Center na podporu integrace cizinců. Ve většině krajů jsou tato střediska koordinována Správou uprchlických zařízení (SUZ). Regionální vláda se stala koordinátorem centra jen v jednom regionu (Jihomoravský kraj) a nevládní organizace také v jednom (Poradna pro integraci v Ústeckém kraji).

První zkušenosti ukazují, že SUZ má nižší potenciál navazovat a rozvíjet horizontální spolupráci na regionální a místní úrovni. S nedůvěrou a kritikou se setkává zejména přímá subordinace většiny center resortu vnitra, způsob rozdělení dotací, opožděné vyhlášení výsledků grantového řízení ze strany Ministerstva vnitra, nedostatečná propojenost jednotlivých center a předpis o rovnoměrném rozsahu poskytovaných služeb v jednotlivých centrech bez ohledu na reálný podíl cizinců v regionech (Tošnerová, 2009 in Leontijeva, 2011). Pokus centrální vlády vytvořit regionální síť integračních služeb se za daných podmínek jeví spíše jako expanze aktivit státu v regionech než jako forma intenzivnější spolupráce s regionálními vládami. Přitom příklad Jihomoravského regionálního centra na podporu integrace cizinců ukazuje možnosti úspěšné aktivace aktérů na nižší úrovni veřejné správy a rozvoje jejich spolupráce prostřednictvím vytvoření regionální platformy. Prostřednictvím programu podpořeného z evropských fondů pak tímto způsobem dochází jak k rozvoji horizontální, tak také vertikální spolupráce a koordinace. O smyslu regionální platformy aktérů sociální integrace přistěhovačů koordinované jedním zastřešujícím orgánem svědčily i mnohé výpovědi respondentů výzkumu uskutečněného v letech 2009–2010 (tedy v období vzniku Jihomoravského regionálního centra na podporu integrace cizinců). Mnozí z dotázaných zástupců organizací působících na území města Brna tuto roli pozitivně přisuzovali právě krajskému úřadu.

„Takže viděl bych Krajský úřad jako schopného koordinátora, který by se mohl a měl asi ujmout takovéto role a vytvořit nějakou platformu, kde by byli třeba zástupci cizinců

ké policie, magistrátu, samozřejmě toho krajského úřadu, byli by tam třeba i zástupci z nějakých škol, na kterých třeba studují cizinci, zástupci neziskového sektoru, nebo i vnitra a z ministerstva práce, prostě bychom se nějak scházeli k pravidelným setkáním. Takže to by mělo asi smysl.“ (pracovník neziskové organizace)

Kromě spolupráce mezi různými úrovněmi veřejné správy zahrnuje vertikální spolupráce také přímé vazby mezi vládami (národní, regionálními a místními) a nevládními organizacemi, které mají dlouhodobé zkušenosti v poskytování služeb pro přistěhovače v ČR. Centrální vláda se přímo podílí či podílela na několika pilotních projektech, které zahrnují také aktivity neziskových organizací (NNO) působících v oblasti sociální integrace přistěhovačů. V těch, se kterými měli respondenti našeho výzkumu z řady NNO osobní zkušenost, je však role ministerstva vnímána spíše jako role zadavatele a formálního supervizora a spolupráce s ním není hodnocena jako spolupráce mezi rovnocennými partnery.

„Ministerstvo jakožto zadavatel, tak ono zadalo ty projekty vždycky, ony byly, jak jsem říkal, tři (...), tak ministerstvo do toho vstupovalo do té míry, že si vyžadovalo průběžné a závěrečné zprávy o plnění projektových cílů. (...) Takže bylo pár výjezdů ministerských úředníků do kursů, kde se v lavičce nechali vyfotit. Ale jinak to probíhalo jenom poštou.“ (pracovník neziskové organizace)

Podobně jsou vnímány vztahy mezi NNO a centrální vládou v procesu přidělování finančních prostředků. Skepticky hodnotí někteří zástupci neziskových organizací i přímou spolupráci s centrální úrovní vlády v podobě komisí zaměřených na různé otázky související s integrací cizinců v ČR. Podle vyjádření jednoho z jejich účastníků jsou tyto komise „bezzubé“ a slouží k umlčení nespokojených. Atmosféru vztahů a vazeb mezi centrální úrovní vlády a neziskovými organizacemi vystihuje úryvek z rozhovoru s pracovnící jiné NNO, jež má celostátní působnost a představuje jednoho z nejvýznamnějších poskytovatelů integračních služeb v ČR:

„My jsme přímo členy. A také v radě vlády, vyslaní za občanský sektor. Já a kolegyně jsme stáli zástupci. Snažíme se podněty prosazovat, podporovat, prohlašovat. Je pravda, že úspěšnost není moc velká. Před dvěma lety byla velká novelizace zákona o pobytu cizinců a jako nevládní organizace jsme dávaly 70 připomínek. Z toho prošly 4 a ještě ty málo důležité. Tak taková je úspěšnost. Je to boj na hrozně dlouhou trať a vlastně to nikoho moc nezajímá. Integrace cizinců není žádné politické téma.“ (pracovnice neziskové organizace)

Obecně nelze upřít centrální vládě snahu o zapojení nižších úrovní veřejné správy do participace na procesu integrace cizinců do života hostitelské společnosti. Skutečné zvýšení integračních aktivit na nižší úrovni veřejné správy však bylo stimulováno spíše negativními dopady ekonomické recese a zčásti také dostupností zdrojů z evropských fondů (regionální integrační centra jsou

ze 75 % financována z prostředků Evropského fondu pro integraci státních příslušníků třetích zemí). Efektivní a partnerská spolupráce a koordinace na vertikální úrovni však zůstává i nadále poměrně nerozvinutá.

Horizontální spolupráce aktérů sociální integrace

Horizontální spoluprací rozumíme spolupráci mezi aktéry činnými na téže úrovni veřejné správy. Jedná se například o vzájemnou spolupráci mezi jednotlivými ministerstvy a případně dalšími klíčovými aktéry na národní úrovni. Obdobně o horizontální spolupráci hovoříme na krajské a místní úrovni. V rámci horizontální spolupráce vystupují krajské a městské úřady jako aktéři zastupující regionální a lokální zájmy v interakcích s vládní úrovní a současně koordinují činnosti ostatních lokálních aktérů sociální integrace. Klíčoví aktéři zajišťují oboustranný tok informací mezi jednotlivými úrovněmi. Okrajově pak mohou zastávat roli doručovatele služeb přímo cílové skupině. Ostatní aktéři sociální integrace na lokální úrovni přijímají roli partnerů těchto klíčových institucí a ve vzájemné diskuzi ovlivňují tvorbu i realizaci opatření na podporu tohoto procesu. Vedle toho sehrávají významnou roli v doručování služeb. Lokální aktéři jsou schopni za těchto předpokladů vytvářet platformu pro prosazování lokálních zájmů v oblasti integrace přistěhovalců a pro efektivní alokaci finančních zdrojů do služeb pro tuto cílovou populaci. S ohledem na realizované výzkumy se v dalším textu zaměřujeme na analýzu spolupráce aktérů sociální integrace na lokální úrovni.

V souvislosti s obavami z dopadů ekonomického vývoje na zaměstnanost cizinců a potenciálními negativními sociálními důsledky pro místní společenství došlo v řadě měst k (dočasné) aktivaci zájmu o situaci cizinců. Ekonomická krize tak ukázala potenciál některých městských úřadů aktivovat klíčové aktéry integrace a koordinovat společné aktivity. Například v případě města Brna taková spolupráce proběhla ve formě pracovní podskupiny Poradního orgánu pro integraci cizinců, jejímž posláním bylo vytvoření krizového scénáře pro případ hromadného propouštění cizinců. Ukázal se tak význam vztahů navázaných v rámci poradního orgánu, jenž vznikl na základě výše uvedené výzvy centrální vlády z roku 2000. Celkově však v současné době není zřejmý výraznější posun oproti zjištěním předchozích výzkumů zaměřených na roli municipalit v procesu sociální integrace přistěhovalců (Rákoczyová, Trbola, 2008; Pořízková, Rákoczyová, Trbola, 2009), které identifikovaly nízkou míru aktivity městských úřadů v této oblasti a nerozvinuté institucionální zabezpečení integrační agendy. Efektivní lokální strategie integrace přistěhovalců ve většině měst neexistují a je vůči nim převážně uplatňována pouze sociální politika, která je cílena na vymezení kategorie majoritní populace. Na úrovni měst zpravidla chybí role koordinátora, který by spolupráci významných

aktérů integrace zajišťoval. V rámci městských úřadů prakticky neexistují, resp. jsou výjimkou, specifické orgány (referát, oddělení) nebo pracovní pozice (koordináční pracovník, částečný úvazek kompetentního pracovníka) zaměřené na sociální integraci cizinců. Pokud existuje specifická agenda, bývá organizačně často spojována s podporou národnostních menšin, které jsou v daném městě dlouhodobě usazeny. Přistěhovalci nejsou ve většině případů definováni jako cílová skupina v komunitních plánech sociálních služeb¹⁷ a otázky lokální integrace přistěhovalců nejsou řešeny ani v rámci rozvojových strategií těchto měst. Určitou výjimku v přístupu k řešení této problematiky tvoří strategické postupy v některých větších městech, v nichž se poměrně záhy po zvýšeném přílivu zahraniční pracovní síly začaly vynořovat problémy spojené s lokální integrací těchto pracovníků. Např. v Plzni je jako část úvazku sociálního pracovníka zřízena pracovní pozice pro otázky integrace přistěhovalců. Vedle toho jsou cizinci jako cílová skupina příjemců sociálních služeb definováni také v Komunitním plánu sociálních služeb města. Komise pro integraci cizinců a etnických menšin pak úzce spolupracuje s Centrem pro integraci cizinců v Plzni zřízeným Správou služeb zaměstnanosti. Naopak v Liberci byla agenda integrace přistěhovalců přenesena na příspěvkovou organizaci „Komunitní středisko Kontakt Liberec“ (www.ksk-liberec.cz) zřízenou magistrátem. Mimo to zakládají cizinci jednu ze šesti cílových skupin komunitního plánování sociálních služeb města.

Horizontální spolupráci lokálních aktérů narušují některá selhání plynoucí spíše ze vztahů vo vertikální linii, resp. ze vztahů mezi zadavateli a poskytovateli integračních služeb. Zástupci organizací neziskového sektoru v rozhovorech upozorňovali také na neexistenci indikátorů pro kontrolu efektů poskytovaných služeb definovaných na úrovni veřejného sektoru a indikátorů pro monitoring uspokojování potřeb cílové skupiny. S tím je spojeno neadekvátní propojení požadavků státu v rámci integrační politiky s potřebami cílových skupin a obecnou neochotou centrálních orgánů vyhodnocovat reálné dopady opatření na podporu integrace přistěhovalců. Sledují se zpravidla jen indikátory nastavené zadavatelem, které z velké části slouží pouze pro kontrolu administrativně finančních procesů v organizaci, nikoliv pro vyhodnocení reálného dopadu na uspokojení potřeb cílové skupiny.

„... bylo to v únoru 2008, a mě se ta inspekce nelíbila, osobně, protože ona vůbec nehodnotila samotnou kvalitu poskytované služby, to, co se pro ty klienty dělá. Oni spíš se zaměřili na to, jestli máme písemné záznamy, jestli máme zpracované zápisy z porad, záznamy o klientech. Je to vyhodnocováno vlastně v rámci monitorovacích zpráv, který pravidelně odevzdáváme. Tak sledujeme cizince, ale zejména potom na konci roku sepisujeme monitorovací zprávy, kde se snažíme jednak číselně kvantifikovat počty cizinců, kteří navštívili poradnu,

a jejich problémy, vlastně tu statistiku, kterou tady mám v počítači.“ (pracovník neziskové organizace)

Indikátory měřící účinek poskytované služby by měly vycházet z identifikace skutečné potřeby vydefinované na základě vzájemného dialogu mezi institucemi veřejné správy a neziskovými organizacemi. V reálu je však reflektována špatná orientace nižších úředníků státní správy i samosprávy v oblasti integrace přistěhovalců a na lokálních úrovních znatelný nezájem zaujmout vůči této problematice strategické postoje. Tato skutečnost vyplývá i ze zjištění „Zhodnocení koncepce podpory rozvoje neziskového sektoru“¹⁸, které reflektuje nízkou míru hodnocení obsahu a výstupů projektů. Podle tohoto dokumentu dále neexistuje systém evaluace přínosů aktivit NNO podpořených v dotačních programech, což se v důsledku projevuje v neschopnosti regulérně hodnotit přínos těchto organizací.

Obdobné problémy souvisí se způsobem financování integračních služeb poskytovaných organizacemi neziskového sektoru, resp. s vysokou závislostí NNO na projektovém financování. Nastavením grantových řízení vládní, ale také lokální dotační politika výrazným způsobem podmiňuje typ, rozsah i zacílení realizovaných projektů. Finanční chod organizace do jisté míry určuje především výběr cílové skupiny pro dané aktivity dle parametrů vyhlášených grantových řízení, přičemž často nejsou zohledňovány reálně zjištěné potřeby v lokalitě. V praxi potom dochází k situacím, že jsou odmítáni cizinci, kteří službu objektivně potřebují, avšak nespádají do cílové skupiny formálně vymezené v grantovém projektu (viz následující úryvek s rozhovoru se zaměstnancem NNO).

„Můžeme si dovolit napsat projekt, kde si můžeme dovolit definovat potřeby těch cizinců, ale bohužel ten projekt vždycky bude postavený podle toho, jak je definováno to samotné grantové schéma, prostě pro jakou cílovou skupinu je to určeno, že to není jenom pro cizince, kteří by to potřebovali nutně, je to třeba pro žadatele o azyl, prostě záleží, pro jakou cílovou skupinu cizinců to dotační řízení vlastně je vypsané a co je možno v rámci toho grantu řešit. Cíli my jsme limitovaní v tom, že sice známe, víme o potřebách cizinců, ale problém je ten, že ne vždycky můžeme vyhovět úplně přesně tomu, to záleží prostě na finančních možnostech.“

Vysoká závislost na projektovém financování navíc vnáší do vztahů mezi poskytovateli integračních služeb rivalitu, která v nezadatelné míře ovlivňuje ochotu ke vzájemné spolupráci v rámci platformy aktérů sociální integrace přistěhovalců v lokalitě. Při současné absenci vyhodnocování efektivnosti a efektivity poskytovaných služeb pak vznikají stereotypy – ať už oprávněné, či nikoliv – o existenci zvýhodňování některých NNO v přístupu ke grantům. Nedostatečná vzájemná komunikace a „boj o zdroje“ mezi NNO nejenže velmi často vede k nabídce právě těch služeb, na které jsou momentálně vypsané nejzajímavější dotační programy,

ale nezřídka se také stává, že dochází k dublování aktivit v rámci několika organizací, aniž by byl realizován jiný, žádaný typ služby.

Jako efektivní přístup k rozvoji lokálních strategií integrace přistěhovalců se v posledních letech začíná jevit posílení kompetencí regionálních institucí v monitoringu, strategickém plánování a rozhodovacích mechanismech při tvorbě opatření přímo v místě jejich výskytu. Jak již bylo uvedeno, Jihomoravský kraj se zhostil role koordinátora regionálního centra integrace cizinců ze třetích zemí, jehož činnost je založena na spolupráci významných aktérů (včetně magistrátu, neziskových organizací, úřadu práce ad.) v regionu a na konci roku 2010 přijal také první ucelený strategický dokument regionálního charakteru, který je zaměřen specificky na integraci cizinců ze třetích zemí¹⁹. Tento příklad ukazuje na potenciál vyšších územně správních orgánů v této oblasti, a to z hlediska horizontální (považujeme-li kraj za významného aktéra v rámci krajských měst) i vertikální koordinace agendy.

Závěr

Po dlouhou dobu zaostával rozvoj integrační politiky za realitou rostoucího počtu přistěhovalců v České republice. Jednotliví aktéři na národní úrovni se zaměřovali především na regulaci migračních toků a aktéři na lokální úrovni nepociťovali žádnou odpovědnost v oblasti integrace přistěhovalců. Teprve nedávno se situace příchodem hospodářské krize změnila a došlo ke zvýšení zájmu o životní podmínky imigrantů. Vlády, včetně místních, si uvědomily potenciální sociální problémy spojené s nejistou situací propouštěných zahraničních pracovníků. To stimulovalo činnost na všech úrovních veřejné správy a začala se vytvářet nová opatření. Nicméně spolupráce mezi jednotlivými aktéry a koordinace integračních aktivit, a to jak vertikálně, tak i horizontálně, stále čelí mnoha překážkám. Mezi nejvýraznější z nich patří charakter vzájemných (komunikačních, finančních) vazeb mezi neziskovými organizacemi, které jsou hlavními doručovateli integračních služeb, a orgány státní správy a samosprávy. Na místní úrovni jsou to právě nevládní organizace, které hrají nejdůležitější roli v oblasti integračních služeb, nicméně jejich aktivity jsou ovlivněny řadou překážek. Nevládní organizace, jejichž činnosti jsou charakterizovány jako neziskové, se mimo jiné v rámci procesu sociální integrace přistěhovalců na lokální úrovni potýkají s problémem při komunikaci s dalšími partnery a nedostatečnou finanční podporou svých aktivit. V současné době stále ještě nemají podmínky pro to, aby v procesu integrace přistěhovalců hrály roli rovnocenného partnera aktérů z řad organizací státní správy a samosprávy.

Jako bariéra v efektivní koordinaci služeb na podporu integrace se také jeví nepropojenost ve vymezení cílových skupin integrační politiky a skutečných potřeb identifikovaných NNO na lokálních úrovních a vzájemná nesystémová spolupráce, to vše posíleno ne-

efektivním způsobem komunikace mezi centrálními a regionálními institucemi veřejného sektoru. Důsledkem toho dochází k negativním jevům, jako je např. dublování činností, existence několika typů služeb u většiny nevládních organizací a naopak nedostatečná nabídka ostatních druhů služeb. Vzájemná součinnost organizací na jednotlivých úrovních veřejné správy při tvorbě a realizaci opatření, ale také horizontální koordinace aktivit jednotlivých lokálních aktérů v této oblasti se do budoucna jeví jako nezbytná pro posílení a zefektivnění procesu integrace přistěhovalců do hostitelské společnosti.

- 1 Scénář rozhovoru s jednotlivými zástupci byl modifikován podle typu organizace při současném zohlednění poslání a typu aktivit, které jsou ve vztahu k přistěhovalcům realizovány.
- 2 Blíže k metodice výzkumu viz Rákoczyová, Trbola, 2008, str. 16–20.
- 3 Osloveny nebyly pouze pobočky organizací, pakliže se svým zaměřením výrazně neodlišovaly od činnosti mateřské organizace.
- 4 Blíže k metodice výzkumu viz Trbola, 2011.
- 5 K 31. 12. 2010 v ČR pobývalo 425 301 cizinců. (data-ČSÚ, [http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/t/1000466A60/\\$File/c01t01.pdf](http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/t/1000466A60/$File/c01t01.pdf))
- 6 Podle dat Eurostatu za rok 2009 tvoří cizinci 6,4 % celkové populace EU. Pokud pomineme extrémně vysoký podíl cizinců v Lucembursku (43,5 %), pak se tento podíl pohybuje v rozmezí od 17,9 % v Lotyšsku po méně než 0,5 % v Polsku, Bulharsku a Rumunsku. (Vasileva, 2010).
- 7 O atraktivnosti Prahy svědčí i skutečnost, že v ní žije 35 % všech cizinců s pobytem v ČR. Podíl se vztahuje k okresům (nikoliv městům) Karlovy Vary a Cheb. Zdroj dat ČSÚ, vlastní výpočet.
- 8 Viz Rákoczyová, Trbola, 2008.
- 9 Blíže viz Pořízková, 2008.
- 10 Určitou výjimku představují občané Mongolska, jejichž počet se v letech 2009 a 2010 snížil o více než třetinu z 8569 osob na konci roku 2008 na 5576 o dva roky později (data ČSÚ).
- 11 Například počet živnostníků z řad ukrajinských přistěhovalců se od konce roku 2008 zvýšil téměř o třetinu z 21, 2 tis. na 28 tis. (Horáková, 2010).
- 12 Orientační údaje o vývoji počtu cizinců ze třetích zemí, kteří jsou evidováni úřady práce jako uchazeči o zaměstnání, byly na vyžádání poskytnuty autorům Ministerstvem práce a sociálních věcí ČR. Jako uchazeči o zaměstnání mohou být registrováni cizinci ze třetích zemí, kteří v ČR pobývají na základě uděleného trvalého pobytu, byl jim udělen azyl či doplňková ochrana nebo jsou rodinnými příslušníky občanů EU (Čížinský, 2011).
- 13 Blíže viz Leontijeva, 2011.
- 14 Usnesení vlády č. 689 ze 7. července 1999.
- 15 Usnesení vlády č. 1266 z 11. prosince 2000.
- 16 K takové transformaci však nedošlo; nemáme ani poznatky o tom, že by na některém z krajských úřadů došlo k plynulému navázání na činnost okresních poradních orgánů pro otázky integrace cizinců po ukončení činnosti okresních úřadů k 31. 12. 2002.
- 17 Jejich zahrnutí do komunitního plánu však není nutné spojeno s realizací opatření. K takové situaci došlo například v případě prvního Komunitního plánu sociálních služeb města Brna – nenaplnění deklarovaných (ambiciózních) cílů ve vztahu k této cílové skupině vedlo k oslabení důvěry některých participantů z řad neziskových organizací poskytujících služby cizincům ke komunitnímu plánování, resp. k magistrátu.
- 18 Dokumenty Rady vlády pro nestátní neziskové organizace 2008; www.vlada.cz
- 19 Program cílené a dlouhodobé podpory integrace cizinců třetích zemí na území Jihomoravského kraje 2011–2015.

Literatura:

- Alexander, M. *Cities and Labour Immigration. Comparing Policy Responses in Amsterdam, Paris, Rome and Tel Aviv*. Aldershot: Ashgate, 2007.
- Banting, K. - Kymlicka, W. *Multiculturalism and the welfare state: recognition and redistribution in contemporary democracies*. Oxford: Oxford University Press, 2006.
- Baršová, A. - Barša, P. *Přistěhovalectví a liberální stát. Imigrační a integrační politiky v USA, západní Evropě a Česku*. Brno: Masarykova univerzita v Brně a Mezinárodní politologický ústav, 2005.
- Bokrer, M. et al. *Local integration policies for migrants in Europe*. Dublin: European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, 2007.
- Bosswick, W. - Heckmann, F. *Social integration of immigrants: Contribution of local and regional authorities*. Dublin: European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, 2006.
- Centrum pro výzkum neziskového sektoru. *Efektivita služeb poskytovaných neziskovými organizacemi v oblasti integrace cizinců*. Brno: CVNZ, 2008.
- Hofírek, O. - Nekojrak, M. Vietnamští imigranti v českých velkoměstech. In: Rákoczyová, M. - Trbola, R. (eds.): *Sociální integrace přistěhovalců v České republice*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009.
- Komunitní plán sociálních služeb města Brna do roku 2009. Koncepce integrace cizinců 2000–2010.
- Krebs, M. - Pechová, E. Zpráva z projektu: *Vietnamští dělníci a dělnice v českých továrnách*. Praha: La Strada, 2008.
- Leontijeva, Y. Imigranti v ČR – žádání a nechtění. Současné migrační a integrační politiky v ČR. In: Rákoczyová, Trbola (eds.): *Institutionální podmínky sociální integrace přistěhovalců v ČR I – Integrační politika*. Brno: Barrister & Principal, 2011.
- OECD. *From Immigration to Integration*. Paris: OECD, 2006.
- Pořízková, H. *Analýza zahraniční zaměstnanosti v České republice; postavení cizinců na trhu práce a podmínky jejich ekonomické integrace*. Praha: VÚPSV, 2008.
- Pořízková, H. - Rákoczyová, M. Sociální a institucionální prostředí v procesu sociální integrace cizinců v ČR. *Sociální práce*, 2011, č. 4.
- Rákoczyová, M. - Trbola, R. (eds.) *Sociální integrace přistěhovalců v České republice*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009.
- Rákoczyová, M. - Trbola, R. *Lokální strategie integrace cizinců v ČR I*. Praha: VÚPSV, 2008.
- Rákoczyová, M. et al. *Zaměstnavatelé zahraničních pracovníků v České republice a jejich role v procesu sociální integrace*. Praha: VÚPSV, 2007.
- Schierup, C. - Hansen, P. - Castles, S. *Migration, Citizenship, and the European Welfare State – A European Dilemma*. Oxford a New York: Oxford University Press, 2006.
- Trbola, R. *Funkce a postavení organizací neziskového sektoru v procesu sociální integrace přistěhovalců*. Brno: Barrister & Principal, 2011.
- Vasileva, K. Foreigners living in the EU are diverse and largely younger than the nationals of the EU Member States. *Statistic in focus*, 2010, č. 25. Eurostat. http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-SF-10-045/EN/KS-SF-10-045-EN.PDF
- Zpráva o realizaci Koncepce integrace cizinců v roce 2007 a návrh dalšího postupu. http://www.cizinci.cz/files/clanky/487/usneseni17032008_opr.pdf
- Zásady integrace cizinců na území České republiky. Usnesení vlády č. 689 ze dne 7. 7. 1999. [http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/t/C50055F12A/\\$File/c01t01.pdf](http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/t/C50055F12A/$File/c01t01.pdf) <http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/tab/93005CA6C1> <http://www.rozhlas.cz/zpravy/spolecnost/zprava/670517> www.vlada.cz www.cizincijmk.cz <http://www.rozhlas.cz/zpravy/spolecnost/zprava/670517>

Oba autoři působí ve Výzkumném ústavu práce a sociálních věcí, v. v. i., a tématu migrace a integrace cizinců se věnují dlouhodobě.

Transformace pobytových sociálních služeb pro osoby s mentálním postižením: dosavadní vývoj, existující mýty a pasti a ekonomické podmínky jejich poskytování

Antonín Janýška

Transformace pobytových sociálních služeb pro osoby se zdravotním postižením je ojedinělý, nepřetržitý a dlouho-trvající proces, který si zaslouží vysokou pozornost celé naší společnosti. Úspěch transformace závisí na úrovni společenského vědomí, na prioritách politiků a na ekonomických možnostech společnosti. Nyní, po dvou desetících let, se opakuje příležitost, abychom konečně vytvořili funkční „návod“ k tomu, jak pro lidi s postižením vytvořit kvalitní podmínky k normálnímu životu. První příležitost k provedení zásadních změn v sociálních službách posttotalitní české společnosti přinesla devadesátá léta minulého století. Druhá příležitost byla nastartována zahájením pilotního projektu MPSV ČR „Podpora transformace sociálních služeb“ (dále jen „pilotní projekt“) v roce 2007. Projekt je hrazen z Evropského sociálního fondu a investiční prostředky jsou čerpány z Integrovaného operačního programu. Do projektu se mohly zapojit všechny kraje ČR. S vybranými poskytovateli pobytových sociálních služeb mohou vybudovat moderní „vzorová“ pracoviště pro potřeby svých uživatelů, aniž by vstupní investice zatížily krajské rozpočty. Protože projekt má charakter pilotního projektu, měl by sloužit jako vzor pro budování i následný provoz a financování všech poskytovatelů sociálních služeb.

Vývoj společenského vědomí

Lidé s postižením měli za socialismu zajištěnou existenci v ústavech, které byly většinou v odlehlých lokalitách a za vysokou zdí. Mnohde tento stav přetrvává dodnes. Ale už od roku 1990 se veřejně hovoří o tom, v jakých podmínkách lidé s postižením žijí. Medializaci tohoto problému podpořilo několik filmů. Například Rekviem pro panenku režiséra Filipa Renče jako obraz českého ústavnictví. Rain Man s Dustinem Hoffmanem v hlavní roli jako obraz neúspěšného pokusu o domácí péči a následně obraz moderního ústavnictví západně od českých hranic. V neposlední řadě pak opět český film Fany s vynikající Jiřinou Bohdalovou v hlavní roli, a to jako obraz domácí péče a vztahu rodinných příslušníků i společnosti k lidem s postižením. Českou společnost však pravděpodobně nejvíce oslovil vynikající Svěrákův film Vesničko má středisková, kde autor scénáře i všichni herci vynikajícím a naprosto pravdivým způsobem ukázali všechny dimenze života člověka s lehkým mentálním postižením v běžné společnosti. Kromě toho bylo společenské vědomí v první polovině devadesátých let minulého století velmi účinně burcováno naprosto ojedinělou a přesto nesmírně ambiciózní aktivitou paní Olgy Havlové, která založila Výbor dobré vůle s nadačním fondem pro financování činnosti nestátních organizací poskytujících pomoc osobám se zdravotním postižením.

Vývoj legislativy

Zdá se, že po roce 1989 nastala ideální příležitost k provedení náprav ve způsobu provozování ústavů. Ministerstva práce a sociálních věcí ČSFR a ČR pod vedením pana ministra Millera a pod vedením pana ministra Horálka, později MPSV ČR pod vedením pana ministra Vodičky, vytyčila

nový rámec státní sociální politiky. Ta měla v budoucnu stát na třech pilířích: státní sociální podpoře, sociálním pojištění a sociální pomoci. Tyto tři základní principy měly být zakomponovány do nových zákonných i podzákonných norem. Navíc měly respektovat všechny mezinárodně přijaté a uznávané zákony a úmluvy.

Prastarý zákon č. 100/1988 Sb., o sociálním zabezpečení, který zahrnoval veškeré sociální činnosti zajišťované státem, byl opakovaně novelizován v souladu s novými potřebami a požadavky nově koncipované státní sociální politiky. Provádění ustanovení zákona bylo mj. upraveno vyhláškou MPSV č. 182/1991 Sb., ve které bylo poprvé umožněno financovat ze státních zdrojů činnost nestátních organizací v oblasti sociální prevence, poradenství a sociální péče. To de facto zrušilo státní monopol na provádění sociálních služeb i na jiná odvětví sociální práce. Po vyhlášce č. 182/1991 Sb. následovaly další vyhlášky MPSV ČR, např. vyhlášky č. 82/1993 Sb. a 83/1993 Sb., které upravovaly platby klientů v ústavech a fakticky oddělily financování sociálních služeb od tzv. hotelových služeb, tj. bydlení a stravování. Problematiku osob, které se neobejdou bez pomoci společnosti, tedy i problematiku osob s mentálním postižením, měl úplně nově legislativně upravit zákon o sociální pomoci. Ten prošel širokým připomínkovým řízením, dvěma čteními v Poslanecké sněmovně a před třetím čtením byl stažen z programu schůze Poslanecké sněmovny. Po určité časové prodávě byla náročná problematika pobytových sociálních služeb pro osoby s mentálním postižením legislativně upravena až v rámci zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, s prováděcí vyhláškou MPSV č. 515/2006 Sb. Cílová skupina osob s mentálním postižením byla v těchto právních předpisech zahrnuta do velké skupiny osob se zdravotním postižením.

Začátky transformace sociálních služeb

Zákon č. 100/1988 Sb. nevylučoval inovaci stávajících existujících pobytových sociálních služeb a jejich provádění novými, lidsštějšími a lepšími způsoby. Ještě v době jeho platnosti, tedy už v první polovině devadesátých let, začala v některých regionech nebo v některých ústavech probíhat „porevoluční“ transformace sociálních služeb. Příznivé společenské klima využilo odvážně několik osvědčených komunálních politiků, osvědčených státních úředníků a odvážných ředitelů ústavů. Pokušili se měnit k lepšímu ústavní klima tím, že snižovali počet klientů v ústavech a otvírali nové bytové kapacity, kde úspěšně prováděli humanizaci a modernizaci sociální péče o lidi s postižením. Začalo se mluvit o standardech kvality, které měly v první řadě zahrnovat parametry důstojného bydlení, zajištění odpovídajícího počtu odborného personálu, sociální terapii sociálně vyloučených osob atd. Vznikly první chráněné byty, sociálně-terapeutické dílny, dokonce i byty s podporou samostatného bydlení, i když se to tak ještě nejmenovalo. Trvanlivost výsledků tohoto snažení však byla vždy závislá - a doposud bohužel stále je - na délce volebního období komunálních politiků nebo na délce působení „osvědčených úředníků“ ve vedoucích funkcích struktury státní správy. Pro konec nastoupené dobré cesty pak stačila povolební změna ve vedení obce, města, okresu či kraje. Téměř pravidelně přišlo stanovení nových priorit, zejména finančních, a následně personální změny na vedoucích místech v úřadech a ve vedení řízených organizací poskytujících sociální služby. Jestliže se tedy v jednom volebním období podařilo dosáhnout pozitivních posunů v nápravě dlouholetých nedostatků a ve financování konkrétních sociálních služeb s lokální či regionální působností, pak v novém volebním období byla situace

zakonzervována nebo uvedena do původního stavu plošnými úsporami a personálními opatřeními. Dnešní situace ve financování a provozování sociálních služeb se od popisovaného stavu bohužel příliš neliší.

Člověk s mentálním postižením – existující mýty a pasti

Společenské vědomí týkající se problematiky lidí s mentálním postižením je postaveno na několika zažitých mýtech, jejichž věcný obsah vytváří pro lidi s postižením, jejich rodiny i pro celou společnost pouze nové a nové pasti.

Mýtus 1. Člověku s postižením je nejlépe doma.

Past 1. Domov přece není jediné místo, které člověk k životu potřebuje. Kdo je jenom doma, žije v izolaci.

Mýtus 2. O člověka s postižením se nejlépe postará rodina.

Past 2. Rodiče chodí do zaměstnání. Péče o osobu s postižením však zpravidla vylučuje pracovní uplatnění a výdělečnou činnost pečujícího. Rodiče stárnou. Kdo se bude starat o člověka s postižením, když rodiče zestárnou?

Mýtus 3. Lidem s postižením je nejlépe, když jsou hlavně spolu.

Past 3. Lidé s postižením však svůj handicap vnímají a prožívají tíživě, až když je běžná společnost vylučuje.

Mýtus 4. Lidé s postižením nic nemusí dělat a berou sociální dávky.

Past 4. Tzv. zdraví lidé často závidí lidem s postižením sociální dávky a služby.

Mýtus 5. Služby pro lidi s postižením stojí společnost moc peněz.

Past 5. Zkreslené a neúplné informace o nákladech na sociální služby vyvolávají ve společnosti nevrživost vůči osobám s postižením.

Mýtus 6. Lidé s postižením nevědí, co je pro ně dobré.

Past 6. Lidé bez postižení si přivlastňují právo rozhodovat o lidech s postižením bez respektování jejich stanoviska a bez jejich souhlasu.

Mýtus 7. Lidé s postižením nevědí, co chtějí.

Past 7. Lidé s postižením nedostávají možnost volby.

Mýtus 8. Lidé s postižením nejsou schopni dlouhodobých a kvalitních partnerských vztahů.

Past 8. Prostředí pro poskytování sociálních služeb oddělené pro muže a oddělené pro ženy.

Mýtus 9. Lidé s postižením jsou nezodpovědní.

Past 9. Lidem s postižením není umožněno samostatné rozhodování a jednání.

Mýtus 10. Lidé s postižením nic nedokážou.

Past 10. Lidé bez postižení nedají lidem s postižením příležitost, aby něco dokázali.

Je skutečností, že společenské vědomí předurčuje chování každé dané společnosti. Pokud budou ve společnosti stále velmi

silně rezonovat v různých podobách mýty o lidech s mentálním postižením, chování naší české společnosti k těmto lidem se nezmění. Podaří-li se pilotní projekt transformace dovést ke zdárnému konci a prokázat, že je to krok správným směrem, vytvoříme tím model pro všechny poskytovatele, jak by měla moderní pobytová sociální služba pro osoby s mentálním postižením vypadat. Věříme, že se do procesu transformace sociálních služeb bude zapojovat stále více regionů a vytvoří se tak nové příležitosti k normálnímu životu všem osobám s mentálním postižením. Regiony však musí mít jistotu, že sociální služby ověřené pilotním projektem transformace mohou fungovat nejenom v našem společenském a právním prostředí, ale také v našem ekonomickém prostředí.

Ekonomické podmínky zajišťování pobytových sociálních služeb pro osoby s mentálním postižením

Sociální služby registrované v souladu s ustanoveními platného znění zákona č. 108/2006 Sb. poskytují sociální služby na neziskovém principu.

V důsledku legislativního vývoje a zcela zásadní změny ekonomického prostředí je nutné při poskytování sociálních služeb uvažovat o a pracovat s běžnými ekonomickými ukazateli, jimiž jsou např. cena služby, náklady, výnosy, finanční zdroje, koupěschopnost uživatele atd.

Cena služby je součtem ceny ubytování, celodenního stravování a personálních, provozních a investičních nákladů souvisejících s poskytovanou službou.

Náklady:

- investice na výstavbu a vybavení bytu (cca 0,75 – 1,5 mil Kč na osobu),
- náklady na údržbu a opravy bytu,
- provozní náklady (energie, vodné, stočné, úklid...),
- náklady na účetní odpisy (odpisový plán 6, 8, 15, 40 a 80 let),
- náklady na přípravu celodenní stravy nebo dodávku stravy,
- náklady na poskytování pobytové služby: mzdové, provozní, administrativní,
- náklady na aktivizace a terapie,
- náklady na zdravotní péči a doplatky za léky.

Průměrné náklady celkem:

např. 27 000 Kč – 33 000 Kč měs. na 1 uživ.

Výnosy:

- příjmy z úhrad uživatele za bydlení dle smlouvy (součet provozních nákladů a odpisů, např.: cca 2500 Kč + 1100 Kč = 3 600 Kč měsíčně na 1 uživatele),
- příjmy z úhrad uživatele za stravu dle smlouvy (celodenní strava daná stravovací jednotkou a režijními náklady, bez diet, např. cca 120 Kč/den, tj. 3600 Kč měsíčně na 1 uživatele),

- příjmy tvořené příspěvkem na péči dle stupně závislosti uživatele, např. průměrný příspěvek na péči 10 000 Kč měsíčně na 1 uživatele,
- dotace MPSV,
- příspěvek zřizovatele,
- sponzorské dary,
- ostatní příjmy (např. vedlejší hospodářská činnost, stravování zaměstnanců atd.).

Finanční zdroje:

- příjmy uživatele (invalidní důchod, děti – výživné povinných osob, příjem z výdělečné činnosti, příjmy z majetku atd.),
- příspěvek na péči uživatele,
- státní rozpočet – dotace (není právní nárok),
- rozpočet zřizovatele, obce nebo územního celku – příspěvek (není právní nárok),
- sponzorské dary,
- dotace.

Koupěschopnost uživatele:

- inv. důchod ve výši cca 7800–9100 Kč v závislosti na tom, kdy byl plný invalidní důchod přiznán, z něhož je třeba odečíst 15 % na kapesné, proto průměrná disponibilní částka činí cca 7200 Kč měsíčně na 1 uživatele,
- příspěvek na péči 800–13 000 Kč podle stupně závislosti,
- příjmy z výdělečné činnosti, příjmy z majetku (týká se zanedbatelného počtu uživatelů).

Modelové příklady podle přiznaného stupně závislosti:

Uživatel se 4. stupněm závislosti a vysokou mírou podpory

Cena služby celkem 33 000 Kč měsíčně na 1 uživatele, z toho:

- náklady uživatele za bydlení 3 600 Kč,
- náklady uživatele za celodenní stravu 3 600 Kč,
- náklady uživatele na vlastní sociální službu 25 800 Kč.

Koupěschopnost uživatele a platba uživatele je dána součtem invalidního důchodu (- kapesné) a příspěvku na péči:

7200 + 13 000 = 20 200 Kč měsíčně.

Nutná dotace nebo příspěvek zřizovatele je dána rozdílem ceny služby a platby uživatele = 33 000 – 20 200 = 12 800 Kč měsíčně na 1 uživatele.

Uživatel se 3. stupněm závislosti a střední mírou podpory

Cena služby celkem 24 000 Kč měsíčně na 1 uživatele, z toho:

- náklady uživatele na bydlení 3 600 Kč,
- náklady uživatele na celodenní stravu 3 600 Kč,
- náklady uživatele na vlastní službu 16 800 Kč.

Koupěschopnost uživatele a platba uživatele je dána součtem invalidního důchodu (- kapesné) a příspěvku na péči:

7200 + 8000 = 15 200 Kč měsíčně.

Nutná dotace nebo příspěvek zřizovatele je dána rozdílem ceny služby a platby uživatele = 24 000 – 15 200 = 8800 Kč měsíčně na 1 uživatele.

Uživatel se 2. stupněm závislosti a nízkou mírou podpory

Cena služby celkem 18 000 Kč měsíčně na 1 uživatele, z toho:

- náklady uživatele na bydlení 3 600 Kč,
- náklady uživatele na celodenní stravu 3 600 Kč,
- náklady uživatele na vlastní službu 10 800 Kč.

Koupěschopnost uživatele a platba uživatele je dána součtem invalidního důchodu (- kapesné) a příspěvku na péči:

7200 + 4000 11 200 Kč měsíčně.

Nutná dotace nebo příspěvek zřizovatele je dána rozdílem ceny služby a platby uživatele = 18 000 – 11 200 = 6800 Kč měsíčně na 1 uživatele.

Dotace pro poskytovatele služeb před transformací – modelový příklad:

Poskytovatel služby domov pro osoby se zdravotním postižením službu poskytuje v jednom domě pro 99 uživatelů, z toho 33 uživ. se závislostí ve 4. stupni, 33 uživ. se závislostí ve 3. stupni a 33 uživ. se závislostí ve 2. stupni. Uživatelé bydlí v jednom domě se dvěma navzájem propojenými podlažími.

- Cena služby/měs.:
33 x 33 000 + 33 x 24 000 + 33 x 18 000
2 475 000 Kč,
- Platby uživatelů/měs.:
33 x 20 200 + 33 x 15 200 + 33 x 11 200
1 537 800 Kč,
- Nutná dotace/měs.:
2 475 000 – 1 537 000 938 000 Kč,
- Nutná dotace/rok:
938 000 Kč x 12 měs. 11 256 000 Kč,
tj. 37,9 %.

Poskytovatel pobytové sociální služby z vlastních příjmů pokryje 62,1 % ročních nákladů, 37,9 % nákladů kryje z dotace, na kterou není zákonný nárok!

Dotace pro poskytovatele služeb po transformaci – modelový příklad:

Kritéria transformace zpracované MPSV ČR určují, že základním prostředím pro poskytování pobytové sociální služby je byt. V jednom bytě může bydlet maximálně šest uživatelů. V jednom bytovém domě mohou být maximálně dva byty, tj. maximálně 12 uživatelů. Výjimka platí pro byty, ve kterých bydlí uživatelé s vysokou mírou podpory. Pro tuto cílovou skupinu mohou být v jednom bytovém domě maximálně tři byty, tj. 18 uživatelů.

Při transformaci sociálních služeb poskytovatele, který je uveden jako modelový příklad, bude bydlení ve službě po transformaci vypadat takto:

- 33 uživatelů se 4. stupněm závislosti a s vysokou mírou podpory bude bydlet minimálně ve dvou domech. V jednom domě budou tři byty po šesti uživatelích, tj. 18 uživatelů, ve druhém domě budou tři byty po pěti uživatelích, tj. 15 uživatelů.
- 33 uživatelů se 3. stupněm závislosti a se střední mírou podpory bude bydlet minimálně ve třech domech. Ve dvou domech budou dva byty po šesti uživatelích, dohromady 24 uživatelů, v jednom domě

budou dva byty, jeden pro šest a jeden pro tři uživatele, tj. 9 uživatelů.

- 33 uživatelů s druhým stupněm závislosti, nízkou a střední mírou podpory bude bydlet minimálně ve třech domech, každý dům se dvěma byty pro max. 6 osob.
- Náklady na bydlení: srovnatelné s náklady před transformací (nižší provozní náklady, vyšší odpisy).
- Náklady na celodenní stravu: srovnatelné s náklady před transformací.
- Provozní náklady na zajištění sociální služby: srovnatelné s náklady před transformací.

• Personální náklady na zajištění sociální služby: podstatné navýšení, které má mnoho příčin, jejichž společným jmenovatelem je změna personálního plánování pro komplexní zajištění služby, způsobená deinstitucionalizací služby. Z původního jednoho pracoviště pro 99 uživatelů s celodenní „péčí“ se po transformaci sociální služby stane minimálně 8 samostatných pracovišť v 8 domech, ve kterých bude 18 domácností s celodenní „péčí“.

Předpokládáme, že v rámci humanizace služby byl ještě před transformací zvýšen počet pracovníků v denních směnách, takže v denních službách se personální náklady nezvýší. Noční provoz byl ve službě před transformací zabezpečen pro 99 uživatelů dvěma pracovníky v sociálních službách. V každém z dvou podlaží užívané budovy bylo tedy jedno pracoviště pro noční službu a podle dlouholetých zkušeností a rozpisu činností noční služby to byl dostatečný počet. Po transformaci sociální služby vznikne 8 samostatných pracovišť, každé z nich bude mít třisměnný provoz, což si vyžadá navýšení počtu pracovišť s noční službou o šest.

Při orientačním propočtu celkového navýšení pracovníků s ohledem na zvýšení počtu pracovišť je nutné vycházet ze základního fondu pracovní doby za měsíc: 30 nočních směn x 8 hodin x 6 pracovišť = 1440 hodin práce v nočních směnách měsíčně. Jeden měsíc má cca 22 pracovních dnů, tj. 176 pracovních hodin. V průměru však každý pracovník „odpracuje“ za běžný měsíc mnohem méně hodin z důvodu čerpání řádné dovolené a povinného vzdělávání, případně z důvodu pracovní neschopnosti. Jeden pracovník tedy v průměru odpracuje za měsíc: 176 hod. – cca 25 hod. řádné dovolené – 2 hod. povinného vzdělávání (dle zákona č. 108/2006 Sb.) – cca 9 hod. (5% pracovní neschopnost) = 140 hod. Pro zabezpečení nočních služeb po dobu 1440 hod. měsíčně je třeba při průměru 140 měsíčně odpracovaných hodin navýšení počtu pracovníků o 10,3 pracovních úvazků.

Za průměrnou mzdu pracovníka v sociálních službách včetně příplatků za noční směnu můžeme pokládat částku 20 000 Kč měsíčně. Mzdové náklady na 10,3 pracovníků měsíčně činí: 20 000 Kč x 10,3 osob x 1,35 (pojištění) = 278 100 Kč měsíčně, což děleno 99 uživateli znamená navýšení mzdových nákladů na službu pro 1 uživatele o 2809 Kč měsíčně.

- Cena služby po transformaci:
2 475 000 + 278 100 2 753 100 Kč/měs.,
- Platba uživatelů (koupěschopnost) 1 537 800 Kč/měs.,
- Nutná dotace 1 215 300 Kč/měs.,
- Nutná dotace /rok
1 215 300 x 12 14 583 600 Kč/rok,
tj. 44 %.

Náklady na sociální službu po transformaci se zvýší min. o 2809 Kč měsíčně na 1 uživatele v důsledku zvýšení mzdových nákladů. Do zvýšení ceny služby nejsou započteny žádné jiné výdaje.

Závěr

Transformace pobytových sociálních služeb pro osoby s mentálním postižením je nevratný proces. K jeho provedení nás zavazuje zejména vědomí sounáležitosti lidí bez postižení s lidmi s postižením. Navíc je nutnost transformace podložena celou řadou mezinárodně přijatých zákonných norem a úmluv.

Rychlost a kvalita transformace sociálních služeb musí vycházet z nutnosti změny společenského vědomí a nutnosti dalších změn zákonných a podzákonných norem.

Základní podmínkou pro provedení potřebných změn je zcela zásadní změna ekonomiky sociálních služeb. Podle současných ekonomických propočtů není možné předpokládat, že v blízkém časovém horizontu dojde ke snížení cen sociálních služeb. Naopak! Je proto nutné definovat finanční zdroje, ze kterých bude možné financovat investiční, provozní i mzdové náklady na existující a později i transformované sociální služby.

Pilotní projekt MPSV ČR „Podpora transformace sociálních služeb“ může sloužit jako jeden ze zásadních a potřebných zdrojů informací pro transformaci sociálních služeb v současných hospodářských a společenských podmínkách.

V souvislosti s nutností provedení změn bude určitě nutné zákonným způsobem definovat sociální služby standardní a nadstandardní, a to jak pro účely procesní, personální a provozní, tak pro účely určení finančních zdrojů, výpočet cen, stanovení výše úhrad klientů apod. Přitom je třeba uvažovat odděleně o financování a finančních zdrojích k financování pobytových sociálních služeb pro seniory a služeb pro osoby se zdravotním postižením včetně mentálního.

Za skupinu uživatelů hodnou zvláštního zřetele je třeba pokládat osoby s postižením, které v důsledku svého zdravotního stavu nemohly nikdy pracovat a získat tak své osobní finanční zdroje (např. formou úspor, pojištění, prodejem majetku apod.) na zaplacení potřebné sociální služby. Současná výše plného invalidního důchodu „z mládí“ sice může pokrýt náklady na bydlení a stravu v dotované sociální službě, nikoliv však na bydlení v běžném bytě a stravování nakupované v běžné obchodní síti. Příspěvek na péči nepokryje náklady na poskytovanou pobytovou sociální službu.

Pokud by byla stanovena definice standardní sociální služby a její ceny pro konkrétní cílovou skupinu, mohla by být stanovena výše sociální dávky nebo jiného druhu nárokového příjmu pro osobu, které vznikne nárok v případě, že si kupuje služ-

bu u registrovaného poskytovatele. Pokud si osoba s postižením sociální službu nekupuje a náhradu této služby poskytuje fyzická osoba, řeší se úhrada ceny služby jiným způsobem (srovnej např. příspěvek na péči dle zákona č. 108/2006 Sb., o soci-

álních službách, s příspěvkem při péči o osobu blízkou dle původního zákona č. 482/1991 Sb., o sociální potřebnosti).

Autor je ředitelem organizace Marianum, poskytující sociální služby v Opavě.

Poznátky z praxe

Analýza důvodů podání žádosti o pobytovou sociální službu

Jaroslava Vítová

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, přinesl v postavení seniorů velice významné změny. Nastavil podmínky poskytování sociálních služeb včetně důrazu na kvalitu služeb a kvalifikační předpoklady pracovníků v sociálních službách. Seniorům otevřel možnost volby potřebné podpory a pomoci prostřednictvím vypláceného příspěvku na péči. Zákon, který vymezil veškeré sociální služby, definuje pobytová zařízení pro seniory jako zařízení, která poskytují pobytové služby osobám, jež mají sníženou soběstačnost zejména z důvodu věku a jejichž situace vyžaduje pravidelnou pomoc druhé osoby. Koncepce sociálních služeb byla postavena na předpokladu, že senior setrvá ve svém původním prostředí co možná nejdéle s využitím různých druhů terénních sociálních služeb či rodinných příslušníků. Extrémní úvahy o odlivu klientů rezidenčních zařízení zpět do přirozeného prostředí nedošly naplnění, zájemců o pobytové služby rovněž neubývá. Z analýzy záznamů zájemců o pobytovou službu je zřejmé, jaké jsou důvody k tak významné životní změně a jak se tato skutečnost odráží ve vnímání kvality života.

Ve všech obdobích svého života by člověk měl být - s respektováním případných zdravotních či psychických růzností - součástí svého přirozeného prostředí, v němž je zakořeněn, cítí se v něm bezpečně a je nedílnou součástí místního společenství. To platí i pro starého člověka, zvláště v případě, že využívá sociální služby. Zajištění bezpečného prostředí, ochrana jeho práv a vnímání jeho individuálních potřeb jsou nutnými předpoklady jeho dlouhodobé sociální integrace v původním i novém prostředí. Pokud přirozené prostředí znamená rodinu, vazby k blízkým, fungující domácnost, místo, kde člověk pracuje a realizuje své sociální aktivity, pak je samozřejmou součástí přirozeného prostředí i celá škála sociálních služeb. Služeb, které respektují jeho stávající způsob života a poskytují podporu pouze tam a v takové míře, kterou skutečně potřebuje. To platí i pro využívání služeb pobytových zařízení. Pokud pobytová zařízení pro seniory nazýváme domovy, pak je třeba mít na mysli, že domov je otiskem osobnosti člověka, součástí jeho identity; je symbolem sociálního začlenění, příslušnosti k rodině, sociální skupině, komunitě, sociální vrstvě; domov je zdrojem bezpečí a svobodného rozhodování.

Teoretická východiska

Postoje současné generace ke stárnutí a stáří významně ovlivní i kvalitu života budoucích generací, proto je důležité věnovat značnou pozornost kvalitě života ve stáří. MPSV tak činí v národních programech přípravy na stáří.

Stáří je fyziologický stav doprovázený řadou změn a výskytem především chronických onemocnění. Velice často dochází k slábnutí smyslového vnímání, např. postupná ztráta sluchu a zraku je pro starého člověka velice znevýhodňující skutečností. Jak uvádí Sýkorová, být seniorem a prožívat dané životní období znamená zvládat důsledky změn - ztrát stáří. Senioři se většinou snaží mít je pod kontrolou (Sýkorová, 2007). Vyrovnávání se se změnami ve stáří a s přibývajícím věkem obecně může probíhat, jak píše Minibergová, v různých modelech. Může být konstruktivní, závislé, starý člověk může zaujmout postoj obranný či nepřátelský až sebenařádný.

Stáří je velmi citlivá a křehká fáze lidského života a při jednání se starými lidmi je třeba respektovat, že každý jedinec je neopakovatelná bytost se specifickými potřebami a prožitky, vyžadujícími individuální přístup. Při poskytování sociálních služeb je proto nutné respektovat stávající způsob jejich života a poskytovat podporu pouze tam a v takové míře, kterou potřebují. Výjimkou není ani využívání pobytových zařízení.

Jak uvádí Lavička, v poslední době klesá počet úplných rodin, u kterých je možno předpokládat péči o jejich blízké, a vlivem demografických změn jsou omezeny možnosti péče o seniora v rodinném prostředí. Dále uvádí, že péče o seniora se stává vážným sociálním problémem předpokládajícím posílení společenské role péče o seniory, zejména rozvíjením všech forem komunitní péče (Lavička, 2006).

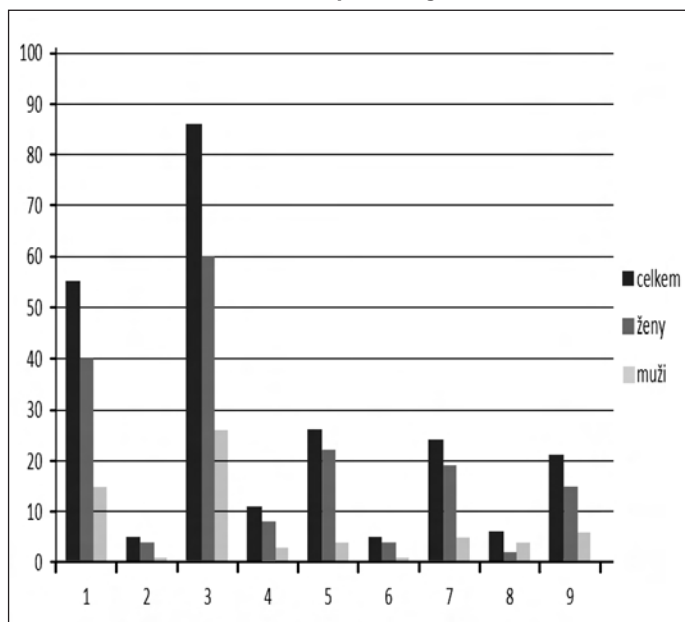
Bártlová upozorňuje na to, co činí definici zdraví SZO tak užitečnou, tj. že rovnocenné složky zdraví - tělesná, duševní a sociální, které jsou analyticky oddělitelné, tvoří ve skutečnosti propojený, strukturovaný a dynamický systém. Pojem zdraví člověka se s konečnou platností vymanol z tradičního biologizujícího pojetí, které se v medicíně v minulosti hluboce zakořenilo. Zároveň tato vícerozměrnost vymezení zdraví člověka umožňuje učinit závěr, že jde o jev, který se vztahuje nikoliv na samostatně existující individuuum, nýbrž na individuuum neoddělitelně spjaté se sociálním prostředím (Bártlová, 2005). V souladu s tímto vyjádřením zdraví jako všestranně vnímané pohody lze diskutovat problém přirozeného prostředí, kdy se starý člověk stává vězněm své historie, paralyzovaný závislostí na limitech obydlí, na majetkových poměrech a zájmech své rodiny, na platební neschopnosti, izolován od společnosti. Pobytové zařízení, má-li být chápáno jako domov, musí vnímat i to, že domov je otiskem osobnosti člověka, součástí jeho identity; je symbolem sociálního začlenění, příslušnosti k rodině, sociální skupině, komunitě, sociální vrstvě; domov je zdrojem bezpečí a svobodného rozhodování; domov utváří kontinuitu života, s domovem jsou spojeny vzpomínky. Poskytovatel sociální služby, který je schopen vnímat domov se všemi jeho atributy, k nimž patří soukromí, osobitost, svobodné rozhodování, péče o své prostředí a o sebe, život v intimní skupině, sousedství, lokální společenství atd., má ty nejlepší předpoklady k rozvoji služby, kterou lze nazývat dobrou praxí.

Tabulka č. 1: Stanovení kategorií

kat. sled. pod výrazem	typy vyjádření
1 do budoucna	do budoucna, až jednou budu bezmocná, abych si zabezpečil konec života, jistota do budoucna, až při zhoršení stavu, až nebudu moci
2 nedobré rod. vztahy	neshody v rodině, nechtějí se o mě starat, odmítají o mě pečovat, špatné rodinné vztahy
3 zdravotní důvody	zdravotní důvody, špatný zdravotní stav, potřeba ošetrovatelské péče, potřeba stálého dohledu
4 nevh. byt. podm.	malý byt a velká rodina, vyšší patra bez výtahu, nevyhovující bydlení z hygienických důvodů
5 osamělost	osamělost, cítím se sama, získat pocit jistoty a bezpečí, kontakt se stejnými lidmi, žít jako dřív ve společnosti stejně starých,
6 změna zař. soc. sl.	změna domova, kde jsem nespokojena, změna domova, dobré reference
7 blíž k rodině	rodina je v místě, bydlí zde zbytek rodiny, blíž k dceři, blíž k příbuzným, kontakt s rodinou
8 doprovod partnera	péče o nemocného manžela, kdybych onemocněla, nemá se o něj kdo postarat, zdravotní stav manželky, doprovod bezmocné manželky, chci být s manželem
9 bez důvodu	

Zdroj: vlastní výzkum

Graf č. 1: Porovnání sledovaných kategorií

Zdroj: vlastní výzkum

Starý člověk se špatně adaptuje na změny, rovněž se nerad rozhoduje. Změny v citovém prožívání spolu se sníženou schopností komunikovat v závislosti na zhoršení zraku a sluchu vedou k tomu, že se starý člověk může ocitnout v sociální izolaci, což umožňuje pocity osamělosti, méněcennosti, zbytečnosti (Minibergová, 2006). Předcházení sociální izolaci je jednou z hlavních zásad zákona o sociálních službách, pro poskytovatele je zásadním kritériem naplnění standardů kvality. Podpora v udržení či obnově sociálních vztahů klienta by měla být prioritou zvláště ve službách pobytového typu, kde jedinec snadněji opouští dosavadní vztahy. Ve společnosti je poměrně rozšířen předpoklad o předávání svého blízkého do péče a tím přenášení, nechceme-li říci přímo zbavování se odpovědnosti.

Matoušek zdůrazňuje, jak důležitá je spoluúčasť rodiny na péči o příbuzného, že i po přijetí do instituce pokračuje spolupráce s rodinou, rodina není zbavena odpovědnosti za péči, nekončí rodinné vztahy ani povinnost dětí vůči rodičům (Matoušek, 2005). Instituce nikdy nedokáže nahradit rodinu. Dobře nastavená služba však dokáže pomoci obnovit původní zprávaný vztahy nebo vytvořit nové. Při vhodném stavebním uspořádání, které respektuje soukromí, lze v určité modifikaci umožnit i péči o domácnost. Samozřejmostí je rozhodování a účast na dění instituce, zajistit uplatnění a seberealizaci i umožnit vzdělávání. Některé sociální aktivity je dokonce snadnější zajistit v rámci instituce než v domácnosti. Má-li zařízení vhodné podmínky, ale také odborně zdatný personál, je nabídka aktivit, společenských a kulturních akcí velice široká. Základním předpokladem ovšem je, že na prvním místě je přání jedince a jeho představy o naplnění potřeb. Ve vyšším věku

se člověk stává velice křehkým, často potřebuje přiměřenou pomoc druhé osoby, a to zejména v oblasti ochrany práv a oprávněných zájmů.

Jak uvádí Sýkorová, schopnost ochrany vlastní identity se daří stále obtížněji realizovat se zhoršujícím zdravotním, dochází k redukci rezervních zdrojů a senioři předávají kontrolu nad určitými doménami svého života druhým. Po vyčerpání zdrojů, především psychických, se senioři stávají totálně závislí a kontrola je přebírána druhými. V prvním kontextu je cílem udržet autonomii, ve druhém, tj. při naprosté nesoběstačnosti, se dostává na první místo zachování lidské důstojnosti a osobního bezpečí (Sýkorová, 2007). Závislost na službě může rovněž vzniknout neopodstatněným setrváním v tzv. přirozeném prostředí. Senior se pak již nedokáže dobře adaptovat na podmínky pobytové služby a podpora, se kterou by v dřívějším období dokázal dobře kompenzovat svůj stav, musí být nahrazena komplexní péčí. Koncepce nového pojetí sociálních služeb předpokládá odklon od péče k podpoře, existuje však reálné nebezpečí, že senior ani jeho okolí správně neodhadne situaci, kdy lze ještě za předpokladu dostupné dobré sociální služby poskytnout podporu a tím pomoci navodit kvalitní život. Oddalováním řešení situace senior vyčerpá veškeré své zdroje a musí být předán do péče jiného typu zařízení.

Cílem článku je seznámit s výsledky provedené obsahové analýzy evidovaných záznamů zájemců o pobytovou sociální službu a předložit rozbor důvodů uváděných jednotlivými zájemci konkrétní pobytové sociální služby pro seniory, tj. domova pro seniory. Analyzováno bylo 239 záznamů evidovaných zájemců. Získané informace jsou kvůli ochraně citlivých údajů používány anonymně bez přesnější specifikace respondentů.

Výsledky analýzy a jejich interpretace

Celkem 239 formulací důvodů jednotlivých zájemců o sociální službu bylo nejprve rozříděno podle pohlaví a byl stanoven průměrný věk. Důvody byly rozčleněny do 9 kategorií (viz tabulka a grafické znázornění počtu záznamů v jednotlivých kategoriích). Ženy, jichž bylo 174, tvořily významně větší část žadatelů než muži, jichž bylo 65. Průměrný věk žadatelů činil 80,8 roku, přičemž muži dosahovali průměrného věku 80,2 roku.

Graf č. 1 ukazuje rozdělení zkoumaného vzorku do jednotlivých kategorií. Tabulka č. 1 obsahuje jednotlivé kategorie označené sjednocujícím výrazem a rovněž příklady nejčastěji opakovaných formulací. Kategorie pod číslem 1 a pod shrnujícím vyjádřením „do budoucna“ značí skutečnost, že faktický zájem o sociální službu není aktuální, tyto zájemci v době provedení záznamu nechtějí využívat pobytovou sociální službu. Je otázkou diskuse, zda právě tyto evidované záznamy nevedou ke zkreslení počtu zájemců o tento typ sociálních služeb. Takto interpretovaný postoj seniorů ke své budoucnosti lze chápat jako odpovědný a postavený na svobodném rozhodnutí, jakým způsobem si chtějí zařadit poslední roky života. Současná koncepce sociálních služeb v ČR však tento postoj nepodporuje, pobytové sociální služby jsou zákonem vymezeny především pro osoby se závislostí na péči druhé osoby, a proto není při výběru klienta k umístění do pobytové služby rozhodujícím kritériem pořadí podání záznamu, ale jeho aktuální sociální potřebnost. V intencích tohoto přístupu by se mohlo připustit, že podání všech záznamů zahrnutých do této kategorie ztrácí smysl, způsobují pouze zvyšování počtu evidovaných žádostí. Z jiného pohle-

du však právě tato kategorie nejlépe odráží svobodné a odpovědné rozhodnutí seniora a je vyjádřením samostatnosti a schopnosti vnímat vlastní potřeby a limity.

Důraz na ochranu a realizaci základních lidských práv, především práva rozhodovat o své osobě přináší někdy seniorům složité životní situace. Mezi seniory jsou jedinci, kteří si plně uvědomují potřebu včas řešit svou budoucnost, protože z nejrůznějších důvodů nemají svou rodinu nebo naopak rodina existuje a oni sami nechtějí zůstat jako její přítěž. Důvody pro rozhodnutí využívat pobytové služby pro seniory mohou být rozmanité, ať již je to společenost, bezpečí, jistota, nepříznivě se vyvíjející zdravotní stav, osamělost atd. Podle současně nastavených podmínek jsou tyto seniory svým způsobem znevýhodněni. Mají právo rozhodovat sami o sobě, v souvislosti s naplňováním standardů je velmi zdůrazňována i možnost uplatňování vlastní vůle, ale současně jim není umožněno toto právo využívat. Domovy pro seniory, jak již bylo řečeno, jsou většinou limitovány příjmem osob závislých na péči druhé osoby v různém stupni, která je většinou sledována, i limity kognitivních funkcí a schopnosti objektivního náhledu na vlastní situaci.

Druhá kategorie vyjádřená nedobrymi rodinnými vztahy je zastoupena v poměrně malém počtu. Z celkového vzorku je takto definováno pouze 6 záznamů, z toho jen jeden muž. Význam rodiny je v oblasti sociální práce opakovaně zdůrazňován, zvláště pak v sociální práci se seniory, a to nejen v tzv. přirozeném prostředí, ale rodinné vztahy a vazby podporuje každá dobrá sociální služba i v době, kdy se senior stane jejím klientem. Rodinné kontakty se odráží i v kategorii pod číslem 7, která reflektuje naopak dobré rodinné vztahy a je zastoupena významně vyšším počtem.

Počet rodin, uvádí Bruthansová, ochotných a schopných se o svého nemocného a často i nesoběstačného člena rodiny postarat, klesá. Jejich péči zpravidla supluje zdravotní a sociální péče (Bruthansová, 2006). Je třeba vzít v úvahu i stav, jenž lze

označit jako závislost. Pocit závislosti může být za určitých podmínek v rodině větší než v pobytové službě. Rodina nechce opouštět svého člena, je však velice ovlivněna ekonomickou situací, možností zaměstnání, nepříznivou bytovou situací, dalšími nezapomenutelnými členy. Ve snaze zabránit případným zdravotním komplikacím, úrazům apod. zůstává nejstarší člen rodiny odkázán na doprovázení některého z ostatních členů rodiny, který ovšem má svůj denní program, čímž se čas stává velice limitovaným. Senior přestává sám opouštět nejprve byt, později svůj pokoj, nepoužívané schopnosti a dovednosti velice rychle ztrácí, jeho závislost na druhých se prohlubuje, přičemž narůstá osamělost až izolace uprostřed pečující rodiny.

Lehký paradox se ukazuje v porovnání počtu záznamů vážících se ke kontinuitě rodiny a jiných blízkých osob, s počty záznamů kategorie definované v tabulce pod číslem 5 pojmem osamělost. Ve zkoumaném vzorku jsou tyto dvě kategorie co do velikosti téměř totožné. Osamělost seniora je velice závažný stav, který snadno vede k sociálnímu vyloučení a těžkému strádání starého člověka. S plným vědomím závažnosti této skutečnosti je při hodnocení potřebnosti zájemce o pobytovou sociální službu fakt osamělosti významným upřednostňujícím prvkem k přijetí.

Byla evidována i řada žádostí či záznamů bez uvedených důvodů. Zbývajících méně zastoupené kategorie jsou dostatečně výmluvné a nepotřebují širší komentář. Nejvíce zastoupená kategorie pod číslem 3 uvádí zdravotní důvody. Stáří je doprovázeno fyziologickým úbytkem somatických, ale i funkčních schopností organismu vyrovnávat se se zevními vlivy. Ačkoli stáří není samo o sobě nemocí, je charakterizováno zvýšeným výskytem především chronických onemocnění. Protože převaha zdravotní péče přináší násilné vtlačení do role pacienta, je třeba, jak uvádí Matoušek, mít na mysli, že věk sám o sobě není důvodem zvýšené potřeby péče. Potřeba sociální práce se seniory se objevuje až v mimořádných situacích, které způsobují sociální a zdravot-

ní faktory. Sociální práce se soustřeďuje do oblasti péče o ty seniory, jejichž zdravotní stav je spojen s poklesem funkčních schopností a soběstačnosti (Matoušek, 2005).

Závěr

Problematická situace se pro seniora může vyvinout z neopodstatněného setrvávání v tzv. přirozeném prostředí. Senior se pak již nedokáže dobře adaptovat na podmínky pobytové služby a podpora, se kterou by v dřívějším období dokázal dobře kompenzovat svůj stav, musí být nahrazena komplexní péčí. Koncepce nového pojetí sociálních služeb předpokládá odklon od péče k podpoře, existuje však reálné nebezpečí, že senior ani jeho okolí správně neodhadne situaci, kdy lze ještě za předpokladu dostupné dobré sociální služby poskytnout podporu a tím pomoci navodit kvalitní život. Oddalováním řešení situace senior vyčerpá své veškeré zdroje a musí být předán do péče jiného typu zařízení.

Literatura:

- Bártlová, S. *Sociologie medicíny a zdravotnictví*. 6. vyd. Praha: Grada, 2005. 188 s. ISBN 80-247-1197-4
- Bruthansová D. - Červenková, A. *Sociálně zdravotní služby poskytované klientům na ošetrovatelských odděleních domovů důchodců a v léčebnách dlouhodobě nemocných se zřetelem k jejich sociální situaci a zdravotnímu stavu*. 1. vyd. Praha: 2006. 87 s. ISBN 80-87007-35-2
- Lavička, F. et al. *Kvalita života seniorů - rodinné vztahy, zdraví, zdravotnictví*. In *Sborník III. Mezinárodní konference, Problematika - Generace 50 plus*. České Budějovice: 2006. s. 84-91. ISBN 80-7040-903-7
- Matoušek, O. et al. *Sociální práce v praxi*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005. 352 s. ISBN 80-7367-002-X
- Minibergová, L. - Dušek, J. *Vybrané kapitoly z psychologie a medicíny pro zdravotnický pracovník se seniory*. 1. vyd. Brno: NCO NZO, 2006. 67s. ISBN 80-7013-436-4
- Národní program přípravy na stárnutí na období 2008-2012* (Kvalita života ve stáří). Poslední aktualizace 1. 8. 2008. [online] [cit. 2010-12-28] Dostupné z <<http://www.mpsv.cz/cs/5045>>
- Sýkorová, D. *Autonomie ve stáří, kapitoly z gerontologie*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2007. 284 s. ISBN 978-80-86429-62-5
- Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách.

Autorka je ředitelkou Domu Kněžny Emmy, domova pro seniory.

Odborníci na sociální politiku se sešli na konferenci v Bratislavě

Na půdě Národohospodářské fakulty Ekonomické univerzity v Bratislavě se 9. 6. 2011 uskutečnila mezinárodní vědecká konference „Východiska a výzvy pro sociální politiku v nastávajícím desetiletí“. Konferenci organizovala Katedra sociálního rozvoje a práce pod záštitou ministra práce, sociálních věcí a rodiny SR RNDr. Josefa Mihála a rektora Ekonomické univerzity v Bratislavě Dr.h.c. prof. Ing. Rudolfa Siváka, Ph.D.

Více než 60 předních odborníků ze Slovenska, České republiky, Maďarska a Polska se zamýšlelo nad základními východisky a klíčovými výzvami, které stojí před sociální politikou v následujícím desetiletí. Základní teze konference byly následující - výzvy pro kvalitu života a sociální kvalitu v 21. století, možnosti a limity hospodářské a sociál-

ní politiky, znalostní ekonomika a její makroekonomické souvislosti, sociální koheze v podmínkách aktuálního ekonomického a sociálního vývoje, nové trendy na globálním a regionálním trhu práce a progresivní trendy v managementu lidských zdrojů.

Plenární zasedání, ve kterém vystoupili např. prof. György Boda - Corvinus University Budapešť, prof. Ing. Eva Rievajová, Ph.D. - vedoucí Katedry sociálního rozvoje práce NHF EU v Bratislavě, MUDr. Ivan Juráš - generální ředitel Ústředí práce, sociálních věcí a rodiny, prof. Ing. Milan Šíkula, DrSc. - ředitel Ekonomického ústavu SAV Bratislava, otevřelo některé zásadní otázky, mezi které patří zejména vazby sociální politiky k vývoji sociálního státu, který musí směřovat k zásadní modernizaci. Druhou otázkou byl ekono-

nomický kontext sociální politiky, zejména konkurenceschopnost a znalostní ekonomika. Třetí otázkou je soubor problémů spojených s trhem práce.

Plenární zasedání probíhalo ve dvou základních sekcích. Příspěvky v sekci „Možnosti a limity pro sociální politiku“ se zabývaly základními otázkami, vymezujícími možný budoucí vývoj sociální politiky. Druhá sekce „Znalostní ekonomika a výzvy pro trh práce“ přispěla k poznání souvisejících problémů nejen z evropského hlediska, ale zejména z konkrétních přístupů v České a Slovenské republice.

Příspěvky účastníků byly vydány v recenzovaném sborníku abstraktů a v plném znění publikovány na CD-ROM.

Vojtěch Krebs, VŠFS

Krise otevřela nový prostor pro diskriminaci

Podle zprávy ILO „Equality at work: The continuing challenge“ se množí stížnosti na diskriminaci v oblasti práce a zaměstnávání, která v období zhoršených ekonomických podmínek získala na variabilitě a jejíž důvody se znásobily. V období útlumu ekonomiky není na antidiskriminaci a práva pracovníků kladen dostatečný důraz. Výtah z tohoto materiálu přináší nejdůležitější zjištění.

Úsporná opatření a krácení rozpočtových výdajů na politiku zaměstnanosti, inspekci práce a financování institucí zaměřených na podporu rovnosti a nediskriminace mohou vážně omezit jejich schopnost diskriminaci a nerovnému zacházení předcházet a bránit a mohou rovněž ohrozit výsledky úsilí v této oblasti dosažené v předchozím období. Podle zprávy se objevují nové formy diskriminace v práci, přičemž ani na dosavadní se zatím nepodařilo úspěšně reagovat.

Autoři zprávy uvádějí několik zásadních zjištění:

- Přestože bylo v posledních desetiletích dosaženo pokroku na poli genderové rovnosti, stále existují rozdíly v odměňování práce mužů a žen, jejichž mzda dosahuje v průměru jen 70–90 % mzdy mužů.
- I když byla v posledních letech zaváděna flexibilní pracovní schémata umožňující skloubit práci a péči o rodinu, pořád se běžně vyskytuje diskriminace z důvodu těhotenství a mateřství.
- Také sexuální obtěžování zůstává na pracovním místě a nejčastěji jsou mu vystaveni mladí, finančně závislí, osamělé nebo rozvedené ženy a migranti, z mužů pak mladí, gayové a členové etnických a rasových menšin.
- Rovněž rasismus je stále aktuální. Bariéry bránící rovnému přístupu na trh práce je třeba stále odstraňovat, zvláště pro osoby afrického a asijského původu, původní obyvatelé a etnické menšiny a ze všeho nejvíce pro ženy z těchto skupin.
- Migrující pracovníci se setkávají s diskriminací v přístupu k zaměstnání a mnozí také v zaměstnání, a to včetně přístupu k systémům sociálního zabezpečení.
- Zvyšující se počet žen a mužů rovněž zažívá diskriminaci z důvodu víry, přičemž diskriminace z důvodu politického přesvědčení se obvykle projevuje ve veřejném sektoru, kde se odlišné politické přesvědčení může stát faktorem ovlivňujícím přístup k zaměstnání.
- Jak dokazuje nízká míra zaměstnanosti osob se zdravotními postiženími, i diskriminace z tohoto důvodu dosud přetrvává.
- Také osoby s HIV/AIDS jsou vystaveny diskriminaci, pokud je na toto onemocnění zavedeno povinné testování nebo testování za podmínek, které nejsou skutečně dobrovolné a důvěrné.
- V EU 64 % dotazovaných očekávalo, že ekonomická krize povede k větší věkové diskriminaci na trhu práce.
- V omezeném počtu průmyslově vyspělých zemí se začala objevovat diskriminace související s životním stylem, zvláště v souvislosti s kouřením a obezitou.

Diskriminace migrujících pracovníků a z důvodu rasy

Podle odbornice ILO Lisy Wong není nárůst rasové diskriminace v tomto období žádným překvapením, protože etnické minority jsou vystaveny diskriminaci na trhu práce a v oblasti vzdělávání a zdravotní péče i v době, kdy se ekonomice daří.

Minority mohou být také výrazně hůře postiženy úspornými opatřeními přijímanými ke snížení zadlužení států, zvláště dotýkají-li se sociálních služeb a integračních programů. Stávají se také častěji cílem rasistické rétoriky politických extrémistů, což přispívá k další diskriminaci. I když důvody vedoucí k rasové diskriminaci a sociálně ekonomické exkluzi jsou známe, k jejich sledování na národní úrovni chybějí přesná data i jasná definice důvodů diskriminace. K tomu chybějí lidské, finanční i technické zdroje.

Jedním z indikátorů diskriminace v oblasti práce je míra nezaměstnanosti, která ukazuje, že určité rasové minority byly současným ekonomickým poklesem postiženy zvláště těžce. Například data z USA ukazují výrazné rozdíly podle toho, zda se jedná o Afro-Američany nebo bělochy či jiné minority. I v Brazílii je jejich nezaměstnanost vyšší, i když rozdíly nejsou tak výrazné.

I když v posledním desetiletí byly učiněny některé kroky k odstranění rasové diskriminace, nebylo dosaženo téměř žádného pokroku. V řadě evropských zemí, např. v Bulharsku, Irsku či ve Finsku, existují programy zaměřené na romskou populaci, je jich však málo. Podle European Roma Rights Centre (ERRC) je v Evropě rasová diskriminace Romů stále běžná a přispívá k jejich sociálnímu vyloučení a chudobě. Mnozí z nich jsou nevzdělaní a nezaměstnaní, žijí segregovaně a v nekalitních formách bydlení. Nedostatek vzdělání, odbornosti a pracovní zkušenosti je pak velkou bariérou jejich uplatnění na trhu práce. I když existují různé programy zaměřené na změnu této situace, není jich dostatek a nejsou dostatečně propojeny.

Objevují se znovu úvahy, zda by v případě diskriminace nepomohla afirmativní opatření, případně zavedení kvót. Podle odborníka Paula Abella však na pracovním místě afirmativní opatření nefungují. V majoritě vyvolávají negativní emoce, zatímco podporovaná minorita se cítí být stigmatizována. V případech, kdy už byla taková opatření přijata, jako např. v Jihoafrické republice, však varuje před jejich předčasným ukončením, protože by se snadno mohlo stát, že dosažené výsledky by byly ztraceny. Podle jeho názoru však bude v budoucnu nutná větší diverzita, zvláště

vzhledem k demografickým trendům v evropských zemích, kde populace rychle stárne. Například již nyní jsou si stavební firmy vědomy toho, že v budoucnu nebudou jejich zaměstnanci nutně evropského původu.

Tvrdá data o rasové diskriminaci je velmi těžké získat, často jsou jejich zdrojem jen oznámení ze strany diskriminovaných. Takové údaje mohou být indikátorem určitých trendů, jsou však příliš závislé na osobní interpretaci toho, co se událo. Také údaje o stížnostech na diskriminaci v zaměstnání a zaměstnávání mohou být jen indikativní, i když v tomto případě jich není nedostatek. Např. v roce 2009 bylo 45 procent stížností přijatých belgickým Centre for Equal Opportunities and Opposition to Racism rasově motivovaných, z toho 36,5 % se týkalo přístupu k zaměstnání a 56,1 % pracovních podmínek. Australská Human Rights Commission uvádí podobné údaje. Francouzská Haute Autorité de Lutte contre les Discriminations et pour l'Égalité (HALDE), která se zaměřuje na potírání diskriminace a podporu rovnosti, hlásila, že rasová diskriminace zůstává hlavním důvodem podávání stížností na diskriminaci.

Problém takových údajů spočívá v tom, že v určitém kontextu může nárůst stížností indikovat pozitivní vývoj v chápání a lepší porozumění tomu, co diskriminace je, nebo rostoucí důvěru v efektivnost odpovědných institucí a orgánů či mohou být indikátorem úplně jiných faktorů. Např. v USA hlásila Equal Opportunity Employment Commission (EOEC) v roce 2010 rekordní počet stížností rasové diskriminace na pracovišti, což podle její mluvčí Justine Lisser může spíše odrážet těžké ekonomické období než nárůst rasové diskriminace jako takové, protože za situace, kdy lidé hůře shánějí práci, spíše podávají stížnosti na diskriminaci. Nedostatek dat jednak ztěžuje monitoring diskriminace, jednak odůvodňuje neaktivitu při jejím omezování.

Migrující pracovníci patří ke skupinám nejvíce postiženým ekonomickým poklesem, protože jsou často zaměstnáváni ve stavebnictví nebo v oblasti turistického ruchu, které bývají zasaženy jako první. V těžkých ekonomických časech se podle experta ILO Patricka Tarana stávají subjektem těžší diskriminace a současná krize není výjimkou. Dochází k napadání migrujících pracovníků, jako např. v Jihoafrické republice v roce 2008, kdy bylo zabito 60 zahraničních migrantů a okolo 10 000 jich zůstalo bez domova. V Rosarnu v Itálii bylo během nepokojů zraněno 53 migrujících pracovníků a 1000 jich bylo posláno do deportačních center. Takovéto jednání ohrožuje

soudržnost společnosti a demokratická pravidla soužití. Proto je nutné situaci rychle řešit, zejména prosazováním antidiskriminační legislativy.

Podle něj je však třeba zlepšit pracovní podmínky nejenom pro migrující pracovníky, ale také pro ohrožené skupiny občanů v zemích zaměstnávajících migranty. Stejný názor má i Madeleine Sumption z Migrant Policy Institute ve Washingtonu, podle níž je jednou z častých výhrad proti migrujícím pracovníkům to, že přijímají práci za nižší mzdu a ovlivňují tak negativně pracovní podmínky v hostitelské zemi. Ekonomové se podle ní shodují v tom, že z dlouhodobého hlediska má imigrace malý, ale pozitivní dopad na mzdy a zaměstnanost, protože přispívá k růstu ekonomiky. Pro určitý segment pracovní síly, zhruba pro 10 procent nejnižší vydělávajících, však znamená mírně nižší růst mezd a větší konkurenci v boji o pracovní místa.

Podle poznatků tohoto institutu má další rok vzdělání daleko větší vliv než negativní dopady zaměstnávání imigrantů, a je proto důležité přijímat opatření zaměřená na vzdělávání, rozvoj pracovní síly a rekvalifikace nebo na flexibilnější formy zaměstnávání, které jsou v dlouhodobém horizontu efektivnější než snaha bránit imigraci a přijímat antiimigrační legislativu.

Podle Claire Courteille z International Trade Union Confederation (ITUC) je rovněž důležité zaměřit se na to, jak s migrujícími pracovníky zacházejí zaměstnavatelé. Měli by mít nárok na stejné sociální zabezpečení, zdravotní služby, mzdy a právo vstoupit do odborů. Princip stejného zacházení s migrujícími pracovníky by se měl stát základem migrační politiky. Pokud nebudou migrantům zaručena stejná práva, povede to k sociálnímu dumpingu, protože zaměstnavatelé upřednostňují levnější práci. Pokud nebudou schopni najmout pracovníky za nižší než obvyklou mzdu, domácí pracovní síly se nebudou cítit migranty ohroženy a poklesne i diskriminace. Patříčné prosazování právní úpravy rovného zacházení by mělo zaměstnavatele odrazovat od najímání ilegálních migrantů, jejich využívání a od ilegální migrace obecně. Vzhledem k tomu, že v Evropě jsou hranice hodně propustné, ilegální migraci stejně nelze účinně bránit (např. většina stavebních dělníků v Bruselu je ilegálních). Zastává také názor, že jednou z cest, jak omezovat diskriminaci, je zaměřit se na pozitivní přínos imigrantů. Nejsou jen zdrojem levné pracovní síly, přinášejí také podnikatelský zápal a schopnosti.

Tento postoj podpořil i Michael Hüther z Institute for the German Economy (IW), když IW oznámil, že v příštích dvou letech do Německa pravděpodobně přijde 800 tisíc migrujících pracovníků ze střední a východní Evropy, což představuje výrazný skok oproti dřívějšímu vládnímu odhadu zhruba 280 000. Řekl, že tento příliv je nutný k podpoře ekonomického růstu v době rostoucího nedostatku nabídky vhodných profesí. Německé odbory žádají opatření, která

by zabránila mzdovému dumpingu a unfair konkurenci pro nejméně kvalifikované německé pracovníky včetně minimální mzdy.

Národní ekonomiky jsou ovlivňovány různými vzájemně si konkurujícími zájmy. Ze strany zaměstnavatelů je zájem jak o pracovníky s co nejvyšším vzděláním a kvalifikací, tak o nízko placenou pracovní sílu. Domácí pracovní síla chce ochranu proti sociálnímu dumpingu. Vlády situaci ovlivňují v závislosti na svých politických postojích a politickém cyklu. Prosazování antidiskriminačních opatření a legislativy bez toho, aby se bral ohled na to, jakou roli migrující pracovníci hrají v určitých segmentech národních ekonomik, jen hraje do rukou demagogů.

Diskriminace žen

Další oblastí je diskriminace žen v zaměstnání. Podle Global Report on Discrimination vydané ILO v roce 2011 jsou ženy nadále diskriminovány na pracovišti, a to v oblasti dostupných prací, odměňování, benefitů, pracovních podmínek a přístupu k řídicím pozicím. Podle posledních dat žije celosvětově v chudobě 829 milionů žen, zatímco mužů jen 522 milionů. Poslední nezávislé výzkumy provedené v Evropě a Asii také ukázaly, že z nejrůznějších důvodů jen velmi málo žen během své kariéry dosáhne pozice ve vyšším managementu nebo v podnikových radách.

Ke zvýšení podílu žen na řízení a ve vedení podniků byla v posledních letech přijímána různá opatření. V Norsku zavedli v roce 2002 politiku kvót, podle níž musí mít všechny řídicí rady veřejných podniků do roku 2005 minimálně 40 procent žen. Pokud by toho nebylo dosaženo, může být podnik rozhodnutím soudu zrušen. V důsledku toho se podíl žen v kontrolních radách zvedl z 25 % v roce 2004 na 42 % v roce 2009. S cílem dosáhnout toho, aby byl dostatek kvalifikovaných žen připravených pro takovou činnost, Confederation of Norwegian Enterprises (NHO) připravila 18měsíční program Female Future (FF), během něhož jsou mladé Norky připravovány pro vedoucí pozice. Vzhledem k pozitivním výsledkům byly v Rakousku, Japonsku a Ugandě vytvořeny jeho národní varianty.

Také ve Francii letos přijali legislativu, která ukládá veřejně zapsaným podnikům dosáhnout do roku 2017 40procentní podíl žen v řídicích orgánech. Kvóty byly uzákoněny i v takových zemích, jako jsou Island, Nizozemsko nebo Španělsko. Potírat diskriminaci v práci se pomocí praktických návodů, vytvářením kodexů a šířením dobré praxe snaží také International Organisation of Employers (IOE). International Trade Union Confederation (ITUC) hájí zejména práva pracovníků, kteří jsou diskriminací nejvíce ohroženi, včetně žen, migrantů, rasových a etnických menšin, a to zejména rovné zacházení a odměňování.

Přes všechna tato opatření vedoucí k prolovení „skleněného stropu“ nejsou ženy reprezentativně zastoupeny ve vrcholných

řídicích a kontrolních orgánech. V podnicích obvykle nadále převažuje názor, že schopné ženy mají stejnou možnost dosáhnout nejvyšších pozic v podnicích jako muži. I když je jich málo, jejich počty pomalu stoupají. Proto je těžké přesvědčit nejvyšší management podniků tvořený převážně muži k tomu, aby přijali proaktivní opatření k posílení zastoupení žen v nejvyšších funkcích. Podle Ayomi Fernando z Employers' Federation of Ceylon (EFC) by se organizace měly zaměřit na to, co v jejich chodu brání tomu, aby ženy dosáhly nejvyšších pozic, a přijmout odpovídající opatření, která ženám umožní sladit pracovní a rodinné povinnosti. Susan Maybud, specialista ILO, preferuje používání termínu „afirmativní opatření“ před termínem „pozitivní diskriminace“. Afirmativní opatření chápe jako snahu podpořit povyšování žen, dát jim možnost prokázat své schopnosti a dokázat, že není nutné ženy držet na nižších pozicích a povyšovat jen muže.

Dokladem toho, že zastoupení žen ve vyšších pozicích je v některých zemích stále velmi nízké, jsou výsledky studie provedené Human Resources (HR) consulting and outsourcing firm Aon Hewitt India ve více než 200 indických podnicích, zaměřené na přijímání do zaměstnání, vedoucí pozice, rozvojové programy, rovnost v odměňování a HR praxi. Ženy tvoří téměř 40 % absolventů vysokých škol a zhruba 30 % nově přijatých pracovníků v některých oborech, např. v IT, zatímco ve výrobě a obchodě jen 10 %. Podíl žen však výrazně klesá na úrovni středního managementu (6–10 %) a na úrovni vyššího managementu už dosahuje méně než 3 %. Ve vedení podniků už jich je zastoupeno méně než 1 %.

Diskriminace kuřáků

V poslední době se vedou rovněž diskuze o tom, zda omezování kouření na pracovištích jen do vymezených prostor, případně screening uchazečů o práci s cílem zjistit, zda jsou kuřáci, lze považovat za diskriminaci. Podle názoru Andrewa Beana z HR konzultační agentury ze Ženevy je odmítání přijmout kuřáky do zaměstnání stejně jako odmítat je zaměstnat z důvodu jejich víry, životního stylu nebo politického přesvědčení.

Podle expertky ILO Lisy Wong klíčovým principem nediskriminace a rovnosti v práci je, že všechna rozhodnutí o zaměstnání dané osoby musí být založena na její schopnosti vykonávat danou práci. Pokud je však prokázáno, že kouření - včetně kouření mimo pracovní dobu a pracoviště - může negativně ovlivňovat vykonávání pracovních úkonů, pak je nepřijetí kuřáka v pořádku. Stejně tak je kouření platným důvodem k propuštění z práce, pokud škodí spolupracovníkům nebo jiným lidem, s nimiž se kuřák může dostat do styku během své práce. Odmítnutí přijmout pracovníka, protože ve svém volnu kouří, nebo jeho propuštění z téhož důvodu by však znamenalo diskriminaci a ne-

oprávněný zásah do jeho osobního života. Přesto v praxi k aplikaci určitých omezení dochází, např. Mezinárodní organizace práce (WHO) přijala v roce 2005 rozhodnutí o vyřazování kuřáků z řad žadatelů o práci, pokud neprojeví vůli s kouřením skončit. Odůvodňuje to tím, že WHO stojí v čele kampaně zaměřené na potírání kouření a musí zajistit, aby její principy byly uplatňovány ve všech aspektech její práce, tedy i při přijímání pracovníků.

Zákaz kouření ve veřejných prostorách však má i negativní ekonomické dopady, stěžují si zejména provozovatelé restaurací a podobných zařízení, kteří přišli o část své klientely.

Diskriminace z důvodu věku

Nedaří se omezovat ani diskriminaci z důvodu věku, přežívající stereotypy

mohou přímo ovlivňovat pracovní perspektivu starších osob, které jsou odmítány, žádají-li o práci, nebo nejsou z tohoto důvodu povyšovány. Podle Lisy Wong mohou být starší pracovníci částečně postiženi současnou ekonomickou krizí, i když v řadě států je platná legislativa zakazující přímou i nepřímou diskriminaci z důvodu věku a proběhly zde na toto téma rozsáhlé informační kampaně.

Vyšší počty hlášených případů diskriminace z důvodu věku mohou být dokladem jak vyšší incidence, tak vyšší informovanosti veřejnosti o právech starších lidí. Mezinárodní organizace práce věnuje zaměstnávání starších lidí pozornost už od 80. let, vypracovala v tomto směru doporučení, v němž hájí rovnost příležitostí a zacházení se staršími pracovníky, mj. v oblasti odborného školení, pracovních podmínek a pracovní kariéry. Doporučení bylo v poslední

době doplněno informačním materiálem, v němž jsou uváděna pozitiva zaměstnávání starších a mladších pracovníků.

Starší pracovníci nejsou homogenní masou, mají různé potřeby. Někteří pokračují v práci z ekonomických důvodů, jiní mají potřebu uplatnění, další už nejsou schopni pracovního uplatnění nebo jsou finančně zajištěni a mohou odejít do důchodu. Flexibilní pracovní doba a přízpůsobené podmínky umožní zaměstnavatelům využít pracovního potenciálu starších pracovníků a současně umožnit předávání zkušeností pracovníkům mladším. V řadě zemí také existují organizace zaměřené na vytváření možností zaměstnávání starších pracovníků. I někteří zaměstnavatelé již pochopili výhody jejich zaměstnávání a přizpůsobili tomu svou zaměstnavatelskou politiku.

Zdroj: www.ilo.org Zpracovala H. Lisá

Informační servis čtenářům

Sociální politika systematicky podle oborů

Igor Tomeš: *Obory sociální politiky*

Praha, Portál, 2011. 366 s. ISBN 978-80-7367-868-5

Nová kniha je třetí částí impozantní autorské trilogie věnované sociální politice, jejíž předchozí dva díly byly publikovány nakladatelstvím Portál v letech 2009 a 2010. První část představoval „Úvod do teorie a metodologie sociální politiky“ (viz recenzi J. Biskupa v FSP 3/210, s. 28) a druhou část, kde byl autor vedoucím širšího kolektivu, představovalo dílo „Sociální správa - úvod do teorie a praxe“, vydané v roce 2002 a potom znovu v přepracovaném vydání v roce 2010 (viz recenzi J. Biskupa v FSP 6/9009, s. 30). Nová kniha je unikátním kompendiem sociálních politik v širokém - v podstatě dokonce nejširším - slova smyslu. Její autor je u nás zjevně jediným, kdo je schopen takovou šíři problémů sám zvládnout.

Politiky v sociální oblasti představuje Igor Tomeš ve struktuře, která - jak zdůrazňuje - je autorská, nicméně (resp. právě proto) velmi logická pro jasný sled výkladu a zároveň pro pochopení sociální politiky jako „otevřeně uzavřeného“ systému, který je paprskovitě nasměřovaný a současně vnitřně provázaný. Měl by tedy nutně být také dobře vybalancovaný z hlediska aktérů, odpovědností a adresátů. I když autor prezentuje 21 vybraných okruhů jako nikoli vyčerpávajících celou oblast, lze si jen těžko představit další významné politiky, které by byly v tomto výčtu pomínuty. Po úvodní kapitole razící průřezové principy a cíle sociální politiky je každému z okruhů věnována samostatná kapitola.

Zkušený autor se zmočňuje složitěmu tématu se suverenitou a hlubokými zna-

lostmi, násobenými praktickými zkušenostmi z koncipování sociální legislativy v řadě zemí jihovýchodní Evropy a střední Asie, v Rusku, na Ukrajině a v Pobaltí. V tomto ohledu je studie jakožto učebnice výjimečná, protože jen málo pedagogů může využít praktických zkušeností z koncipování reformy sociálního systému. Výklad jde mnohde do velkých podrobností - i jako učebnice je text dosti náročný, což je samozřejmě třeba brát jako pozitivum. Teoretický výklad je prokládán drobnými sondami do historie, kde autor na příkladech ukazuje, jak hluboké kořeny má moderní sociální stát.

Zamýšleným cílovým čtenářem publikace je vysokoškolský student, nicméně kniha zajisté osloví širší okruh lidí zajímajících se o sociální problémy, minulá řešení a také osidla, která jsou nastavena odborníkům, kteří tyto politiky navrhnou, a samozřejmě i jejich realizátorům. Ti totiž často musí čelit vyvolaným reperkusím, které mohou být omezeně stavovské či generační, ale také masové a tedy výhodně využitelné v politickém zápolení v pozitivním i negativním smyslu. V tomto směru je neocenitelná hloubka znalostí autora, pokud jde o dlouhé dějiny sociální politiky, a jeho přímá zkušenost z designu a implementace politik v různých transformujících se zemích, kde navíc často šlo o koncipování zbrusu nového systému.

Kniha je rozdělena do sedmi velkých částí. Pojátkem výkladu je evropský sociální model, který stojí na principech rovnosti, důstojnosti, svobody, solidarity a participa-

ce. Vysvětlením těchto principů celá publikace také začíná. Dále pak autor pokračuje výkladem oborů sociální politiky podle předmětu (sociální události). Vychází z Beveridgeovy systematiky. Její autor redefinoval a rozšířil sociální odpovědnost státu vůči občanům ve směru od péče o chudé k rozvoji lidského potenciálu a podpoře aktivního života ve standardním sociálním prostředí.

Po vytčení obecných principů a cílů všech oborů sociální politiky jsou jednotlivé sekce věnovány oblastí zdraví, vzdělání, výdělečné práci, sociální bezpečnosti, opatřením proti zanedbanosti a podpoře národnostních menšin a migrantů, v dalším podrobném členění. Autor v názvu každé sekce používá příznačné slovo „úsilí“. Jde skutečně o úsilí, kdy na žádoucí z problémových oblastí neplatí jednoduchý a všeplatný recept, nýbrž v každé z nich je třeba hledat schůdné a navzájem provázané cesty, podle daných podmínek a měnící se situace. Výklad v jednotlivých konkrétních oborech dodržuje sled od pojmového aparátu přes právní rámec národní a mezinárodní, odpovědné instituce a organizace až k vybraným systémovým otázkám a problémům realizace.

V rozsahově omezené publikaci zahrnující tak rozsáhlou tematickou oblast nelze vždy hledat hloubkové sondy jednotlivých problémů sociální politiky, akcenty jsou spíše položeny na systémové a multidisciplinární pojetí - s preferencí práva a sociální politiky, avšak neopomíjející ani sociologické a ekonomické aspekty. Analýzy zdůrazňují vzájemné souvislosti a vazby

spíše než detaily. To odpovídá autorskému záměru, nicméně čtenář se může setkat s nedotažeností některých myšlenek nebo chybějící reakcí na některé velké evropské iniciativy z hlediska vyhodnocení míry úspěchu minulých a míry realismu budoucích - konkrétně například Strategie Evropa 2020 je zmíněna jen v souvislosti s podporou vzdělání.

Za zásadní považují autorovo naléhání na odpolitizování sociální politiky, jeho poukaz na nebezpečí jejího stranického, populistického a tedy i krátkodobého pojetí. Podle Tomeše by politik měl formulovat cíle a odborník pak hledat cesty, jak jich úspěšně dosáhnout. Tak tomu bylo například při přípravě prvního československého zákona o sociálním pojištění z roku 1924, která byla svěřena odborníkům pod vedením profesora Emila Schön-

bauma (který, mimochodem, se po svém vynuceném odchodu do ciziny podílel na reformě sociálního pojištění v řadě zemí Latinské Ameriky, ve Spojených státech a v Kanadě). Zákon vydržel až do roku 1948, kdy byl nahrazen neméně dobře připraveným zákonem o národním pojištění. Opakem byly ovšem komunistické reformy koncipované „podle sovětského vzoru“.

Tento přístup podtrhuje autor v závěru, kde jako poučení z analýz říká: „Dílčí oporunní reformy motivované krátkodobým politickým ziskem se opakovaně v historii sociální ochrany ukázaly jako velmi nákladné a tím i pro společnost konec konců škodlivé. Reformy po druhé světové válce byly úspěšné tam, kde byly svěřeny odborníkům (ne lobbistům zájmových skupin a politikům), protože sociální ochrana se stala velmi komplexní záležitostí a povrch-

ní a zjednodušené pohledy jen oslabují její roli ve společnosti a činí z ní předmět politických populistických lícitací ... Proto v řadě států (např. skandinávské) upustili od předvolebních sociálních lícitací a změny v sociální ochraně učinili předmětem sociální dohody napříč politickým spektrem“ (s. 343).

Recenzovaná kniha je, spolu s předchozími, cenným vkladem do teorie a analýzy sociální politiky u nás v evropském a světovém kontextu. S odvoláním na konstataci Jiřího Biskupa v recenzi na Tomešův předchozí spis lze jen potvrdit, že její autor a jeho dílo představují v tom nejlepším smyslu pokračování české školy sociální politiky, jejíž kořeny tkví v generaci prvorepublikových osobností.

Jiří Večerník,
Sociologický ústav AV ČR, v. v. i.

Dlouhodobá péče vyžaduje integrovanou sociální práci

Kvetoslava Repková: Dlhodobá starostlivosť v kontexte integrovanej sociálnej práce

Bratislava, IVPR, 2011. 257 s. ISBN 978-80-7138-132-7

Téma monografie je v současné době stárnutí populace vysoce aktuální. Autorce se podařilo na relativně velmi malém prostoru ukázat multidimenzionální charakter sociální práce, dlouhodobé péče i potřebné směry výzkumu těchto oblastí.

Celá publikace je rozdělena do celkem pěti na sebe logicky navazujících kapitol, které jsou vhodným způsobem vnitřně dále členěny, na závěr publikace jsou zařazeny velmi zajímavé přílohy.

V první kapitole se autorka věnuje problematice integrované sociální práce. Na základě rozsáhlého teoretického aparátu podle mého názoru velmi přesně charakterizuje význam sociální práce a její hlavní principy, přičemž důraz klade na nezbytnost komplexního integrovaného přístupu k řešení individuálních problémů jednotlivců. V tomto smyslu autorka klade důraz na nezbytnost využívání kombinace kvantitativních i kvalitativních metod při řešení individuálních problémů jednotlivců.

Druhá kapitola publikace se věnuje problematice integrovaných služeb dlouhodobé péče. Tak jako v předchozí části, i zde na základě širokého teoretického vymezení autorka ukazuje, že pojetí sociálních služeb v evropských zemích je podstatně širší, než je tomu v naší zemi. Upozorňuje přitom na to, že integrovaný přístup ke službám dlouhodobé péče zahrnuje prvky koordinace služeb, spolupráce a partnerství jednotlivých subjektů, což umožňuje zvýšit efektivnost jejího poskytování. Jako ekonom oceňují, že autorka tuto tezi dokladuje pomocí vybraných ekonomických aspektů.

Ocenit je přitom nutno i chápání vzájemných vztahů mezi sociálními potřebami jednotlivých osob, sociálními službami a sociální prací. Je zřejmé, že sociální práce musí být součástí řešení každého sociálního problému jednotlivých osob. V tomto smyslu je potřeba si uvědomit především

tu skutečnost, že v tomto směru mají obě naše země - jak Česká republika, tak i Slovensko - výrazné rezervy.

Ve třetí kapitole své publikace se autorka zaměřila na problematiku dlouhodobé péče v kontextu integrované sociální práce. Vychází přitom z modelu, který je založen na principu integrace řady subsystémů, přičemž velmi přesně definuje a analyzuje jednotlivé faktory determinující možnosti efektivního poskytování dlouhodobé péče.

Čtvrtá kapitola publikace je věnována otázkám dlouhodobé péče v kontextu integrovaného sociálního výzkumu. V jejím rámci se věnuje několika relativně samostatným okruhům, zejména:

- problematice sladění práce a poskytování péče o potřebné osoby,
- problematice výzkumu orientovaného na širší aspekty systematické péče.

Konkrétní problémy, které mají vliv na poskytování dlouhodobé péče, jsou charakterizovány na individuálních příkladech 30 osob zařazených do provedeného výběrového sociologického šetření. Autorka velmi přesně charakterizuje dopady, které zajišťování péče o potřebné osoby má jak na profesionální kariéru pečující osoby, tak i na její soukromý život a zdravotní stav. Ukazuje přitom i na vliv veřejné politiky a ostatních sociálních subjektů. Velmi zajímavé postřehy o významu sociální práce jsou zaznamenány poté, kdy se autorka s některými respondentkami setkala po delším časovém období od řešení jejich složité sociální situace.

V závěrečné páté kapitole se autorka snaží sumarizovat získané poznatky, které nevznávají pro praxi pozitivně. V tomto smyslu jde především o konstatování, že sociální práce není v podmínkách Slovenska součástí poskytování dlouhodobé péče, a to zejména v přirozeném prostředí osob, jimž je péče poskytována. Na tomto

základě se autorka prostřednictvím modifikovaného tzv. ekologického modelu snaží identifikovat možné směry a opatření, které by přispěly k odstranění existujících problémů. Jsem přesvědčen, že realizace těchto kroků představuje vhodný směr pro řešení problémů i v naší zemi. V tomto smyslu si proto myslím, že by se s knihou měli seznámit všichni aktéři na poli sociálních služeb a dlouhodobé péče.

Ladislav Průša, VÚPSV

Kvalita krok za krokem je název dvouletého projektu zahájeného před rokem společností Consolidated Group Care (CZ) z Brna. Cílem je podpořit sociální integraci osob, jimž je poskytována sociální služba, prostřednictvím celoživotního vzdělávání zaměstnanců poskytovatelů sociálních služeb. Obsahová náplň vychází z analýzy vzdělávacích potřeb v pobytových a terénních zařízeních sociálních služeb v Jihomoravském kraji. K naplnění cíle byly akreditovány 3 vzdělávací programy, celkem bude v rámci projektu proškoleny 350 posluchačů a usku- teční se odborné stáže pro 30 sociálních pracovníků. Za první rok realizace projektu „Kvalita krok za krokem“ bylo do kursů a odborných stáží zařazeno celkem 158 pracovníků v sociální oblasti, z nichž 148 kursy a stáže úspěšně absolvovalo a získalo certifikát s celostátní platností.

Pro účastníky kursů je vzdělávání bezplatné, projekt je financován z prostředků ESF prostřednictvím OP LZZ, oblast Podpora sociální integrace a sociálních služeb, a státního rozpočtu ČR.

Další na: www.cgroupecu/projekty

Olga Grenarová, manažer projektu

Jak podpořit hospodářský růst a snížit nezaměstnanost ve Španělsku

Zpráva ILO „Spain: Quality jobs for a new economy“ rozebírá možnosti, jak pomocí opatření v oblasti ekonomiky, zaměstnanosti a trhu práce přispět k podpoře dosud slabého hospodářského růstu a poklesu nezaměstnanosti ve Španělsku. Měla by se zaměřit zejména na snížení nezaměstnanosti mladých lidí, aniž by přitom dále klesaly mzdy, a na finanční reformy, které umožní životaschopným podnikům přístup k úvěrům. Dosavadní mírné oživení je taženo především exportem, zejména výrobků s vysokou přidanou hodnotou, při jejichž výrobě mohou vznikat nové pracovní příležitosti, zatímco v ostatních sektorech jich stále ještě ubývá, například ve stavebnictví. Jak údaje o dopadech hospodářské krize, tak navrhovaná opatření mohou být i pro nás zajímavé.

Situace v oblasti nezaměstnanosti je ve Španělsku nadále velmi vážná. Od prvního čtvrtletí roku 2008, kdy přírůstek nových pracovních míst dosáhl svého maxima, došlo k úbytku 3 milionů pracovních míst a míra nezaměstnanosti se zvýšila o více než 13 procentních bodů na 21,3 % v prvním čtvrtletí roku 2011. Ve stejném období se míra nezaměstnanosti mladých lidí ve věku 15–24 let zvýšila o více než 24 procentních bodů a v současné době je více než 45 % mladých lidí nezaměstnaných. Největší úbytek pracovních míst (přes 50 %) byl v sektoru stavebnictví. V období 1995–2007 se zadluženost domácností zvýšila o více než 86 procentních bodů, což je výrazně více než v ostatních velkých ekonomikách EU. V daném období měli migrující pracovníci na celkové zaměstnanosti zhruba 14% podíl, zatímco jejich podíl na jejím úbytku dosáhl 23,5 %, v důsledku čehož během krize jejich příliv poklesl o více než 60 %.

Španělsko musí nalézt odpověď na globální finanční krizi a současně reagovat na konec neefektivního modelu růstu taženého stavebnictvím, bytovou výstavbou a poplatkou na dluh, umožňovaného finančním systémem. Cílem je tedy uskutečnit strukturální transformaci směrem k nové, vyrovnanější ekonomice a vyřešit situaci v oblasti zaměstnanosti. Toho lze dosáhnout tím, že

se zdravý finanční systém zaměří na produktivní investice a v oblasti odměňování svých zaměstnanců bude implementovat doporučení EU, které by mělo omezit nezodpovědnost a riskantní operace a nastolit pocit spravedlnosti.

Finanční prostředky je třeba investovat v sektorech s velkým potenciálem růstu - včetně podpory internacionalizace španělského průmyslu a služeb, protože export dosahuje 25 % HDP v porovnání s průměrem EU na úrovni 40 %, a do obnovitelných zdrojů energie. Školní výuku a zvyšování kvalifikace je vhodné přizpůsobit tak, aby odpovídaly požadavkům rozvíjejících se ekonomických aktivit. Je rovněž nutné zabránit spirále snižování reálných mezd, které by dále tlumilo ekonomiku a pomalou strukturální transformaci. Vzhledem k tomu, že reálné mzdy v minulosti rostly méně než produktivita, byla klesající konkurenceschopnost výsledkem neefektivní povahy růstu pracovních příležitostí a způsobu investování před krizí, tj. v málo produktivních sektorech, jako jsou stavebnictví a realita.

Vzhledem k vysoké míře nezaměstnanosti mladých lidí je důležité zabezpečit, aby každý mladý člověk, který nechodí do školy, měl garantovanou nějakou formu aktivace, ať už ve formě práce, tréningu nebo účasti

v nějakém aktivačním výcviku, a obecně zefektivnit programy zaměstnanosti a zajistit, aby veřejné služby zaměstnanosti měly dostatečné zdroje. V současné době na jednoho pracovníka připadá 450 nezaměstnaných, zatímco v zemích, kde jsou efektivní, jich je pouze 100.

Vliv posledních reforem kolektivního vyjednávání na zaměstnanost a úroveň mezd by měl být sledován a vyhodnocován prostřednictvím speciálního orgánu na úrovni tripartity. Sociální dialog je třeba obecně chápat a podporovat jako prostředek ke zvýšení souladu cílů v oblasti ekonomiky, zaměstnanosti a sociálního zabezpečení. K vytváření většího počtu nových a lepších pracovních míst a větší mobility, klíčové v době strukturální transformace, by rovněž mohlo přispět financování nových individuálních spořicíh účtů.

Studie ukazuje, že jsou-li dobře navržena, mohou být tato opatření efektivní a posílit důvěru v to, že jsou brány v potaz jak zájmy lidí, tak reálná ekonomika, podpořit zaměstnanost a ekonomický růst a současně přispět k redukcí sociálních tenzí. Proto by jim měla být dána odpovídající rozpočtová priorita. Špatně navržená úsporná opatření by naopak mohla již tak špatnou situaci na trhu práce ještě zhoršit.

Zdroj: www.ilo.org

Nevládní mezinárodní vědecká organizace CIRIEC (International Centre of Research and Information on the Public, Social and Cooperative Economy) vydala v roce 2011 publikaci **Contemporary Crisis and Renewal of Public Action**, jejímiž editory jsou Philippe Bance a Luc Bernier. Autoři hledají odpověď na otázku, zda už se krize z roku 2008 blíží ke konci. I když vlády a analytici to již několikrát oznámili, zdá se to být předčasné, protože v řadě zemí je dosud vysoká míra nezaměstnanosti. I když masivní státní podpora zabránila kolapsu ekonomického systému, ohrožuje nyní státy samotné, v Evropě je řada zemí v těžké situaci. Začínají se proto hledat odpovědi na otázku, jakou roli by stát měl hrát a jaká opatření je třeba přijmout k překonání ekonomické krize. Jsme snad svědky vzniku nových forem regulace? Odborníci spojení s CIRIEC přinášejí na základě mezinárodních srovnání odpovědi na tyto a další otázky, např. jak budou v budoucnu ochraňovány veřejné zájmy, jak se změnil vztah státu a občanů a jaké jsou národní či kontinentální rozdíly řešení těchto otázek.

Novinky v knižním fondu

Vydání a spotřeba domácností statistiky rodinných účtů za rok 2010. Domácnosti podle postavení a věku osoby v čele, podle velikosti obce, příjmová pásma.

Praha, Český statistický úřad 2011. - 125 s. - ISBN 978-80-250-2096-8.

Příjmy a životní podmínky domácností v roce 2010.

Praha, Český statistický úřad 2011. - 267 s. - ISBN 978-80-250-2100.

Zaměstnanecká schémata penzijního pojištění ve vybraných státech EU, Švýcarsku a USA. / Musilová, Zdeňka [EDI] - Šlapák, Milan [EDI] - Holub, Martin [EDI]

Praha, VÚPSV, v. v. i. 2011. - 95 s. - ISBN 978-80-7416-087-5.

Sozialgesetzbuch IX. Rehabilitation und Teilhabe behinderten Menschen. Lehr- und Praxiskommentar. / Dau, Dirk H. - Düwell, Franz Josef - Joussen, Jacob

Baden-Baden, Nomos 2011. - 1196 s. - ISBN 978-3-8329-5426-0.

Cultural aging. Life course, lifestyle, and senior worlds. / Katz, Stephen

Toronto, University of Toronto Press 2009. - 272 s. - ISBN 978-1-55111-577-1.

Uplatnění absolventů škol na trhu práce - 2010. Praha, Národní ústav odborného vzdělávání 2011. - 97 s. - ISBN 978-80-87063-38-5.

Pensions at a glance 2011. Retirement-income systems in OECD and G20 countries.

Paris, OECD 2011. - 346 s. - ISBN 978-92-64-09523-6.

Labour force statistics. 1989–2009.

Paris, OECD 2011. - 477 s. - ISBN 978-92-64-09757-5.

Informační systém o průměrném výděлку. 4. čtvrtletí 2010. Podnikatelská sféra.

Praha, MPSV 2011. - 74 s.

Informační systém o průměrném výděлку. 4. čtvrtletí 2010. Nepodnikatelská sféra.

Praha, MPSV 2011. - 60 s.

Sociální plánování sedmdesátých a osmdesátých let 20. století v Československu. / Špiláčková, Marie

Ostrava, Ostravská univerzita 2011. - 313 s. Dizertační práce

Society at a glance 2011. OECD social indicators.

Paris, OECD 2011. - 99 s. - ISBN 978-92-64-09852-7.

Již XVII. tradiční seminář **Modern and Current Trends in the Public Sector Research** se v českém a anglickém jazyce bude konat ve Šlapanicích u Brna.

Diskuse bude probíhat v těchto sekcích:

- Research methodology and theoretical research of the public sector a public finance
- Analytical and comparative research in public administration
- Analytical and comparative research in management of public services

Termín konání: 19. a 20. ledna 2012

Registrace a zaslání abstraktu do: 14. 11. 2011

Termín pro zaslání příspěvku: 28. 11. 2011

Více na: www.econ.muni.cz/slapanice.

Z domácího tisku

Smlouva o sociálním zabezpečení s Austrálií. / PÁV, Jan

In: Národní pojištění. - Roč. 42, č. 7 (2011), s. 33-36.

Dne 1. 7. 2011 vstoupila v platnost smlouva mezi ČR a Austrálií o sociálním zabezpečení. Smlouva je dvoustranným mezinárodním dokumentem koordinujícím vymezené oblasti sociálního zabezpečení upravené vnitrostátními právními předpisy. Australský a český systém důchodového zabezpečení podle smlouvy. Uplatnění nároku na důchod podle smlouvy; styčná místa.

Tzv. malá důchodová reforma. / VOŘÍŠEK, Vladimír

In: Práce a mzda. - Roč. 59, č. 7 (2011), s. 38-39.

Co se rozumí „malou důchodovou reformou“. Obsah návrhu zákona, kterým se mění zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění.

OSVČ a nemocenské pojištění. / GREGOROVÁ, Šárka

In: Národní pojištění. - Roč. 42, č. 7 (2011), s. 15-16.:tab.

Problématica nemocenského pojištění OSVČ. Nemocenské pojištění maminek - podnikatelek.

Dotace ze státního rozpočtu jako klíčový důvod stagnace sociálních služeb aneb tristní výsledky 1. kola dotačního řízení pro r. 2011. / PRŮŠA, Ladislav

In: Rezidenční péče. - Roč. 7, č. 2 (2011), s. 8-10.:tab., -lit.

Hlavní principy dotační politiky MPSV ČR ve vztahu k poskytovatelům sociálních služeb. Analýza výsledků dotačního řízení. Existující rozdíly ve výši přiznané dotace. Nutnost odstranit závislost poskytovatelů sociálních služeb na přiznání dotace ze státního rozpočtu nebo z rozpočtu zřizovatele, neboť brání rozvoji sociálních služeb.

Alternativní přístupy k analýze dat málo početného výzkumného souboru využitelné v praxi sociální práce. / SUCHANEK, Miroslav

In: Sociální práce/Sociálna práca. - Roč. 11, č. 2 (2011), s. 120-124.:obr.,tab.,-lit.

Ukázka několika atypických metod výzkumu, které je možno využít v sociální práci.

Mezinárodní klasifikace funkční schopnosti, postižení a zdraví - MKF. /HRDÁ, Jana

In: MŮŽEŠ. - č. 7-8 (2011), příl. Mosty, 12, 2011, č. 3, s. 5, 7.

Systémy posuzování nároku na příspěvek na péči. Využití systémů MKF-ICF (International Classification of Functioning, Disability and Health - Mezinárodní klasifikace funkční schopnosti, postižení a zdraví) a MKF (Mezinárodní klasifikace nemocí). Hlavní principy MKF.

Občanská participace jako významný faktor sociální integrace rodin s dětmi se zdravotním postižením. / FRANCOVÁ, Hana - KOZLOVÁ, Lucie

In: Sociální práce/Sociálna práca. - Roč. 11, č. 2 (2011), s. 56-67.:obr.,tab.,-lit.

Součást monotematicky zaměřeného čísla časopisu s názvem „Psycho-sociální souvislosti u znevýhodněných dětí“. Článek pojednává o problematice sociální integrace rodin s dětmi se zdravotním postižením („znevýhodněných rodin“). Analýza přístupu znevýhodněných rodin k poskytovaným sociálním službám. Znevýhodněné rodiny nejsou ochotny se podílet na financování sociálních služeb ani na financování kompenzačních pomůcek. Zjištěn pasivní postoj znevýhodněných rodin k sociálním službám, který může snížit efektivitu mnohých integračních opatření.

Pocit osamělosti samostatně žijících seniorů v západní Evropě. / DE JONG GIERVELD, Jenny

In: Demografie. - Roč. 53, č. 2 (2011), s. 129-139.:obr.,tab.,-lit.

Součást monotematicky zaměřeného čísla časopisu věnovaného problematice stárnutí. Článek se zabývá výzkumem příčin a stupňů osamělosti samostatně žijících seniorů v Německu a ve Francii. Výhody a nevýhody jednočlenných domácností. Příčiny rostoucího počtu domácností jednotlivců ve vyšším věku. Faktory, které přispívají ke zmenšení pocitu osamělosti seniorů. Měření stupňů osamělosti samostatně žijících seniorů v Německu a ve Francii.

Vliv náhradní péče na psychologický vývoj dítěte. / PTÁČEK, Radek - KUŽELOVÁ, Hana

In: Právo a rodina. - Roč. 13, č. 7 (2011), s. 1-4.: -lit.

Asociace poskytovatelů sociálních služeb ČR (APSS ČR) slaví 20. výročí svého založení. Je nezávislým sdružením přímých poskytovatelů sociálních služeb sledujícím jako základní cíl jejich rozvoj a zvyšování jejich úrovně. Během dvou desetiletí se ze skromných začátků vyvinula do podoby největšího profesního sdružení zastřešujícího v současné době téměř 900 organizací poskytujících na 2000 registrovaných sociálních služeb, získala mezinárodní kontakty a účastnila se rovněž řady projektů. APSS ČR je členem několika evropských struktur a její zástupci pracují v mnoha odborných platformách, týmech a komisích, kde přispívají k rozvoji sociálních služeb v ČR.

Náhradní výchovná péče rodinná a péče ústavní (institucionální). Vliv náhradní péče na kognitivní, socio-emoční, psychologický vývoj dítěte. Možné psychologické problémy dětí vychovávaných v náhradní výchovné péči. Problémy výchovy v ústavním prostředí.

Spory rodičů o děti - velký problém a příčina znevýhodnění dětí. / NOVOTNÁ, Věra

In: Sociální práce/Sociálna práca. - Roč. 11, č. 2 (2011), s.37-38.

Výzkum důsledků různých typů znevýhodnění. Negativní vliv znevýhodnění na budoucnost dětí a na budoucnost jejich rodin. Příčiny znevýhodnění. Typologie znevýhodnění. Vliv sporů rodičů o děti v případě rozvodu nebo rozchodu rodičů na děti. Právo dítěte vyrůstat ve vlastní, případně v náhradní rodině. Právo dítěte na výchovu a péči obou rodičů.

Podpora rodin s dětmi v systému dávek a daní v ČR a Evropě. / MITCHELL, Eva

In: Demografie. - Roč. 53, č. 2 (2011), s. 165-166.

Výsledky mezinárodního srovnání finanční podpory poskytované prostřednictvím systému daní a dávek rodinám s dětmi. Situace ve střední a východní Evropě. Porovnání ČR s ostatními zeměmi střední a východní Evropy.

Odborná konference o aktivním otcovství, uspořádaná v rámci projektu „**Táto, jak na to?**“ (www.tatojaknato.cz), zaměřeného na podporu aktivního otcovství, se konala v Hradci Králové 6.-7. října 2011. Šlo o první konferenci svého druhu v České republice, na které vystoupila řada odborníků, personalistů, zaměstnavatelů a také aktivních otců. První den byl zaměřen na aktivní otcovství, druhý den byl věnován přístupu k danému tématu ze strany zaměstnavatelů včetně konkrétních příkladů podpory otců z jejich strany. První den byli účastníci seznámeni s výsledky výzkumu Podoby otcovství v ČR, trendy aktivního otcovství v evropském měřítku, psychologii aktivního otcovství, zkušenostmi s jeho podporou ze strany neziskových institucí i státních institucí v různých zemích Evropy. Na dané téma proběhla rovněž panelová diskuse a několik workshopů. Druhý den konference byl tematicky zaměřen především na firemní sféru a podporu aktivního otcovství ze strany zaměstnavatelů. Účastníci byli seznámeni s personálními strategiemi několika velkých firem, které vycházejí mužům ve sladování pracovního a rodinného života vstříci. I na toto téma proběhla panelová diskuse. Cílem konference i projektu „**Táto, jak na to?**“ je podpořit aktivní otcovství českých mužů a přispět k tomu, aby muži více pečovali o své děti a jejich životní prostor, zaměstnavatelé respektovali potřeby otců, aby se o aktivním otcovství psalo a diskutovalo v médiích, vznikla síť neziskových organizací podporujících otce a aktivní otcovství mělo místo v české rodinné politice. Více na: www.tatojaknato.cz

Odborný měsíčník Asociace poskytovatelů sociálních služeb ČR

SOCIÁLNÍ SLUŽBY

www.socialnisluzby.eu

Z obsahu dvojčísla srpen až září

- Bc. A. Tajanovská, DiS.: Vzdělávací projekty APSS ČR
- Z. Kašpárek: Táborský kulatý stůl na téma infantilizace
- Ing. R. Kainráthová: Konference terénní a ambulantní sekce
- Z. Kašpárek: První DS obdržely certifikáty Značky kvality
- APSS ČR slaví 20. narozeniny
- PaedDr. D. Mikulec: Otázky modernizace sociálních služeb na Slovensku
- Mgr. L. Vidovičová, Ph.D.: Ageismus ve zdravotnictví a sociálních službách
- PhDr. K. Stibalová: Sexuální obtěžování na pracovišti
- Mgr. A. Hánová: Logopedie - obor na rozhraní tří resortů, 3. část
- K. Tichá, DiS.: Metoda snoezelen
- Ing. J. Syrový, MBA: Energetický audit - také poskytovatelé soc. služeb mohou dosáhnout na dotace
- Ing. J. Herman: Hodnocení zaměstnanců, 1. část
- Mgr. J. Medlíková: Aktivizace všedního dne, 1. část
- VOP: Obecní úřad jako zástupce při uzavírání smlouvy o poskytnutí služby
- Právní poradna: Nutná obrana pracovníků v prostředí sociálních služeb
- Z. Kašpárek: Motorkáři jak je (ne)známe
- Mgr. M. Kocábová: Jihočeský turnaj seniorů v kuželných a pétanque
- Mgr. M. Kocábová: Studijní cesta do Švýcarska

Ze zahraničního tisku

Change and Global Social Policy. [Přehledová studie: klimatické změny a globální sociální politika.] / DAVY, Benjamin - PELLISSERY, Sony

In: Global Social Policy. - Roč. 11, č. 1 (2011), s. 106-113.: -lit.

Přehledová studie na téma klimatické změny a globální sociální politika. Výsledky konference (Copenhagen, 2009). Vliv klimatických změn na globální sociální politiku. Sociální dimenze klimatických změn.

Social policy and poverty: an introduction. [Sociální politika a chudoba: úvod.] /HUJO, Katja - GAIA, Elena

In: International Journal of Social Welfare. - Roč. 20, č. 3 (2011), s. 230-239.: -lit.

Předmluva ke speciální části časopisu, obsahující pět článků na téma sociální politika (SP) a chudoba. Úvahy o roli SP pro sociální vývoj a pro redukci chudoby. SP v kontextu globální finanční a ekonomické krize. Porovnávání rozvojových a vyspělých zemí.

Opportunity and Solidarity. [Příležitosti a solidarita.] / TAYLOR-GOOBY, Peter

In: Journal of Social Policy. - Roč. 40, č. 3 (2011), s. 453-470.:tab., -lit.

Vývoj evropských sociálních systémů. Pasivní role sociálních systémů. Reforma systémů sociální pomoci. Zavedení opatření, prosazujících aktivitu, osobní odpovědnost potřebných osob a poskytujících více příležitostí „potřebným“ osobám.

Bilaterale Abkommen im Bereich der sozialen Sicherheit. [Bilaterální dohody v oblasti sociálního zabezpečení.] / WIENINGER, Peter

In: Soziale Sicherheit. - Roč. 64, č. 6 (2011), s. 296-299.:obr.

Potřebnost vytvoření mezinárodních vztahů v oblasti sociálního zabezpečení (SZ); zajištění sociální ochrany všem občanům bez

ohledu na stát. Typologie mezistátních a mezinárodních dohod. Legislativa týkající se dohod v oblasti SZ. Obsah bilaterálních dohod a způsoby jejich uzavírání. Problémy spojené s uzavíráním mezistátních a mezinárodních dohod o SZ.

Security, equality and opportunity: attitudes and the sustainability of social protection. [Zabezpečení, rovnost a příležitost: postoje a udržitelnost sociální ochrany.] /TAYLOR-GOOBY, Peter

In: Journal of European Social Policy. - Roč. 21, č. 2 (2011), s. 150-163.:tab., -lit.

Sociální státy čelí tlakům z různých směrů. Příspěvek využívá údaje z evropského sociálního šetření z r. 2008 (European Social Survey), aby posoudil, zda postoje občanů dále poskytují trvalou podporu sociálního státu v obtížnějších dobách.

How to Reform Pension Systems? Comparing Outcomes in Austria and Ireland. [Jak reformovat penzijní systémy? Porovnání výsledků v Rakousku a Irsku.] / RAAB, Roman - GANNON, Brenda

MŠMT spustilo počátkem září kampaň na podporu celoživotního vzdělávání, a to se sloganem „**Rozšiřte si obzory**“. Snaží se oslovit různé cílové skupiny, absolventy škol, nezaměstnané i nezaměstnanosti ohrožené či starší pracovníky, upozorňuje na nutnost udržet si práci i dlouho po padesátce a poukazuje na zvyšování konkurence na trhu práce při uvolňování pohybu pracovních sil. Cílem ze zvýšit nízký podíl dospělé populace zapojené do dalšího vzdělávání v České republice (v roce 2010 7,5 % oproti průměru EU 12,5 %). Za další vzdělávání je považováno takové vzdělávání, které probíhá po prvním vstupu jednotlivce na trh práce. Zahrnuje odborné vzdělávání zaměřené na rozvoj dovedností a znalostí důležitých pro uplatnění v pracovním i soukromém životě, profesní vzdělávání, občanské vzdělávání a zájmové vzdělávání. Pracovní konkurenceschopnost na trhu práce mohou podpořit vzdělávací kurzy, jejichž nabídka se nachází na stránkách www.vzdelavaniaprace.cz a bude se postupně doplňovat. Kampaň probíhá v rámci projektu UNIV 2 KRAJE, financovaného z prostředků ESF a státního rozpočtu, jehož cílem je proměna středních odborných škol v otevřené instituce, centra celoživotního učení, která budou koncept celoživotního učení aktivně naplňovat.

Více na <http://www.nuov.cz/univ2k>.

In: European Journal of Social Security. - Roč. 13, č. 2 (2011), s. 204-225.:obr.,tab.,-lit.

Základní principy penzijních systémů. Adekvátnost důchodových příjmů a míra mezigenerační redistribuce. Míra chudoby osob starších 65 let v zemích OECD. Míra zaměstnanosti starších pracovníků ve vybraných zemích. Srovnání konstrukce důchodových systémů Irska a Rakouska.

International accounting standards as catalysts for pension reform: Greek pensions and the public/private boundary. [Mezinárodní účetní standardy jako katalyzátory pro důchodovou reformu: řecké důchody a hranice veřejný / soukromý.] / TINIOS, Platon

In: Journal of European Social Policy. - Roč. 21, č. 2 (2011), s. 164-177.:tab., -lit.

Důchody hrály klíčovou roli v řecké fiskální krizi roku 2010. Tento příspěvek analyzuje specifické selhání řízení důchodového systému: možnost manipulování s nejasnou hranicí mezi sociální politikou a zaměstnavatelskými penzemi. Neurčitost této hranice vyplývá z dvojí povahy důchodů - jako nástroje sociální a podnikové (firemní) politiky.

Pension privatization in crisis: Death or rebirth of a global policy trend? [Penzijní privatizace v krizi: Smrt nebo znovuzrození globálního politického trendu?] / ORENSTEIN, Mitchell A.

In: International Social Security Review. - Roč. 64, č. 3 (2011), s. 65-80.: -lit.

V rozmezí let 1981-2007 více než 30 zemí plně nebo částečně nahradilo své dosud existující důchodové systémy programy založenými na individuálních, soukromých spořicíh účtech, což je označováno jako „penzijní privatizace“. Je trend privatizace penzí po globální krizi mrtvý, nebo v procesu znovuzrození, možná v poněkud odlišné formě?

Trends in long-term sickness absence in Sweden 1992-2008: the role of economic conditions, legislation, demography, work environment and alcohol consumption.

[Trendy v dlouhodobé pracovní neschopnosti ve Švédsku v období 1992-2008: úloha ekonomických podmínek, legislativy, demografie, pracovního prostředí a požívání alkoholu.] / LIDWALL, Ulrik - MARKLUND, Staffan

In: International Journal of Social Welfare. - Roč. 20, č. 2 (2011), s. 167-179.:obr.,tab.,-lit.

The relationship between a professional career and starting a family from the point of view of different generations of women - p. 2

In an environment of increasing demands on the labour market and increasing social risks the need to balance family and professional roles, the private and public sphere in a person's life, becomes more intense. In Czech society this need applies mainly to women, who are still regarded as the principal carers for the family and household. In the Czech Republic there is a relatively firmly rooted tradition that women leave the labour market for a relatively long time in order to care for a small child/small children. According to a survey entitled "GGG – Men and Women in the Czech Republic – life paths and intergenerational relationships" from 2008–2009 it seems that the duration of the period of caring for a child is getting longer with each generation; on the other hand, women having more children are increasingly likely to interrupt their professional career just once. It is a reasonable deduction from the survey that in the youngest generations of mothers (who have not yet finished their reproductive activity) the total time spent away from the labour market is shorter among those women who have more than one child and care/cared for them continuously without a temporary return to the labour market than in the case of mothers who left the labour market on more than one occasion. Before starting a family, but also after returning to the labour market, full-time work is the dominant form of employment among women. On the other hand, in the youngest generations there is a distinct group of mothers whose position on the labour market is problematic. They are either unemployed immediately after finishing maternal or parental leave or they remain at home, which does nothing to improve their prospects on the labour market.

Keywords: women, family, labour market, career, generational differences

Modalities of social policies, expert discourse and "correct" child care – a comparison of the Czech Republic and France - p. 8

The Czech Republic and France are countries that have undergone different historical development but nevertheless have similar characteristics in certain regards – high levels of employment of women, a similar design of formal child care institutions (nurseries, kindergartens), parental leave and an allowance for parents who are personally caring for their children. Despite the ostensible institutional similarity, however, the behaviour of parents in the two countries differs significantly – French women more commonly opt for a relatively quick return to the labour market, while Czech women interrupt their work activity for several years after the birth of a child. In order to explain these differences we analyse three interlinked areas: state contributions to parents personally caring for their children, institutional child care and public and expert discourses concerning child care. The French-Czech comparative analysis reveals that in both Czechoslovakia/Czech Republic and France the formation of policies and shaping of institutional care for children below the age of three was mainly influenced by expert knowledge and its presentation in public discourse. In both countries expert discourse determined the ideas and notions that underpinned child care institutions and thus also the behaviour of people who used the institutions and measures and reproduced these ideas in their actions. A very different expert and public discussion on the psychological impacts of non-parental and collective child care developed from originally similar foundations in France and the Czech Republic. In the Czech Republic the outcome is that both the design of social policies and child care institutions and the attitude towards the use of such policies and institutions was conservative in gender terms.

Keywords: child care, social policy, discourse, institutions, Czech Republic, France

Coordination of the social integration of immigrants from the point of view of interactions between the different levels of public administration - p. 15

The large number of third-country nationals who are long-term or permanently resident in the Czech Republic necessitates support for their social integration. Whereas the social integration of foreigners has for long been developed at national level as a social policy agenda, immigration and integration requirements mainly impact at local level. To develop local integration measures it is important to have a comprehensive concept of the social integration of immigrants, the political will to take action in this area, and the ability to coordinate actions horizontally and to represent the integration platform vertically, i.e. relative to the central level. Integration policy is somewhat overlooked at lower levels of public administration in the Czech Republic, however, despite the temporarily increased interest among municipal representatives in the living standards of foreign nationals brought about by concerns linked to the impacts of the economic crisis. In the Czech Republic in general there is a failure to cooperate between the social integration actors, both horizontally (between various actors of the integration of foreign nationals) and vertically (between different levels of public administration). At central level the relatively unsuccessful attempt to improve cooperation in this area has been replaced by state activities directly at regional level through regional integration centres, which are in most cases operated by a subordinate organisation of the Ministry of the Interior of the Czech Republic. Cooperation between the various social integration actors and the nature of the provided integration services are partly influenced by the funding of non-profit organisations, which are the principal deliverer of integration services.

Keywords: integration of migrants, migration, public administration

Transformation of residential social services for mentally disabled persons: developments to date, existing myths and traps and economic conditions for the provision of such services - p. 20

The transformation of residential social services for mentally disabled persons is a unique, continual and long-lasting process that merits considerable attention throughout our society. The success of the transformation depends on the level of social awareness, politicians' priorities and the economic possibilities of society. Now, after two decades, we have an opportunity to finally draw up a functional "guide" to how to create good conditions to enable disabled persons to lead a normal life. The first opportunity for making fundamental changes in the social services of post-totalitarian Czech society came in the 1990s. The second opportunity came about through the launch of a pilot project of the Ministry of Labour and Social Affairs of the Czech Republic entitled "Support for the Transformation of the Social Services" in 2007. The pilot project is supported by the European Social Fund and investment finances are drawn from the Integrated Operational Programme. All the regions of the Czech Republic were able to take part in the project. With selected residential social services providers they can develop modern "model" workplaces for the needs of their users without the initial investments being a burden on regional budgets. Because the project is a pilot project it should serve as a model for the development and subsequent operation and funding of all social services providers. Among other things, it focuses on analysis of the economic costs of providing residential social services before and after the transformation, enumerating the share of costs covered out of appropriations for which there is no automatic entitlement.

Keywords: residential social services, transformation, funding, incomes, expenditures

Hlavní náplní ústavu je aplikovaný výzkum v oblasti práce a sociálních věcí na regionální, celostátní i mezinárodní úrovni formulovaný podle aktuálních potřeb orgánů státní správy, popřípadě neziskových či privátních subjektů. Ústav vykonává konzultantskou činnost pro uživatele výsledků výzkumů a organizuje semináře a konference. Výzkumné projekty se každý rok připravují ve spolupráci se zainteresovanými subjekty s ohledem na kontinuitu vývoje vědy a výzkumu v předemných oblastech. Mezi hlavní výzkumné zájmy ústavu patří:

- trh práce a zaměstnanost,
- sociální dialog a pracovní vztahy,
- sociální ochrana,
- rodinná politika,
- příjmová a mzdová politika,
- rovné příležitosti,
- teorie sociální politiky.

Významnou činností ústavu je poskytování komplexních knihovnických a informačních služeb z oblasti práce a sociálních věcí, které zajišťuje oddělení knihovnicko-informačních služeb. V rámci jeho činnosti je kontinuálně budován a zpracováván fond domácích a zahraničních informačních pramenů z uvedené oblasti, ale i z příbuzných oborů a průřezových vědních disciplín.

The RILSA's main role is applied research on labour and social affairs at regional, national, and international levels, formulated in accordance with the current needs of the state administration, and in some cases the non-profit sector and private clients. The Institute provides consultancy for the users of research results and organizes seminars and conferences. Research projects are prepared each year in collaboration with interested parties, with regard to the continuity of science and research in the areas in question. The Institute's main research interests include:

- labour market and employment,
- social dialogue and labour relations,
- social security,
- family policy,
- wages and income policy,
- equal opportunities,
- social policy theory.

An important activity of the Institute, essential for carrying out its research objectives, is the provision of comprehensive library and information services in the field of labour and social affairs. This is done by RILSA's library and information services department.

Kontakt:

Palackého nám. 4, Prague 2, 128 01, Czech Republic, tel. +420 224 922 381, fax +420 224 972 873, <http://www.vupsv.cz>

FÓRUM sociální politiky

